

મુદ્રણસ્થાન. આદિત્યમુદ્રણાલય, રાયબડ રોડ, અમદાવાદ

- મુદ્રક: ગંગાનંદ વિશ્વનાથ પાઠક

આદિત્ય ૧ ધી

પ્રત ૧૫૦૦

મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

1

સર્વ હક્ક કાનિ સ્વાધીન

અર્પણ

(મુક્તધારા ગદ્ય)

સૃષ્ટિનાં સોદર્ય મેં કેં ફીકાં, અનુભવ્યાં, ગાયાં, LIBRARY
 એ તો તારી જ્યોતિ કેરાં કિરણો અનેક ;
 તેજગિંદુ તારાએને વેરી વેરી જ્યોત્ત બરે,
 તોય રાત્રિ ચંદ્ર કેરા માગે અભિષેક ;
 ઉપા પૂઠે પ્રમાનના કુવાગ જીડાને ભાનુ,
 તેમ તારી એથે એં આ ગાયાં મારાં ગાન :
 જોયું કે ન જોયું તે તો જગતની આંખ જણે,
 બ્હાલી ! હું તો પામ્યો તારા મોઘા ઉજાન.

ધરાતણાં પારિ સોપી ઈશ્વરનુહીલા દાણે,
 મેઘ એવો અમી પાછું રેડે ધરાપાદ ;
 વ્યોમખાણે પાક્યા રત્નો વ્યોમમાં સમાય, શોભે,
 અંતરેજ ઉદરે છે અંતરના નાદ ;—
 પ્રાણુબાગી સખી મારી ! જનનગોદાગી મારી !
 સ્વાર્પણની મૂર્તિ ' મારું અર્પણ આ અલ્પ :
 દીધું તારું હૃદય તને ; કીધું તારું કહું તને :
 ફોળા તારે દેવે સ્નેહસ્વપ્ના સંસ્કૃત !

પિંછાન

કુલિકાની પિંછાન દરાવવાની કરી જરૂર છે ? સર્વ સંસારી હૃદયોમાં મોડે વહેવે કોષક કાળે કૃતની એક અદ્ભુત કળા ફૂટે છે, અને આ સ્પૂર્ણ જીવનમાં સ્વર્ગની મહેક મહેકાવી રહે છે. એ કળાનાં દર્શનમાં પ્રભુનાં દર્શનની દૂર દૂરની આકર્ષકતા છે, એ કળાના સુવાસ-માં પ્રભુના સ્નેહની પરાક્ષ પ્રતીતિ છે. પ્રિય વાંચક ! એ દર્શન અને એ સુવાસ તને મુગારક હો !

કવિશિરોમણિ શેઠસ્ત્રીઅરે કહ્યું છે તેમ પ્રણયી, કવિ અને દિવાનો—એ ત્રણે કલ્પનામૂર્તિમાં જમનારા છે, અને તેથીજ આ સાદી કથાના નાયકમાં પણ એ ત્રણેના યુગ્મે જોનપ્રેત છે. આ લાંબા ખંડકાવ્યમાં નાયક પોતાની પ્રેમકથા સદ્જ્ઞાનથી છેવટે સૂધી કથ્યો જાય છે. પ્રિયાદર્શનના જીવન પલટાવતા અદ્ભુત ચમત્કારથી માંડી, પ્રિયાનાં સૌંદર્ય અને વિલાસનાં અનેકાનેક ચિત્રો ચીતરતો ચીતરતો નાયક પોતાનું સમસ્ત જીવન પ્રિયાહૃદયના બંધનમાં પડીને અર્પણ કરે છે, અને આખી દુનિયાજ તેને પ્રિયામય લાગે છે. સ્વર્ગના મુખ કરતાં સૌંદર્ય અને કવિતાના દુઃખ તેને વધારે મધુરું થઈ પડે છે. તેનું સ્પૂર્ણ જીવન અનંતકાળ જેટલું લાંબું હોત, તો યુગોના યુગો સૂધી પ્રિયાનું હૃદય જીતવા તે જાન ગાયા કરત, કારણ કે તેની પ્રિયા કાંઈ માત્ર બે ચાર વર્ષ પૂરતા કે લાંબામાં લાંબા મનુષ્યજીવન સૂધીજ પૂગતા પ્રેમને યોગ્ય નથી; તેની પ્રિયને તો અનંતકાળ સૂધી અર્પણ થઈ શકે એવાજ બેહદ પ્રેમ દેવો ધટે છે. મનુષ્યજીવનની મર્યાદા બેઠને નાયકનું હૈયું યુગળાય છે. તેનું

રચના વહી જતું દેખાય છે, અને જે બાકી રહ્યું છે તેટલું યે ઝડપી લેવા તે તત્પર થાય છે. આખરે વિજયની ઘડી આવે છે, અને નાયક તથા તેની પ્રિયનાં આકાશ એકમેકમા જોડા સમાઈ જાય છે. અમર પ્રેમના લક્ષણ પશુ અમર છે. પ્રભુનો વિરાટ પ્રેમ જેમ આણુમાં ઉતરે છે, તેમ આણુની દીકરીમા પશુ પ્રભુનું આણું જગન સમાઈ જાય છે. “ પ્રેમમા સમાય તેજ પ્રભુમા સમાય, ” એ બધા તત્ત્વ જ્ઞાનનું દોહન છે, અને એવા પ્રેમની આ દુનિયામા આપી કરાવવા માટે “ પ્રભુના આશિષ સંતે રહો પરસંત ’ ”

આ ખંડકાવ્યની રચના માટે કાષ્ઠક ખુનાસો કરવાને હું અહીં ઉચિત ધાંડું છું. ઇ. સ. ૧૯૨૨ ના અંતિમ ત્રણ માસમા હું સખત માદગી ભોગવતો હતો, તે વેળાએ આ કાવ્યની એ દળર લીટી લખાઈ હતી. ત્યાર પછી ઇ. સ. ૧૯૨૪ મા ભાવનગરમા બરાયેટી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાથી પાઠો ફરતા હું ધણે બીમાર પડ્યો હતો, અને ચાર માસ છરખીતાવગ્ય રહ્યો હતો, તે અરસામાં બાકીની એક દળર લીટી લખાતા આ કાવ્ય પૂર્ણ થયું હતું. જે જોડા વેદના બ્રહ્મવવા માટે આ કાવ્યની પ્રેરણાના આનંદધાષ એ દિવસોમાં ધસી રહ્યા હતા, તેમા પ્રભુના અમીમ રોદનાજ પુણ્યદર્શન મને થયા હતા. આ કાવ્યની રચના સતત ધતારાનંધ વહી છે, અને તેથીજ જે હંદમા એ આણું કાવ્ય રચાયું છે તેનું નામ “ મુક્તધારા ” ગણ્યુ છે.

આ કાવ્યમા નાયકનું પ્રેમરટણ સતત રહેતું હોવાથી પર્વના તમામ દિવસોમા ગાવા માટે તેની ૩૬૫ દીઓ રચાયેલી છે. પ્રારંભથી અંત સુધીની દીઓમા ભાવ અને વિચારની સંગમના અખંડ સચવાયેલી છે. બહી જુગ પાદીઓનાં રંગ અને ફોરમ સ્પર્શન અને

સુમિથિત છે, છતાં એ દરેક કદી પૂર્ણ રીતે સ્વનંત્ર અને સ્વપ્રચિત છે, એટલે વાંચકને કોઈ પણ પાત્ર કલાકનાં અને કોઈ પણ કદી પાંચનાં તે દરેક કદીમાંના ભાવ અને વિચાર તેમાં સંપૂર્ણપણે સમાયેલા જણાશે. મંરુત દાવ્યમાલિયમાં જેનાં “મુક્તા” લખાયા છે, તેવીજ આ દાવ્યમાંની પ્રત્યેક કદી પણ છે...

હું દુનિયાની અનેક ભાષાઓનાં દાવ્યમાલિયના પરિચયમાં આવ્યો છું, અને તેના અભ્યાસના પરિણામ રૂપે અનેક સુંદર કવિઓની કવિતાઓના તથા તેમની અમૃતવાણીના જોડા મંરુતર મારા હૃદયમાં પડેલા છે. એ સર્વને હું કોઈ પણ રીતે મારા આ માના હૃદયારોધી વિભિન્ન કરી શકતો નથી. મનુષ્યના મનનું બંધારણજ તેના પૂર્વજોના સંસ્કારોથી અને તેની આસપાસના વાતાવરણથી ધકાતું જાય છે, તેમાં કવિનું હૃદય તો અત્યંત કોમળ અને મદશીલ હોવાથી તે અનેક અસરોની મુદત છાપ તજે ધકાય છે. કવિતાની કળા નેટલી સર્જક તેટલી અનુકરણથીયે પણ છે, અને તેથીજ દુનિયાના મોઢામાં “મોઢા” કવિઓના કાવ્યોમાં જે પ્રગટ સામ્ય દેખાય છે તે અનિવાર્ય છે. કવિની શક્તિનું માપ કાદતી વખતે વિવેચકે ખાસ જોવાનું છે કે કવિના આ અનિવાર્ય ગુણની પાર એની પ્રતિભા અને સર્જકતા જળા જોડે છે કે નહીં. મનુષ્યની કલ્પનાઓ અને તેના વિચારોનાં બીજ તો મનુષ્યસૃષ્ટિમાં અનેકધા વેરાયેલા છે, અને આપણે ખારીકીથી જો જોવા જઈશું તો જણાશે કે કવિની કોઈ પણ કલ્પના કેવળ નવીન કે મૌલિક નથી. જે નવીનતા કે મૌલિકતા છે તે તેને નવીન રીતે દર્શાવવામાં છે, અને એમાજ કવિની સર્જકતા અને સજ્જતા છે. ચીતારાની માફક કવિની પાસે પણ અનેક રંગો તૈયાર પડેલા છે, પણ એ રંગોની ખાસ નવી છાયા અદ્ભુત મિશ્રણકળાથી હૃત્પત્ત કરવામાં

અને એ રંગોની યથોચિત વ્યવસ્થા પોતાની પોંછીથી કરીને નવુંજ ચિત્ર બનાવી બનાવવામાં કવિની કળાની નવીનતા અને સાર્યકતા રહેલી છે.

મારા હૃદયમાં પડેલા એવા જાડા સંસ્કારો જે મારી કવિતામાં તેની રચના વેળાએ સ્વાભાવિક રીતે પ્રતિબિંબિત થયા છે, તેને મેં આનંદથી સ્થાન આપ્યું છે. દુનિયામાં હજારો વર્ષોથી કવિવારસો ઉતરતો આવ્યો છે, અને જે મારા હૃદયમાં કવિતા કંગેલી હોય તે તેને એ કવિવારસાનો હક્ક છે. એ વારસાનો ભોગવટો હું માત્ર મારાજ આનંદને માટે એકલો કરતો નથી, પણ તે મારી પ્રિય ગુર્જર કાવ્યદેવીને ચરણે ધરીને તેને અનેકવિધ ચણુમારવાની હું જાડી અભિલાષા રાખું છું. એ દેવીની વાટિકામાં તેની ભૂમિ અને તેના વાતાવરણને યોગ્ય જે જે સુંદર ફગફૂલના શેષાઓ મારા પરદેશ-વિહારમાં મને મળી આવ્યા તે તે સર્વને મેં આનંદથી શેષ્યા છે, અને તેઓને મારા હૃદયના રુધીરથી સોંપીને ઉછેર્યા છે. કલિકાના નાચકના સજ્જોમાં કહું તો

“ અગણિત સૂર્યો અને નક્ષત્રોનાં વિષ વિષે

મહા ધૂમમેત્ર શો હું ધૂમી વળ્યો આજ;

કામકામયજ્ઞી ન્યોતિ બરી બરી લાખો ગોતી,

ભર્યું છે અપ્પટ મારું પાત્ર તારે કાજ ! ”

આ કાવ્યમાં ઇંગ્લાંડ, અમેરીકા, યુરોપ, હિંદ આદિ દેશોની અનેક ભાષામાંનાં કાવ્યોનાં અનુસરણ, અનુકૃતિ કે અનુવાદ રસિક વાંચકને બહુ ઠેકાણે જટીલી આવશે. એ સર્વ યોગ્ય સ્થળે અને યોગ્ય કાળે આ કાવ્યની રચનામાં જેમ જેમ સ્ફુરનાં મર્ષાં તેમ તેમ કદાચ પણ સક્રિય વગર તેઓને સ્થાન આપ્યું છે. એ લખાની વેળા મૂળ કાવ્યો મારી પાસે દર્તા નહીં, એટલે માત્ર સ્મરણમાં તેઓની જેટલી

છાયા હતી અને તેઓના જેટલા સંસ્કાર પડેલા હતા, તેટલું તેઓનું પ્રતિજ્ઞવન અહીં ઉદભવવા પામ્યું છે. આ સર્વમાં કવિનો પોતાનો રસ કેટલો અને કેવો વલો છે તેની તુલના કરવાનું કામ રસિક વાંચક-નું છે. શલ્યગાર સમવવામાં જે કળા, રસિકના અને નરીનતા છે તે શલ્યગારને ચુંથી જોવામાં નથી, એ કહેવાની શું અહીં અગત્ય છે ?

એક રસિક મિત્રે આ ખંડકાવ્ય વાંચીને કહ્યું છે કે એ તો *Long's Encyclopoedia*-પ્રેમનો સર્વકોષ-છે. આ વચનમાં અનેક ધ્વનિઓ છે, અને તે આ કાવ્યને અનેક રીતે લાગુ પાડી શકાશે. ભાલ્યુ અને નરસિંહ મહેતાથી માંડીને છેક આજ સુધીના ગુર્જર કવિઓએ સં-ગારસમાં અનેકવિધ ગાન ગાયાં છે, છતાં આ “કલિકા” માંના ભાવ, ઉદ્ઘાસ અને કષપનાનો રસ આરોગનાં વાચકને પોતાના હૃદયમાં અણુજોડેલી અનેક નવી જ્વાળાં દર્શન થશે. જ્યાંસુધી મનુષ્યહૃદય છે, ત્યાંસુધી મનુષ્યહૃદયની એ કથા કવિઓ નવી નવી રીતે ગાયા-જ કરવાના. પ્રભુના જેટલોજ પ્રેમ પણ અનંત છે, કારણ કે પ્રભુ પોતેજ પ્રેમ છે.

આ કાવ્યમાં વપરાયેલા ઇંદની રચના પ્રપત્નબંધ છે, અને તેનો પ્રસ્તાવ જૂદા લેખથી કીધો છે. ઇંદનું મૂળ જૂનું છે, પણ તેમાં આજ સુધી અણુદીકા રહેલા પ્રપત્નતત્ત્વને પ્રકાશ આપી શુદ્ધરતી પદ્યમાં પણ પ્રપત્નબંધ આવી શકે છે, અને તેજ મારા વિચાર પ્રમાણે આપણી ભાષાના પ્રાણને વધારે અનુકૂળ છે, તે સ્પષ્ટ રીતે આ કાવ્યની રચનામાં બનાવાયું છે. વળી આ આખું લાણું ખંડકાવ્ય એકજ ઇંદમાં લખાયું છે, પણ તેની રચનારીતિમાં એવા પતટા રાખેલા છે, કે તેથી તેમાં એકતાનતાનો ભય રહેતો નથી. ગુર્જર કાવ્યસાહિત્યમાં હજી ચણા પ્રદેશ અણુખેડાયેલા રહેલા છે, અને કવિઓનો તો ધર્મ છે કે

તેઓએ પોતાની નિત્યનવીન દળાથી નવનવા પ્રદેશો ખેડીને તે સર્વને
ફળદ્રુપથી પ્રદુષિત બનાવવા.

ઈંદ્રધનુના પલક પ્રદાશીને સહજ ઊડી જતા અપૂર્વ સૌંદર્યને
ઝડપી લાઇને પૃથ્વી પર ઉતારી જગતમા તેને સ્થાપી દરીને સતત
આનંદ વેગતું દરવાની દિવિઓ અને દળાવિધાયકોની અમર આકાશ
હોય છે. એ આકાશને પૂરવામાજ તેઓના જીવનની ગતિ વહે છે.
એ આકાશ આખર સૂંધી અથુપૂરીજ રહે છે, છતાં એના પરિશ્રામ
રૂપે જગતને અનેક સુંદર ચિત્રો મળે છે, અને તેમા તેને એ ઊંડા
સૌંદર્યતત્ત્વની અનેક અધુરી-મધુરી ઝાંખી યાય છે એ સૌંદર્યને
ઝડપવા જતા તેમા જે કદુના અનુભવવાની છે, તથા એ કદુતામાથી-
જ જે ઊડી ઊડી ઝરી રહેતી વિગમયાળી મધુરતાની મન્દેદારી ઊડાવ-
વાની છે, તેની રસતુધાને સમનોલ્લસ રાખવામાંજ એ કવિ-આત્માની
દબોદી છે મંથર કરો કે આ દાઢ્યના વાયકો એ સૌંદર્યના માધુર્ય-
ભાગીજ બનો ' અરણ્ય

અમરદેશર ફેરામણ અમરદાર

માક ટ રોડ, મદ્રાસ .

તા. ૨૫-૧-૧૯૨૬

ગુજરાતી પદમાં પ્રયત્નબંધ

અંગ્રેજ અને બીજા પાશ્ચાત્ય ભાષાઓના પરિચયમાં જ્યારથી આપણે આવ્યા છીએ, ત્યારથી આપણા કવિઓએ ગુજરાતી પદ-શાસ્ત્રમાં સુધારો વધારો કરવા કંઈ કંઈ પ્રયોગો કર્યા છે. છેક કવિ નર્મદના વખતથી ગુર્જર દાંબ્યદેવીનાં ઝંઝર સાંકડાં લાગવાની દુરિયાદ ચાલુ છે. કોઈએ એ ઝંઝર તદ્દન તોડી નાખી ફેંકી દીધાં છે, તો કોણએ એને વધારે મોકળાસભર્યાં અને હળવાં કરવાના પ્રયત્નો કર્યા છે. એ સર્વ પ્રયત્નો અને પ્રયોગોમાંથી એક વાત સહેજે તરી આવે છે, કે જૂની સંસ્કૃત પદશાસ્ત્રની ધાટી પર આપણી ગુજરાતી કવિતાઓ હજી સૂંચી રચાય છે, તેમાં કવિએતે કાંઈક પ્રતિદૂળતા કે અસ્વાભાવિકતા, સંકડાસ કે ભાષાના શબ્દોના સ્વાભાવિક ઉચ્ચાર-ની નિસક્ષણતા આદિ અનેક ત્રુટીઓ એ રચનાગ્રંથમાં અનુભવાય છે. કેટલાક કવિઓ અને વિવેચકો માત્ર શ્લોકો વગળી રહેવામાં માત્ર જળવાયેલું માનના હોવાથી એ વિચિત્રતા અનુભવતાં છતાં એજ પદ શ્લોકો વગળી રહે છે, અને તેમા ફેરફાર કરવાની કે સૂચવવાની ધૃષ્ટતા કોઈ કરે તો તેનો ઉપદ્રાસ કરવામાં તેઓ પોતાનું મહાકર્તવ્ય સમજે છે.

બીજાઓના અનુભવની વાત બાગુએ રાખતાં હું અહીં મારા પોતાનાજ અનુભવની વાત કરવાનું યુક્ત ધારૂં છું. જ્યારથી હું ગુજરાતી કવિતા સામગ્રીને કે વાંચતો આવ્યો છું. ત્યારથી મને તેના ઉચ્ચારણમાં કોઈક અસ્વાભાવિક નિસક્ષણતા જણાતી આતી છે. માત્રામેળ છંદમાં જે કવિતાઓ લખાયેલી છે, તેમાં આ અસ્વાભાવિકતા ઘણી સ્પષ્ટપણે વ્યક્ત થતી નથી, પણ અશર-

મેળ હંદોમાં તો એ વિવક્ષણના બહુજ છની ચાપ છે. ૩૫-
 બંધ હંદોમાં ગણમાપ અને મતિઓ પૂરેપૂરે સાધ્યા છતાં પણ જ્યારે
 એ હંદની પંક્તિનું ઉચ્ચારણ આપણે સ્પષ્ટ રીતે તેવાજ મંદુરમાં
 લખાયેલા હંદ પ્રમાણે કરવા જઈએ છીએ, ત્યારે આપણે જાણે આપણી
 શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષા નહીં પણ ગુજરાતી અને મંદુર એ ઉભય
 ભાષાઓ ભળેલી કોઈ બીજીજ વિચિત્ર ભાષાના ઉચ્ચારો કરતા
 હોઈએ એવું લાગે છે. એ વિવક્ષણના ઉપર આખા આડા દાન કરવામાં
 કશી સાક્ષરતા નથી એ સ્થિતિ સ્વીકાર્યેજ છૂટકો છે. જે અક્ષરો
 અને શબ્દો મંદુરમાં છે તેજ અક્ષરો અને શબ્દો ગુજરાતીમાં વપ-
 રાયા છતાં, અને હંદોના ગણમાપ પણ દેખીતી રીતે સરખા હોવા
 છતાં, આ ઉચ્ચારની વિવક્ષણતા આ બંને ભાષાઓના પ્રચલિત થોવા
 જૂદા જૂદા ઉચ્ચારોને લીધે પ્રવક્ષ પ્રગટ થાય છે, એટલે જે હંદોનું
 વદન મંદુરમાં કર્ણપ્રિય અને સગળ લાગે છે, તેઓનું વદન ગુજરાતી
 માં આ રીતની સ્પષ્ટ કડકદમી અને વિચિત્રતા ઉત્પન્ન કરે છે. એ
 બેંદનું મૂળ સમજી શકાય નેમ છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં શબ્દોની તમામ શ્રુતિઓ સંપૂર્ણ અને સ્પષ્ટ
 રીતે જોવાય છે, ત્યારે ગુજરાતીમાં એજ શબ્દોમાંની કેટલીક
 શ્રુતિઓ ગુજરાતી ભાષાના ઉચ્ચાર નિયમોને આધારે શાત અથવા
 અસ્વગ્નિ, લગભગ શુદ્ધ બ્યંજન જેવી બોલાય છે. ઉગરરજુથી આ
 વાત વધુ સ્પષ્ટ કીધી મંદુર શબ્દો પ્રચાર, ઉભય, અહસન, મહન-
 મયના, ફૂજન, ગાન, આદિના તમામ અક્ષરો કે શ્રુતિઓ સંપૂર્ણપણે
 ઉચ્ચારાય છે, ત્યારે એજ શબ્દોને ગુજરાતીમાં ઉચ્ચારતા એમાંના ર,
 ય, ત, લ, ન, ન, અનુક્રમે શાત હોવાથી લગભગ બ્યંજનના જેવા
 તેઓના ઉચ્ચાર થાય છે. સ્પષ્ટજ છે કે એ શબ્દોના ઉચ્ચારણમાં આવેલા

ઉધાડો ભેદ હોવાથી એજ શબ્દો સંસ્કૃત છંદોમાં જ્યારે સ્થાન પામે છે ત્યારે તેઓના ઉચ્ચાર ગુજરાતી જેવા કરવા જમએ તો છંદનો લય ભંગ થાય છે, અને ગુજરાતીમાં લખાયેલા એજ છંદોમાં તેઓના ઉચ્ચાર સંસ્કૃત જેવા કરવા જમએ તો આપણે આપણી શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષા બોલતા નથી એવું સમજાય છે. માત્રાબંધ છંદોમાં આ વિલક્ષણતા એટલી બધી હતી થતી નથી, કારણ કે તેમાં જો માત્રા, તાલ અને યતિના નિયમો સચોટ દર્શાવેલો સચવાયા હોય, તો આ સાંત સ્વરોને બહુ ભાર સાથે બોલવાની ખાસ જરૂર રહેતી નથી, પણ રૂપ-બંધમાં તો દરેક શ્રુતિનો ઉચ્ચાર સંપૂર્ણપણે થાય તોજ લયશુદ્ધિ રહે છે.

માત્રાબંધ અને રૂપબંધ છંદોમાં આ વિલક્ષણતા છે, તો અક્ષર-બંધ છંદોમાં તો ઉચ્ચારો ધણાજ વિપરીત થાય તેમાં નવાઈ નથી. અક્ષરબંધ છંદમાં માત્ર અક્ષરનીજ ગણના હોય છે; તેમાં સંધિ અને યતિની યોજનાઓ છે. પંક્તિમાં કદાચ કોઈ અક્ષર લઘુ કે ગુરુજ નોંધએ એવું પણ બંધન છે, છતાં ગુજરાતીમાં જ્યારે એવો અક્ષરબંધ માત્ર એટલાજ નિયમો પાળીને લખાય છે, ત્યારે તે છંદ ઉચ્ચારણમાં તો ધણાજ વિપરીત લાગે છે. ઉદાહરણ તરીકે આપણે સાદામાં સાદો અનુષ્ટુપ્ છંદ લઈશું. એની પંક્તિમાં ૫-૧૭-૧૫ અક્ષરો લઘુજ નોંધએ, તેમજ ૭-૮-૧૬ અક્ષરો ગુરુજ નોંધએ; બાકીના બીજા લઘુ કે ગુરુ ગમે તે હોય તે ચાલે; એયે આઠમે યતિ નોંધએ, પછી અચ્ચારમે કે બારમે અક્ષરે યતિ નોંધએ. આ મર્યાદાઓ પાળવા છતાં ગુજરાતી ભાષામાં અનુષ્ટુપ્ લખાય છે ત્યારે તેના ઉચ્ચાર અગુજ રાતી થાય છે. બંધન વગરના બાકીના બધા અક્ષરો જો ગુરુ હોય તો આ વિપરીતતા બહુ જણાતી નથી, કારણ કે તેની શ્રુતિઓ

સ્વાભાવિકપણે મંપૂર્ણ થાય છે, પણ જ્યાં લઘુ અક્ષર અસ્થાને આવી જાય છે, ત્યાં તે ઉચ્ચાર અગુજરાતીજ થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે

“કરતા કરતા આખો એક માણસિમ ડપ”

એ કાન્તનો અનુષ્ટુપ્ વાચના “કરતા કરતા” એ સમ્બોની બધી શ્રુતિઓ મંપૂર્ણપણે મોનના જના, તેનો ઉચ્ચાર બંને ઠેકાણે “૦” મંપૂર્ણ જોવાતા, અગુજરાતીજ થાય છે, કારણ કે એ “૨” થાત છે, અને આપણે “૬” શ્રુતિજ સંદર્ભ સ્વર માથે મોનના હોવાથી તે “૦” નો જે સ્વાભાવિક ઉચ્ચાર છે તેથી વિપરિત ઉચ્ચાર ઉપશ્ચી પક્તિમ સ્પષ્ટ રીતે થાય છે. વળી છેલ્લા સમ્બ “મડપ” માં ‘પ’ મંપૂર્ણની જેમ મંપૂર્ણ સ્વર સાથે જોવાયે પડે છે, તેનો ઉચ્ચાર તે વળી વિશેષ વિચિત્ર થાય છે

આ બધી ખટકો વર્ષો સુધી મને મારી કવિનારચનામાં ખટ-કપાજ ડીવી છે એ માટે ઉડો વિચાર કરના મને એવું જણાયું કે આપણા જાનજી, નરસિંહ આદિ જૂના કવિઓએ મોટે ભાગે દેશી શબ્દો ને પદોમાં જે કવિનાઓ રચી છે, તેમાં તેઓ અક્ષર કે માત્રા ઉપર આધાર ના મળના માત્ર સમ્બોના શુદ્ધ ગુજરાતી ઉચ્ચારોનેજ પ્રાધાન્ય આપી લાવના નિયમનેજ અનુસરીને પોતાની કવિનાઓ લખી છે નરસિંહ મહેતામાંથી ઉદાહરણ લઈએ

“ભાવતા જોજન ભાવ ધરીને વહાતા કાળે કરીને ૬”

‘મખી મતીને પિયુ અવૃત્તો દરિ પેખતા મંદિર આખ્યા”

આ પદ્ધતિઓમાં “ભાવતા” નો ‘વ’ અને “પેખતા” નો ‘ખ’ એ બંને સાત સ્વરો હોવાથી તે દ્વિ, વ્યંજન જેવા, બોલાવ

છે; તેમજ ન, વ, ષ અને ર, એ અક્ષરોમાંના સ્વરો પણ શાંત હોઈ
વ્યંજન જોવાજ હિચ્ચારાય છે, અને પંક્તિના લયમાં કશે લંબ
પડતો નથી.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં પ્રેમાનંદના કાળ સુધી કવિતાઓ ૫૬,
ગરબી, આદિ દેશી રાહોમાં લખાઈ, પણ પછી સંસ્કૃત શાસ્ત્રો અને
પુરાણોએનો મર્ગ તોડવા પ્રેમાનંદે પોતાના શિષ્યમંડળ સાથે સંસ્કૃત
વૃત્તોમાં ગુજરાતી કવિતા કરવાનો ગંભીર પ્રયત્ન આદર્યો, અને સામગ્ર-
મટ, વક્ત્રમ, રત્નો આદિ કવિઓએ એ પ્રચાર વધાર્યો. કવિ દલ-
પતરામે અને નર્મદાશંકરે એ પ્રચારને તેથી થે વધુ વેગવાન કર્યો.
આધુનિક કવિતામાં તો શિખરિણી, મંદાકાતા, અનુષ્ટુપ્, સાર્દૂલવિકીરિત,
પૃથ્વી આદિ અનેક સંસ્કૃત વૃત્તો મેટિ ભાગે લખાવા માડય, અને
એવી રીતે ગુજરાતી કવિતા આ હોદ્દામાં અગુજરાતી હિચ્ચારોના
બંધનમાં જકડાઈ પડી. એના પરિણામ રૂપે ગુજરાતી પદ્યશાસ્ત્રમાં
બંડખોર પેદા પડ્યા, અને પદ્યશાસ્ત્રના તથા ખરી કવિતારચનાના
નિયમ માત્ર તોડી વઢોડી નાખવાના પ્રયત્નો અને પ્રયોગો થયા.

આ સર્વ વાતનો વિચાર કરતા એમ લાગે છે કે ગુજરાતી
પદ્યશાસ્ત્રમાં શ્રુતિઓની આકર્ષી ઠોઈ નવા ધોરણ કે નિયમ ઉપર
કરવી જોઈએ. ગ્રીક અને લાટિન ભાષાઓમાં સંસ્કૃતની જેમ લઘુ
ગુરુ શ્રુતિઓ (quantities) સ્પષ્ટ રીતે હિચ્ચારાય છે, અને એ
ભાષાઓના શબ્દોમાં પણ પ્રયત્નતત્વ (accent) અંગ્રેજીના જેવું
અપદ્ય અને નિશ્ચિન નથી. એટલે એ ભાષાઓમાં સંસ્કૃત પદ્યની જેમ
લઘુ ગુરુનીજ યોજના તાલ (ictus) અને ચતિ (caesura)
નાથે ચાલે છે. સંસ્કૃત શબ્દોમાં પણ વૈદિક દાળમાં ઉદાત, અનુદાત,
સ્વરિત જેવા પ્રયત્નોનું તત્ત્વ હતું, એટલે તે વેળાના સાદામાં સાદા

અક્ષરબંધ હોવાને કારણે અને મનો ગ્યાતા હતા, તેમાં એ પ્રયત્નોજ પદના લયના નિયામક તત્વો હતા. ધીમે ધીમે એ પ્રયત્ને બૂલાતા ગયા, અને પછી મહાકાવ્યોના કાળમાં લઘુ ગુરુના રૂપ ઉપર પવનું બંધારણ બધાયું અને તે પછીના કાળમાં પૂર્ણપણે ખીલ્યું પણ સંસ્કૃત ભાષા પ્રજાવર્ગમાંથી બોલાતી બધ પડી, અને પ્રાકૃત ભાષા માંથી આજની દિલ્લી ધણીખરી ભાષાઓના નવા સ્વરૂપો ધીમે ધીમે ધડાયા, તેમાં મૂળ સંસ્કૃત શબ્દો તત્સમ તરીકે રહ્યા છે અને વપરાય છે, તે સર્વના ઉચ્ચાર એ ભાષાપુત્રોએની પૃથક્ પૃથક્ વિ-
સિદ્ધતા પ્રમાણે જ થાય છે એ વિસિદ્ધતાના નિયમો પ્રમાણે તત્સમ, તદ્ભવ કે દેશ્ય, એ તમામ શબ્દોના ઉચ્ચાર નીચે પ્રમાણે થાય છે, અને એ માટે સદ્ગત વિદ્વાન રા. બ. કમળાશંકર પ્રાણ્યશંકર ત્રિવેદીના “બૃહદ્ વ્યાકરણ” માં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કીધેલો છે, તે લગભગ તેમનાજ શબ્દોમાં ઉતારું છું

૧. બધી દેશી ભાષાઓમાં ઉપત્ય સ્વર પર બાર (accent) પડે છે.
૨. આપણી મુજબની ભાષામાં સ્વરબાર-પ્રયત્ન-દમેશ શબ્દના આદિ સ્વર પર પડે છે, અને શબ્દ મોટા હોય તો આદિ સ્વર પર અને બીજા સ્વર પર એમ બે બાજુ પર બાર પડે છે. આ સ્વરબારને લીધે નીચે ‘અ’ અને મોટા શબ્દોમાં તેની સાથે વચ્ચે ‘અ’ પણ અનુચ્ચરિત રહે છે
૩. ત્રણ અક્ષરવાળા વિશેષ નામો કે સામાન્ય નામો હોય, તે પણ નમારે સંમેધન તરીકે ઉચ્ચારાય છે, ત્યારે સ્વરબાર ઉપત્ય સ્વર પર પડે છે

આ ઉપરથી હવે ખુદ્ધુ સમગ્રશે કે આપણી ભાષામા પ્રયત્ન સ્વરિત્વ કે સ્વરભાર છે, અને એના પરિણામ રૂપે શબ્દોમા આવતા અક્ષર ચોક્કસ નિયમોને આધીન બની શાત રહે છે. એ નિયમો પ્રભુ, ઉપલાજ વ્યાકરણને આધારે, નીચે પ્રમાણે છે -

૧ શબ્દને અંતે આવેલો અક્ષર શાત છે :

ઉદાહરણ તરીકે—મંજુસ, ધર ગાન, વેરુ, પ્રીતમ
અહીં ત્રિસ્વરી શબ્દોમા પહેલી ને બીજી શ્રુતિ પર પ્રયત્ન છે, અને દ્વિસ્વરીમા પહેલી શ્રુતિ પર છે તમામ અત્ય અગર શાત છે

૨ સમાસના અવધવને અંતે અક્ષર શાત છે

ઉદાહરણ તરીકે—રાજપુરુષ, દેવમંદિર, ધરુકારુમારુ
અહીં પ્રથમ બે શબ્દોમા પહેલી, ત્રીજી ને ચોથી શ્રુતિ પર પ્રયત્ન છે, અને ત્રીજી શબ્દોમા પહેલી, ત્રીજી ને પાચમી શ્રુતિ પર છે અવધવોના અગર (જ પ, વ તથા બધા ૨) શાત છે

૩ પ્રત્યય પર છતા અગને અંતે આવેલો અક્ષર શાત છે

ઉદાહરણ તરીકે—લખુડું, બોવડું, પિરસુડું, વિચારુડું, ટપડું
આ શબ્દોમા પહેલી અને છેલ્લી શ્રુતિ પર પ્રયત્ન છે, તેમજ ચોથા, પાચમા ને છઠ્ઠા શબ્દોમા બીજી શ્રુતિ પર પણ પ્રયત્ન છે અગના અત્ય અક્ષર બધા શાત છે

૪ ત્રિસ્વરી શબ્દોમા વચ્ચે 'અ' હોય અને અને 'અ' ન હોય તો વચ્ચે અક્ષર શાત છે

ઉદાહરણ તરીકે—કુતરો, પોટલું કપડું, જમના, આપણું
આ શબ્દોમા પહેલી શ્રુતિ પર મુખ્ય પ્રયત્ન છે અને ત્રીજી શ્રુતિ, પર મૌલ પ્રયત્ન છે વચ્ચે અગર બધા શાત છે

૫. ચતુઃસ્વરી સખ્દમાં બીજી ને ચોથો અક્ષર સાંત છે :

ઉદાહરણ તરીકે—ગરુડવંતુ, મંસુલવંતુ, ખંડુલવંતુ, રંડુલવંતુ.

આ સખ્દોમાં પહેલી અને ત્રીજી શ્રુતિ પર પ્રયત્ન છે. બીજી ને ચોથી શ્રુતિના અક્ષર સાંત છે. ‘પ્રવચન’ એ ચતુઃસ્વરી છતાં સંયુક્ત સખ્દ હોવાથી તેને એ નિયમ લાગુ પડતો નથી, પણ પહેલો નિયમ લાગુ પડે છે.

૬. પંચસ્વરી સખ્દમાં બીજી ને ચોથો અક્ષર સાંત છે, પણ અંત સ્વર અક્ષર હોય તો બીજી ને પાંચમો અક્ષર સાંત છે :

ઉદાહરણ તરીકે—પંડુલવંતુ, સીંદુલવંતુ, સંદુલવંતુ, સીંદુલમંતુ.

અહીં પ્રથમ ત્રણ સખ્દોમાં પહેલી, ત્રીજી ને પાંચમી શ્રુતિ પર પ્રયત્ન છે, અને બીજી ને ચોથી શ્રુતિના અક્ષર સાંત છે. પણ ચોથા સખ્દમાં પહેલી, ત્રીજી ને ચોથી શ્રુતિ પર પ્રયત્ન છે. કારણ કે બીજી ને પાંચમી શ્રુતિના અક્ષર સાંત છે.

આ લાંબા વિવરણ કપરથી સમજાશે કે આપણી ભાષામાં પણ આ અક્ષરના સાંત ઉચ્ચારને લીધે પ્રયત્નતત્ત્વ સ્પષ્ટ રીતે વહેતું છે. અંગ્રેજીમાં પણ ઝીમ્બુવેટ્ટી તપાસના એવું માલમ પડે છે કે સખ્દોમાં મુખ્ય પ્રયત્ન તે તે સખ્દના અર્થને મુખ્ય રીતે પોષનાર મૂળ પાદ્ધતિની શ્રુતિ પરજ પડે છે, અને લાંબા સખ્દોમાં મુખ્ય પ્રયત્નવાળી શ્રુતિથી ત્રીજી શ્રુતિએ પણ અતુલ્ય રીતે સ્થિત રહે છે. આપણી ભાષામાં સાંત અક્ષર જ્યાં જ્યાં હોય ત્યાં ત્યાં તેની આગવી શ્રુતિ પર પણ પ્રયત્ન આવે છે. એ રીતે જોનાં આપણી ભાષામાંના સખ્દોમાં પ્રયત્ન ક્યાં ક્યાં ને કેમ પડે છે, તેના કપર વધેલા નિયમોનું દોહન કાઢવું કાળ નથી. એમાં મુખ્ય પ્રયત્ન તો

શબ્દની પ્રથમ શ્રુતિ પરજ પડે છે; પછી જે જે શ્રુતિમાં ગુરુસ્વર હોય અથવા જેની પાછળનો અક્ષર શાંત હોય તે તે શ્રુતિ પર પણ ગૌણ (Secondary) પ્રયત્ન આવે છે. આ પ્રયત્નનો ઉપયોગ આપણે ગુજરાતી પદસાલમાં પણ સવિવેક કરવા માટીએ, તો આપણે અનેક પ્રયત્નમંધ હંગે બનાવી શકીએ, અને તેથી એ જોડે આપણી ભાષાના પ્રાણને તથા તેના ઉચ્ચારનિયમોને સર્વ રીતે અનુકૂળ અને સ્વાભાવિક થઈ પડે પ્રયત્નનું તત્ત્વ ઉપયોગમાં આવના લઘુગુરુના નિશ્ચિત સ્થાનો રાખવાની અગત્યનીકળી જશે, અને ભાષામાંના લગભગ તમામ સંજોગો, વિચારો કે કલ્પનાનો કશો પણ ભોગ આપ્યા સિવાય, કોઈ પણ ચતુર કળા વિધાયક એવા પદમંધમાં વાપરી શકશે.

આપણી ભાષામાં ઉપર લખ્યા પ્રમાણે શાંત અક્ષર હોવાથી જે શબ્દો માત્ર એ લઘુ શ્રુતિના કે તેથી વધારે લઘુ શ્રુતિના છે, તેમના છેલ્લો અક્ષર શાંત હોય, તો તેની આગલી લઘુ શ્રુતિ થકાકાકાને સહેજે શુરુ જેવી બને છે. હાખવા તરીકે—પથ, કગ, મન મનન, અધમ, જેવા શબ્દોમાં અત્યંત શાંત અક્ષરની આગલી શ્રુતિ થકાકાતી લાગે છે, અને તેથી તે શ્રુતિ શુરુ જેવી સંભળાય છે. એજ ગૂઢ કારણને લીધે રા. રા. નાનાલાલ કવિએ તેમજ રા. રા. બાબનરાય ઠાકોરે એ ઉચ્ચારની વિલક્ષણતાનો આશ્રય લઇને ધણા રૂપમંધ હંગમાં એક શુદ્ધ શુરુ શ્રુતિને બદલે આવી મે લઘુ શ્રુતિઓ શુરુ તરીકે કામમાં લીધી છે, અને તેની સામે આપણી ભાષામાંના પ્રયત્ન-તત્ત્વનો સ્વીકારજ નહીં કરાવો આગ્રહ રાખનાર આપણા સમર્થ પુરાણુ વિવેચક રા. રા. નગસિંહરાવ દીવેડીવાએ સખન વિરોધ દર્શાવ્યો છે. જેમ રા. રા. નાનાલાલે તથા રા. રા. ઠાકોરે એક ગૂઢ

તરવને પ્રાધાન્ય આપ્યું તેમાં સત્યાચ છે, તેમજ રૂપમંધ હોવા
શ્રુતિઓ સધુ ગુરુ સ્પષ્ટ અને સંપૂર્ણ જોઈએ એ નિયમને દૃઢતાથી
પગાવવાના સદાચરી રા રા નર્મસિંહરાવના ચિરોધમાં પણ સત્યાચ
છે. પણ એ જવાડાનું મૂળ ખીખળ અથવા રહેતું હોવાથી જો આપણી
જાણમાં અક્ષર શ્રુતિઓ સાથે પ્રયત્ન સાચીને પ્રયત્નમંધ હો. રચ
વામાં આવે તો બધી સરળતા થઈ જાય, અને ગુજરાતી પણ
પોતાના આત્માના મંપૂર્ણ તેજમાં અને સ્વતંત્રતામાં, અમેછ પઢના
જેવુંજ, જગી રહે

ઉપલા નિયમોને વચ રહીને ગુજરાતી પદમાં પ્રયત્નમંધ હો
બનાવવા મેં પ્રયાસ આપ્યો, અને તે માટે મારી પહેલી નજર
આપણા જૂના દવિત અથવા મનદર હંદ પર પડી. દ્વિતીમાં આ
અક્ષરમેળ હદ ધણેજ પ્રચલિત છે, અને બાદ ચારણોનો તો એ
બહુ પ્રિય હદ છે. એનીજ ઉપરથી ગુજરાતીમાં પણ કવિ દવપનરામે
અને તેમના અનુયાયીઓએ એ હંદનો સાગી પેડે ઉપોગ કર્યો છે.
મેં પણ મારી કાવ્યરચનાના આદ્ય પ્રયાસોમાં એજ હંદનો પુષ્કળ
ઉપોગ કર્યો હતો પણ એ હંદનો ઉપોગ દ્વિતીમાં ને ગુજરાતીમાં
અક્ષરમેળ હદ તરીકે જૂનીજ રીતે ને જૂનાજ નિયમ પર થયેલો છે,
અને તેથી એ હંદમાંની પ્રત્યેક શ્રુતિ અક્ષરમંધને અનુસરીને મંપૂર્ણ
જોડારી પડતી હોવાથી ઉપર જણાવ્યું છે તેમ તેમાં ચમત્કાંતના ઉચ્ચાર
અગુજરાતી કરવા પડે જી વળી શબ્દોના પ્રયત્નતરવને માન નહ
આપ્યાથી—કે તેની પિઠાનજ ના હોવાથી—અહુ વેળા કવિ દવપનરામ
જેવા હદ નિયમોન અતિ ચીત્તાધથી પાળનારા અને હોસવને અન્ય
રચણાએ જરા પણ ના તોડનારા દવિને સાથે પણ એ મનદર હદમાં
એની ચના થઈ છે કે તેથી આપણી કેમજ દર્મ્યશુદ્ધિને આધાનજ

પહેંચે. ઉદાહરણ તરીકે એમનાજ કાવ્યમાંથી નીચે ઉતારો આપું છું, તે આ વાત સ્પષ્ટ કરશે :

“ધૂળની ઢંગલીતણાં બાળક બનાવે ધર,

કહે એક એક પ્રત્યે આ રૂઝો બિઠાવ છે.”

(દલપતકાવ્ય, ભાગ ૧ લો, પૃષ્ઠ ૧૬૯)

એ છંદમાં ચાર ચાર અક્ષરે તાલ છે અને ચતુરક્ષર સંધિ છે, તે જોતાં પ્રથમ પંક્તિમાંના ‘ઢંગલી’ શબ્દમાંના ‘ગ’ ઉપર તાલ આવે છે, તેથી ‘ઢંગલી’નો ઉચ્ચાર ‘ઢંગલી’ જેવો—‘ગ’ પર ભાર આવતા—થાય છે અને કર્ણકટ્ટ બને છે. કોઈ કહેશે કે ચતુરક્ષર સંધિ હોવાથી સંધિના ચોથા અક્ષર પછી યતિ રાખી હોત તો તાલ વૃદ્ધ નહીં, પણ સારે એજ પંક્તિમાં પાછળથી ‘બનાવે’ શબ્દ આગળ પણ ‘બ’ પાસે સંધિને લીધે યતિ ના રાખ્યા છતાં આ પંક્તિનો લય અને ‘બનાવે’ શબ્દનો સ્વાભાવિક શુદ્ધરાતી ઉચ્ચાર કમમ રહે છે, તેનું શું કારણ ? કારણ એજ કે અહીં શબ્દનું પ્રયત્નતત્ત્વ તેજ ટેકાણે આવતા તાલને સાચવી રહ્યું છે. ‘બનાવે’ શબ્દમાં પ્રથમ શ્રુતિ પર પ્રયત્ન છે, તેમજ બીજી શ્રુતિ ગુરુ હોવાથી ત્યાં પણ પ્રયત્ન છે, અને એ શબ્દમાંનો બીજો પ્રયત્ન તેજ રથાને આવતો તાલ સાચવીને ત્રીજી દે છે, એટલે એ છંદનો લય અણીશુદ્ધ રહે છે. એજ નિયમ બીજી પંક્તિમાં છેડે આવતા ‘બિઠાવ’ શબ્દને પણ લાગુ પડતો હોવાથી ત્યાં પણ છંદનો લય પૂર્ણ રીતે સંધાયેલો છે.

આ મનહર છંદમાં ચતુરક્ષર સંધિ આગળ પ્રત્યેક યતિ શોભાતોજ છે, એમ કવિ દલપતરામનાજ બીજા એ મનહર છંદની રચના ઉપરથી રા. રા. કેશવલાલ દ્રુવે “વનવેલી”ના પ્રયોગની સમજણ આપતી વેળા દેખાડ્યું છે, તે સત્ય છે. જો ચાર ચાર અક્ષરનાજ બધાં જોડકાં ચાલુ એકસરખાં કરીએ તો કાનને એકતાનતા લાગવાની સાથે છંદના

કળાબંધનમાં કશા ચાતુર્યની અગત્ય રહેતી નથી, અને છતાં સખ્દના પ્રયત્ન ન મચવાય તો હંદના લયમાં ખામીજ આવે છે, તે પણ જોઇએ:

આ વાતને | વિચારતાં | હા હુમલી | કે જમના
નદી વિષે | નાહી લેતાં | પુણ્યને વ | ધારણે.

અહીં પ્રથમ પંક્તિમાં ચતુરક્ષર સંધિ બરાબર છે, દરેક ચોથા અક્ષર પછી યતિ સચવાયેલી છે, છતાં એ મનદરહંદના લયમાં અતિલય દર્શ્ય-કહેતા અને વિચિત્રતા શા માટે છે? કારણ કે એના ચારે સખ્દો 'વાતને', 'વિચારતાં', 'હુમલી' અને 'જમના'માં ત, ર, ગ, મ, શાંત સ્વરો છે, તે આ હંદના લયમાં વાચનાં સંપૂર્ણ સ્વરો હચ્ચારવા પડે છે, એટલે સખ્દો ગુજગતી જેવા લાગતા નથી અને લય ભંગ થાય છે. એજ લીટીને નીચે પ્રમાણે જરા ફેર સાથે લખીએ તો લય અખંડ ગ્હે છે, અને સખ્દોના પ્રયત્ન પૂરા સચવાય છે:

વાંત આ વિ | ચારતાં હા | હુમલી કે | જમના એ

અહીં ચતુરક્ષર સંધિ આગળ તાલ અને સખ્દોના મુખ્ય પ્રયત્ન બરાબર મળી રહે છે, અને ખીજે સંધિ ચાર થાય તેની અગાઉ યતિ નથી રાખ્યો, છતાં લય અખંડ અને દર્શ્યપિય લાગે છે. વળી ત, ર, ગ, મ શ્રુતિએ અહીં શાંત છે તે તેવીજ શાંત હચ્ચારી શકાય છે, કારણ કે તેની આગળની શ્રુતિએ પર પ્રયત્ન છે.

આ વિસ્તારપૂર્વક ચર્ચા અને તપાસથી વાચકોને સમજાયું જરી કે એ જૂના દવિત કે મનદર હંદમાં તમામ સરગના અને સમવડ સાથે પ્રયત્નબંધ થવાનું સામર્થ્ય છે. આ ગુણ મેં પ્રથમ દર્શાવે વર્ષ ઉપર લેયું હતું, અને સને ૧૯૨૦ માં જ્યારે ૨૮ ૨૯ ફેબ્રુઆરી મુલે પણ દવિતને અખંડ પદ્ય માટે ખર્ચ કરીને, તેમાંથી તમામ નિયમો કાઢી નાખી 'વનવેણી' હંદ બનાવ્યો,—એ કે તેમાં માત્ર

અક્ષરગણના સિવાય બીજું કશું નિયામક તત્ત્વ ના હોવાથી હું તેને પદમાં કે હંદમાં ગણતો નથી,—ત્યારે મારા મૂળ અભિપ્રાયને ઘણી પુષ્ટિ મળી હતી, અને તે માટે મારા કેટલાક મિત્રો સાથે એના સંબંધમાં ચર્ચા પણ થઈ હતી. આખરે ઇ. સ. ૧૯૨૨ માં મેં મારું “કલિકા” નું ખંડકાવ્ય લખવાનો આરંભ કર્યો, અને તે માટે એ કવિતાનાજ બોખા પરથી મેં આ નવો “મુક્તધારા હંદ” પ્રયત્ન-બંધમાં બનાવ્યો. એનું રચનાવિધાન નીચે પ્રમાણે છે :

“મુક્તધારા” માં આખી કડી આઠ ચરણોની છે. ૧-૩-૫-૭ ચરણોમાં ચાર ચતુરક્ષર સંધિ, એટલે ચાર ચાર શ્રુતિઓના ચાર ગણ (foot) છે, અને ૨-૪-૬-૮ ચરણોમાં ચાર ચાર શ્રુતિઓના ત્રણ સંધિ છે અને ચોથા સંધિમાં બે શ્રુતિ છે, તેમાં છેલ્લી શ્રુતિ લઘુ તે શાંત જોઈએ. આ તમામ સંધિઓમાંની પ્રથમ શ્રુતિ પંચમ્ય પ્રયત્ન આવવો જોઈએ. મંધિની ત્રીજી શ્રુતિ પર તેથી ઉતર તો (secondary) પ્રયત્ન હોય તો લયમાધુર્ય વધે છે. અપવાદમાં ત્રિસ્વરી શબ્દમાં અંત સ્વર શાંત હોય અને એ શબ્દ મંધિની શબ્દ-આતમાં હોય તો ચાલી શકે, પણ એક ચરણમાં બેથી વધુ અપવાદ એવા આવવા જોઈએ નહીં. અપવાદો વિશેષ આવે તો તે હંદના મૂળ લયને કે તાપને હાનિકર્તા છે. એજ પ્રમાણે ત્રિસ્વરી શબ્દ સંધિને અંતે હોય અને તે શબ્દની વચલી શ્રુતિ લઘુ કે શાંત હોય તો લયલંગ થાય છે. આ બંધારણ પૂર્ણ રીતે સમજવા માટે “કલિકા” માં ૨૩૦ મી કડી લખીએ :

નંવીનુ વિ | ચારુને હ | લાવતો કા | કંવિ નેમ

કંજામા વા | યંતો તેને | દેવા અપ | વારુ

કંઈપનાના | વાંદળોમા | ઊડતો તે | ધૂમી વળી
 ચીંજી શી | કવિતાને | શોધી લાવે | બંદાર,
 પ્રિયા મારા | પ્રેમને કુ | એમનું કુ | લાવતો આ
 આશામા જા | યાંતો તારા | યાંતો શુભ | યાંત
 નવુંનવા | વરગેલા | રંગોને છ | ડાંચી નજે
 મોંઘા તારા | સૌંદર્યની | કરાડુ પિ | જાંત

પ્રથમ શબ્દ 'નવીન' છે, તેમા ત્રીજી શ્રુતિ 'ન' સાત છે, પણ તે સંધિની સરખાતમા હોવાથી અને તેની પ્રથમ શ્રુતિ પર મુખ્ય પ્રયત્ન પડવાથી લયને હાનિમત્તા નથી. બીજો શબ્દ 'વિચારને' છે, તેમા સ્વાભાવિક મુખ્ય પ્રયત્ન 'વિ' પર છે, તેમજ નિયમ ૩ ના પ્રમાણે ત્રીજી શ્રુતિ 'ર' સાત હોવાથી 'આ' પર પણ પ્રયત્ન આવે છે, અને તે પ્રયત્નનો મેળ નવા સંધિની પ્રથમ શ્રુતિ પરના નિયામક પ્રયત્ન સાથે મળે છે, અને લય અખડ રહે છે. એજ પ્રમાણે 'હુલાવતો,' 'અવતાર,' 'જિજ્ઞાસી,' 'પિછાન' વગેરે શબ્દોમા પણ તે તે શબ્દના બીજા પ્રયત્ન સાથે સંધિના મુખ્ય પ્રયત્નનો મેળ મળે છે, એટલે જાનો લય સમાય છે. એમા જો પાછળ લયખમનું ઉદાહરણ આપ્યું છે તેવો વચવી લખ્યું કે સાત શ્રુતિવાળો ત્રિસ્વરી શબ્દ સંધિના અતમા મૂકાય તો લયખમ થાય, તે એમાંનુંજ એક અરણ્ય જરા ફેરવીને વાચી જોઈએ :

કંઈપનાના | વાંદળોમા ધૂમી વળી | તં ઊડતો—

આમા છેલ્લો શબ્દ 'જિડતો' આવ્યાથી તેમાનો 'ડ' સાત છે, તેથી 'જિ' પર સખન પ્રયત્ન પડે છે, અને તેને લીધે, તેમજ સાત

‘૩’ સંપૂર્ણ સ્વર સાથે બોલવો પડતો હોવાથી, ઉઘાડો લયભંગ થાય છે. આ બંધમાંના ચબ્દોમાંનું પ્રયત્નતત્ત્વ એક વેળા મનમાં સારી પેઠે સ્થિત થયું, તો પછી કલ્પશુદ્ધિને આધારે આ હંદ બહુ સરળ-તાથી લખાયે બળ્ય છે. ભાષામાંના લગભગ તમામ ચબ્દોનો નિર્વાહ આ હંદના બંધારણમાં કર્યા પશુ સંકેત્ય વિના સદૃશ્ય યુક્તિથી થઈ શકે છે, અને વિચારનો કરો પશુ ભોગ આપવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી, તે એજ હંદમાં સંપૂર્ણ લયમાધુર્ય સાથે ત્રણ હજાર લીટીઓ “ કલિકા ” ના ખંડકાવ્યમાં લખાઈ છે, અને તે પશુ વિચારો ને કલ્પનાના ધસતા પ્રવાહને સંપૂર્ણ રીતે અને પૂરતી ત્વરાથી પોતામાં સમાવીને,—એજ એ હંદની રચનાસરળતા ને વ્યાપકતાની કસોટી તેમજ સફળતા છે. વળી એ હંદમાં કવિતા વાંચતાં કે સાંભળ-તાં તે શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાનીજ લાગે છે, અને દહીં કે સંસ્કૃતો-ચ્ચારી ગુજરાતી જેવી. આ પ્રયત્નબંધની ખરી સિદ્ધિ એમાંજ છે. ભાષામાંના ઠાઈ પશુ શાંત સ્વરને સંપૂર્ણ ઉચ્ચારવાની એમાં કરી અગત્ય રહેતી નથી.

ઉપર જણાવેલા પ્રયત્નબંધ માટે આવરયક નિયમોને વરા ધધને ગુજરાતી ભાષામાં અનેક નવા પ્રયત્નબંધ યોજાવાનું મોટું ક્ષેત્ર સામે પડ્યું છે, અને ગુજરાતના કવિઓ પદ્યશાસ્ત્રના આ અગત્યના અંગને ઠેજવવામાં હવે પોતાનો ફાળો ઉત્સાહભરે આપશે, તો ગુજરાતી કવિતાના પ્રવાહને ઘણો જળરો વેગ મળશે, અને અંગ્રેજી પદ્યશાસ્ત્રની સરળતા તથા લક્ષ્યસિદ્ધિની શક્તિજોધને આપણી ભાષાના પદ્યશાસ્ત્રની સ્થિતિ માટે જે નવીન વિદ્વાનો અને કવિઓને અરધી સદીનો અસં-તોષ રહેતો આવ્યો છે, તે આ નવી દિશામાં પ્રયાસો વધાર્યાથી ઘણે ભાગે ટાળી શકાશે.

આ પ્રયત્નબંધમાંજ અંગ્રેજી “ બ્લેક પર્સ ” ના જોડું અખંડ પદ લખી શકાય છે, અને તેની યોજના મેં બૂરી રીતે કીધી છે. એ અખંડ પદનો વિષય આ લેખની મર્યાદા બહાર હોવાથી હું તેનો માત્ર ઇતિહાસ અહીં કરી શકું છું, અને તેનો સંપૂર્ણ ઉદ્દેશ ખીન્ન સ્વતંત્ર લેખદ્વારા હું કાઈ બીજે ઠેકાણે કરીશ. એ માટે સાતમી સાદૃશ્ય પરિપક્વની બેઠક વેળા મેં વચન આપેલું છે, પણ મારી ચાતુ મદાવેદનાપૂર્ણ વ્યાધિને લીધે હું હજી સુધી એ ફરજ અદા કરી શક્યો નથી તેથી દિલગીર છું. પ્રભુ એ કાર્ય બળવવા માટે મને શક્તિમાન કરે એજ પ્રાર્થુ છું. અંતમાં, ગુર્જર કાવ્યદેવીના રાજ-મહેલમાં દ્રવે બધી રીતની સમવડતાઓ આ નવો ભવ્ય ને વિદ્યાળ અંડ ઉપડયો છે, તે એ દેવીની ક્રાંતિને સદઅગણી વધારે, એ પ્રાર્થના કરીને હું અહીં વિરમું છું. અસ્તુ.

મદ્રાસ :
તા. ૫-૨-૧૯૨૬.

}

અરદેશર ફરામજી ખખરદાર

અનુક્રમણિકા

અર્પણ
પિતાન
શુભરાત્રી પદ્યમાં પ્રયત્નબંધ
પાદની પહેલી :	દર્શન	...	૧ થી ૨૮
પાદની બીજી :	સૌંદર્ય	...	૨૯—૧૦૬
પાદની ત્રીજી :	વિશ્વાસ	...	૧૦૭—૧૭૨
પાદની ચોથી :	અર્પણ	...	૧૭૩—૨૩૩
પાદની પાંચમી :	બંધન	...	૨૩૪—૨૯૦
પાદની છઠ્ઠી :	પ્રબોધ	...	૨૯૧—૩૨૯
પાદની સાતમી :	વિજય	...	૩૩૦—૩૬૬

* * * *

વિનાયકગીત	...	૩૬૭—૩૭૫
-----------	-----	---------

કલિકા

ਪਾਂਛੀ ਪਛੇਲੀ :

ਦਰਸ਼ਨ

કલિકા

પાંદડી પહેલી :

દર્શન

(મુક્તધારા ઇ'દ)

લીલા પેલા આળલાની સૂર્યગુંથી છાયા નીચે
આદની શી મંજરી છે પડી એમ તેમ ;
હાખળી શા હાથ વાળી ફૂલ જેવું શીસ મૂકી
સૂતેલી છે પ્રિયા મારી મંજરીની જેમ ;
જોઈ એને આળલાથી કોકિલ ત્યાં બડી આવ્યો,
ધસી મેં ત્યાં મૂકી શિરે કીધી હસ્તઘાય ;
આશ્વયે' તે બડી મને કોટ પડી વળગી ત્યાં :
એમ મને રાખજે શુ મહી તે સદાય ?

સિંધુદેન જેવાં શ્વેત પુષ્પમરી પયારીથી
 પ્રિયા જોડે જાણે ગુલજરી ઢેરા છોડ ;
 સ્વપ્રસૂતિમાંથી જાણે દેવી ઠાઠ સરી પડી
 જાગી જડી જોય અહીં પૃથ્વીનું પરાડ ;
 રજનીની ગુદામાંથી જીડીને વિશુદ્ધ ઉપા
 પવિત્ર પ્રકાશ જેમ બરે ધરા વ્યોમ ,
 પ્રિયા તેમ જોડે પાદ નિદ્રાને દિડોલ લીંચી :
 બરશે પ્રકાશ કે એ ધખશે કે ધોમ !

રજનીના અંધકારે હોમલા જે છોડ નાના,
 તે શું જાણે જગતના અંતેરા આનંદ ?
 પ્રથમ પ્રભાત ચતાં ખીસે નવજ્યોતે સૌ તે,
 ચેતના અંતેરી પામી બને સુખકંદ ;
 રજનીના અંધકારે પ્રાણુ મારો ઉઝ્યો-ભમ્યો,
 જાણી પ્રિયા ત્યારે પ્હેસો હમ્યો મારો જાણુ ;
 પૃથ્વી ને આકાશ દવે રસજલ બની દસે,
 દસે માઈ દદ્ય ને દસે મારો પ્રાણુ.

વસતની સોનેરી તે ધડીઓમા જોઈ પ્રિયા,
 નવજ્યોતિભરી નજી પદ્મનુ હોય,
 લ્યોમ ને ધરા હસે જ્યા હાયે હાય ભેળવીને,
 મુખ અને પક્ષીઓના રંગ રાગે મેલ
 દેવે મારે હાક વાગી, અમુરોના નૃત્ય જગ્યા,
 ઝમ્મકો ત્યા પહેલી મારી પ્રિયા કેરી આખ
 સ્વર્ગને ઉધાડી મારે ઉર દેવવાસ કીધા,
 તો મને ઉડાવે શુ ન જોજ જ્યોતિ-પાખ ?

દુનિયાના દેવ, દેવી, પેગમર, પીર વિષે
 શ્રદ્ધા અને ભક્તિ મે તો દીધા હતા જોઈ
 સત ને મહત રહ્યા નહોતા માગ ચતમા કે,
 દેવજાને દેરામા ન જોતો તત્ત્વ કોઈ,
 પ્રિયાને મે જોઈ ત્યાથી શ્રદ્ધા મારી આવી પાછી,
 જગ્યો પાછો ઉરે મારો મૂતો અનુગમ
 પ્રેમની એ પ્રભુતાના કૌતુક અનેરા દીગ
 પ્રેમને પિછાનતા ન પ્રભુનો રૂહે ત્યાગ.

ચાલ્યો જતો હતો મારો આત્મા કે પ્રવાસી જેવો
 જીવનની યાત્રાએ જ્યાં યાદ્યો દૂર દૂર,
 પ્રિયા કેશ આત્માનું ત્યાં સરોવર હીકું એવું
 સુદર, વિશાળ ખૂલી રહ્યું ભગપૂર ;
 નિર્મળ ને શીતળ એ સરોવરજળમાદી
 તૃપાને ઢિપાવવા એ બોલે નિજ હાથ,
 જળે ઘના વર્ણુલોના જાડુભર્યા ફાસામાં ત્યાં
 સદાનો બંધાર્ધ પડે આત્મા એ અનાથ

રેતીના કે ગુણુ જેવું જીવન હું જોતો મારું,
 યાદ્યો મુસાફર શું ચાલ્યો જાઉં દૂર ;
 તુના મારી ચાલે સાથે લાખી લાખી જીવ દાદી,
 યાદ મળે ગળે બરે કાટા બની દૂર ;
 દૂર દૂર જોઉં ત્યાં દિગ્ગજ લાગે ધુજ રૂહેતો,
 બળુ બળુ થાય બધી બુમિ ને આકાશ
 પ્રિયા જેવો કુજ લીલો દિલિએ ગ્યાય, ને ત્યાં
 ઝાઝવાના જળ જેવી ઝળી ગ્હે આશ

પ્રભાતે દિગંત પર અર્ધ સૂર્યબિંબ ઉગે,
 જોતો તેને સિંધુકાંઠે કંઈ હું વિચાર,
 જાણે જેસી નૌકામાં ત્યાં સિંધુને વટાવી આખો
 સૂર્યના મહેરાળમાંથી જાઉં પેલી પાર !
 જીવનદિગંત પર પ્રિયા જ્યારે ઉગી જોવી,
 દીઠો મેં ત્યાં જોવો જોના આત્માનો મહેરાળ :
 શૌર્યથી સમુદ્રે મારી નૌકાને ઝૂકાવી મેં ત્યાં—
 જો આજ્યો મહેરાળ!—પ્રિયા દેશે શો જવાબ ?

જીવનદિગંત પર ઉગેલી જો પ્રિયા મારી !
 જોકે તારી દૃષ્ટિ કેરા કિસ્મતનું તીર
 વીધે મારા બ્યોમતણાં અંધારાં સદાને માટે,
 બિંબ તારૂં જોતો જોતો છાંડું ધારી ધીર;
 મૃતી સર્વ કામનાના પડેલા ખંડેર નીચે
 સ્વપ્ન મારા સરકવા લાગે પાછાં લાખ ;
 શિલાઓને તોડી, નવકુસુમોના ઢગ ફોડી,
 ઉધડી રૂહે દસતી ત્યાં આશાતણી આંખ !

પ્રિયા, મારી કલ્પના આ ઊંચે ઊંચે ચઢે સદા,
 પાંખો ફફડાવતી એ ઊડે વ્યોમમાંય ;
 તારાઓના સોનેરી કિનારા સાથે પાંખો ધસી
 ઊડતી એ કહીં કહીં એસી ઊઠું માય ;
 રોમ્મ મધમાખોએ છે રચ્યો મધપૂડો વ્યોમે,
 ત્યાં એ ચા'તી માવા એનો કરી વિશ્વકુંજઃ
 પણ અરે, ન્યારથી આ આંખો તારી ભેઠ એજે,
 ત્યારથી, એા પ્રિયા, એનું વિશ્વ તો છે તુંજ !

ભવિષ્યનો ભેદ ખોલી જોવા મયે ન્યોતિપિઓ,
 પણ પૂરી ભવિષ્યની પોથી ન વંચાય ;
 અંધારામાં પોથી એ લખાઈ પ્રભુપેર ને આ
 જગતના અંધારામાં પૂરી મુંચરાય ;
 પણ પ્રિયાઆંખે કેરાં પ્રથમ મેં તેજ દીઠાં,
 ત્યારે મારે અંતરે ત્યાં ઉગી નરી આશઃ
 પ્રિયામુખ પાસે જો હું ખોલું મારી ભાગ્યપોથી,
 વાંચું તેમાં જઈ એની આંખને પ્રકાશ !

પ્રિયા મને પ્રથમજ મળી જ્યારે ગઈ ત્યારે
 દૂધ જેવો નાખ્યો મારા અંતરે નિઃશ્વાસ :
 “અરે એવા આનંદે તો આત્મારૂપ દેહ બને,
 દેહ નહીં રહે, માત્ર રહે દેહાભાસ ;”
 પ્રિયા મને પ્રથમજ મળી જ્યારે ગઈ ત્યારે
 તારા જેવો ખુશ્યો મારે અંતરે આનંદ :
 “અરે એવા શોકમાં તો સુખના સમુદ્ર ઝૂલે,
 આનંદનાં આંસુમાં છે શોકનાં આકંદ !”

પ્રિયા મારી ગઈ, મારી મોંઘી, મારી સુંદરી એ;
 મોંઘી મારી સુંદરી એ થઈ ત્યાં અલોપ;
 બહુ બહુ સુખ કેરા શોક થકી સંધ્યાદેવી
 રોપી ગઈ વ્યોમે ઊંડા આનંદના રોપ;
 ભરી ભરી ફુનિયા આ લાગે મને ખાલી આજે,
 એકલો ને શોકપૂર્ણ ઊભો રહું ત્યાંય;
 અને તોય, બધે આવું મીઠું મીઠું લાગે મને,
 અને આવું મીઠું પણ મારા હિરમાંય !

ચાલી જતી ગળીના કેશભાથી ખરી પડી
 કિતિજના આગળામા ચંદ્ર પડ્યો હોય,
 પ્રિયા કેરી વેણીભાથી ખરીને પડેલુ એવું
 મોગરાનું ફૂલ દેખી મન માઈ મોલ ;
 મોગરાનું ફૂલ એવું સુખના હું સ્વપ્ને મઈ—
 ફૂલભાથી કેશ, અને કેશભાથી શીશ,
 શીશભાથી મન, અને મનભાથી આત્મા—એમ
 જડે પાછા જગન ને જગતનો ઈશ

પ્રિયાકેશ દર્શને તો પ્રભુપદે પાડ્યો મને,
 હૃદયે જગાડી એવી દિવ્ય તૃપ્તિ દાસ ;
 અમૃતના કૃપ બધે ખૂંટે ખૂંટે ખોળી વળું,
 ખોળી વળું પૃથ્વી ને આકાશ ને પાતાળ,
 પૃથ્વી ને આકાશ ને પાતાળ બધા દુહી વળું,
 લેણ ખારા સિધુ બધા અમૃતસ્વરૂપ
 દિવ્ય મારી તૃપ્તિ બધું દુહી પાડી આવે ત્યારે
 લેણ પ્રિયાકેશ છે અમૃતના કૃપ '

કુસુમોમાં વસે છુપાં મીણુ અને મધ તોય
 ભગરો ન જાણે, પણ જાણે મધમાખ ;
 મોંધાંમૂલાં મોતીડાં છે સાગરે બરેલાં તોય
 બગલા ન જાણે જામાં તીરે દિન લાખ ;
 ધૂળે રહું સોનું તે શું ધૂળ વહેનાર જાણે,
 દેખી એને પારખુ કો કરે ખરો ક્યાસ ;
 પ્રિયાકરે બરું બાંધું અમી કોણુ જાણે બીજું,
 એક જાણે બાંધી મારા હૃદયની ત્યાસ.

અમૃતને પામવાની આશા સદા રાખે છે જે,
 તે શું રહી શકે કદી અમૃતથી દૂર ?
 અમૃતમાં મૃત પણ રહું છે સમાઈ બાંધું,
 અમૃત શું દૂર ખસે તોય બની દૂર ?
 પ્રિયા કેરા અમૃતની વૃષ્ટિમાં જે નાહી રહ્યો,
 તે શું હઠી જશે એની દેખી તીવ્ર ધાર ?
 આંખલાની નીચે રહ્યો નિશ્ચિન વાસ જેનો,
 તેને ખાવો પડે કદી કેરીનાયે માર

પૃથ્વ કાળ બેઠો બેઠો પૂતળા અર્ચખ્ય ઘડે,
 અમાસથી ચંદ્રને તે માટે દેવા ઘાટ,
 આદ્યજીય ચક્રી તેને ધીમે ધીમે ઠેરી ઠેરી
 અદ્યુત જતાવે પૂર્ણચંદ્ર કેરો પાટ;
 પ્રિયાની અદ્યુતતા તો હજી નેણે દીડી નથી,
 તેને પૂરો આવે એની ખુબીનો મો ખ્યાલ ?
 ખીજચંદ્ર જોતા જોને સુધાના કુવારા લાલે,
 પૂર્ણચંદ્ર દેખી તેના યસે કેવા હાલ ?

બૂધ્યો હતો બાળપણ કેરી હું નિર્દોષતાને,
 બૂધ્યો હતો અપ્સરા ને પરી કેરી વાન,
 વિસ્રવા માઠી હતી ઉરની વચ્ચેત બોધી,
 પીગગવા લાગ્યું હતું આશાનું પ્રમાન,
 ગ્રખ્યા ગ્રખ્યા થતા સર્વ સ્વપ્ન સ્વર્ગવાટિકાના,
 ગળાડતો જોતો સદિસૌંદર્યનો ગર્વ.
 શવનદિગત પર ઉઠેલી એ પ્રિયા મારી,
 એક તારા દર્શને એ આવે પાછા સર્વ.

જ્યારે તને પ્રથમ મેં જોઈ, મારી પ્રિયા, ત્યારે
 સ્વપ્ન જોતો હોઈશ હું વિચાર્યું મેં એમ ;
 પછી જ્યારે સૂતો ત્યારે સ્વપ્ન મેં ત્યાં જોયું એવું,
 જાણું મેં વિચાર્યું તે ત્યાં દીધો મને પ્રેમ :
 હતી નહીં પ્રથમ તું મારી એમ ધારી લેતી,
 પણ તારા આત્માતણી કીધી મેંજ શોધ ;
 તેથી તું તો થઈ મારી પોતાની વિશેષ હવે :
 હુંજ તારો જોગીઓ, ને હુંજ તારો જોધ.

કાળા નભસાગરમાં ખરતો કે તારો જેમ
 રૂપેરી કરાંચુલિથી દોરે નિજ પંથ,
 કિનારાની રેતી વિષે પ્રિયા નિજ નામ લખે,
 વાયુ આવી આવી જુંસી લાવે તેના અંત.
 પણ મારા હૃદયમાં કેતર્યું જે નામ મેં, તે
 વાયુ કે તરંગ કે ના જુંસી શકે આમ :
 જમાનાઓ જતાં પણ જોલે મારી કવિતામાં
 અમર પ્રકાશરો આ કલિકાનું નામ '

પ્રિયા, તારે માટે ઊંચું આકાશ આ વળે વાંકું,
 વેરે તારે પદે નિજ કૂચોની બિછાન;
 નેઈ નેઈ રહું તારાં આકાશી સ્વજન બધાં,
 સમજું એ કેમ બધી અલોકિત વાત ?
 પ્રિયા, તારે માટે ઊંચું આકાશ હૃદય ખોલે,
 વહે ત્યાંથી અણુમણ્ડલ સ્વર્ગીય સંગીત;
 કેમ મારા તંબુરામાં સૂર એ સમાવું બધા,
 ઉતાઈ અપ્રાપ્ય એના લયને શી રીત ?

રજનીને કહો જૂની જા તું તારા તારલાને,
 પ્રભાતને કહો તારા જૂની જા ઉજાસ;
 ઉદયને કહો તારી બરતીને જા તું જૂની,
 વસંતને કહો તારા વસર વિલાસ;
 કુસુમને કહો જૂલ તારી મુકુમારવાને,
 ધરણીને કહો જૂલ તારૂં મુવખ્યાન;
 જૂલાતું ને દોષ તો તો બધે જૂની દેવું એવું;
 દૂધ ચાહું જૂલવા આ પ્રિયા કેઈ ગાન.

કલિકાલ કવિ જેવું પામ્યો હતો તેવું મને
 સરસ્વતી દેવીએ ન હીધું વરદાન ;
 નથી મારી વાણીમાં કે ગાંધર્વ-મંગીત બળ્યા,
 નથી મારા સ્વર પામ્યા તાનસેની તાન ;
 નથી મારા ઉરમાં કે ગંગાના પ્રવાહ વલા,
 નથી કળા કુખે જેવી રાખે મધમાખ :
 પૂછો છો કે માધુરી આ ક્યાંથી મારી વાણી પામી ?
 એ તો મારે હોઠે પડી કલિકાની સાખ !

કાણે મારી કવિતાને આવધ્યમાં માનશે રે,
 જે હું તેમાં તારી બધી ખુબી સ્તુતિ માર્ગ ?
 લખું લખું તોય ન લખાય અર્થ વાત, પણ
 લોક દહેશે એ તો બધી કવિની ભાટાઈ !
 રંગ પૂરું ચિત્રમા ત્યા ભાવ કે દટાય, જેમ
 રજનીસૌદર્ય અર્ધે હાકે ચંદ્રતેજ :
 પ્રિયા, તારી પ્રજુલતે માને કવિસ્ત્રમ, પણ
 જગતનું જીવન છે સ્વપ્ન મારું એજ.

કવિઓ આ જગતમાં કવિતા કરત કેલી,
 રેલાવત જે ન પ્રિયા રસતણી રેલ ?
 પૃથ્વી કે પાતાળ કે આકાશ કોણ રૂહેત દંડી,
 શોધી લેવા અને એની ઉપમાના મેળ ?
 પ્રિયા મેરી જગતીએ કાર્ત્તિ આલી આવે પૂરે,
 પ્રિયામુણ ગાતાં કવિમુણ રૂહે ગવાઈ :
 કવિઓ આ જગતમાં કવિતા કરત કેલી ?
 સદા રણે રૂહેત બધા દરિદ્ર સુકાઈ

પ્રિયા, રંક ગીત જે આ આવ તારૂં ગાન આજે,
 નાચુક સંગીત જે આ પડે તારે કાન,
 તે તો તારા આત્મા ડેરા વિચાળ સમુદ્રકિં
 ઘૂમી રૂહેતા જડયું અને મોષેરૂં નિદાન ;
 ઘૂમી રૂહેતા જડયું એજ સિંધુમાયા ડેરા જેવું,
 મોનાધીમે મોંયું બને ન્યોતિધીમે મ્વેન :
 એતા એતાં રંગ એમાં ઉરડે છે નવા નવા,
 જન્મરથાનમ્મો દગ એના છે સ્મેન.

અરે પ્રિયા, ગ્રેમ જેવો ગાયો મેં આ તારો અહીં,
 તેવો નહીં ગાયો અન્ય કોયે જગમાંય ;
 શંકા નહીં એમા કોઈ આણે, કાંકે નથી જોઈ
 તારા જેવી ગ્રેમમૂર્તિ કોયે બીજી ક્યાંય ;
 અગણિત સૂર્યો અને નક્ષત્રોનાં વિશ્વ વિષે
 મહા ધૂમકેતુ શો હું ધૂમી વલ્લ્યો આજ ;
 હામહામ ચક્રી જ્યોતિ ભરી ભરી લાલ્યો ગોતી,
 ભર્યું છે અખુટ મારું પાન તારે કાજ !

પાંદડી ખીજ:

સૌંદર્ય

કલિકા

પાંદડી ખીજ :

સૌંદર્ય

(મુકાધારા છંદ)

૨૯

મંજરીની મોહકતા રૂળે ફળસ્વાદમાદી,
આંસુડાંની નદીમાથી પ્રગટે છે દાસ ;
તિમિરની તીવ્રતામા ઉધડે અનંત સુદિ,
પ્રકૃતિમાં પુષ્પની શક્તિનો વિકાસ ;
જીવન મૂકે છે સદા મૃત્યુનો મુગ્ધ માથે,
ખીચે દેવકંઠકેમાં ગુલ જેવો પ્રેમ ;
વિશ્વની અનંત જ્યેષ્ઠિ સૂર્યમાં સમાઈ જશે,
સૌંદર્યનું સાર્યક ॥ પ્રિયામાંજ તેમ.

મિત્રો મને પ્રિયા કેરી ખુબી ગણવાને કહે :
 દીધો નહીં એવો કદી ભારી કો હિસાબ ।
 અગણિત તારવાને ઢોળા ખાલી કરી કરી
 વિધિએ ખીલાબ્યાં એના આત્માતણાં આજ ;
 મંખ્યા ને ઉપામાં ચેત ચંદ્રિકા ઉમેરી, મુણી
 ઇંદ્રધનુ-ચમત્કાર, ધડચો એનો દેહ :
 પૃથ્વીયટ્ટો પગ એવાં ગણિત હું કેમ કર,
 કોણ કહેરો કેટલી રે ધારા વેરે મેહ ?

દીકો છે કે ગજલસ ખાનસસરે દહાપિ ?
 જોયા છે અરબ્બી મોતી ? લક્ષ્યો દિમપાશ ?
 મુગળના પાન કેરી મૃદુતા નરીક્ષી કદી ?
 પોપટીની પાખની કે માણી નરમાય ?
 માખ્યુ દિવ્ય કવિતાનું અમૃત અવાચ્ય કદી ?
 લાગી કદી સ્વમદીદી પરી કેરી સેદ ?
 અમન, કમન, મુખમન જેની પ્રિયા મારી—
 એવી મોરી, એવી મૃદુ, એવી મીઠી એદ ।

શરદના ચંદ્ર જેવી ગોરી ગોરી પ્રિયા મારી,
 પૂર્ણિમાની ચાંદનીની રૂપા કેરી રેલ !
 અમૃતના કુંભ એના છલોછલ ભર્યા લાગે,
 ભણે આત્મસ્વેતતા છે ઉભરી રહેલ ;
 અમૃતના કુંભ એવા છલોછલ ભર્યા દેખી
 તુટી ભય મુનિનાયે તપ અને ટેક ;
 રે એ કુંભ પામુ હું તો અગી એનું લૂંટું એવું,
 પડવા ન દેઉં નીચે ખિંડુ પણ એક !

પ્રિયા કેરી કાતિ તે તો દેવોની વિશ્રાંતિ જેવી,
 એથી વિશ્વ લાગે ઓછું વિરપ ને કૂડ ;
 બહુ કાળ સૂધી એને વિશ્વ ધડવાને માટે
 બ્રહ્માએ પોતાની પાસે રાખી હતી ગૂઢ ;
 લક્ષ્મીજી ને પાર્વતીનું દર્પણ ન હતું ખીલ્યું,
 પ્રિયા કેરી આખમા તે જોતાં નિજ રૂપ, —
 પ્રિયા જેવી કૃતિ અન્ય બ્રહ્માથી ઘડાઈ નહીં,
 તેથીજ જગજ્ઞાય એ અનન્ય ને અનુપ !

પ્રિયાતણું મુખ દેખી બહા ધ્રુવે બીજ ચંદા ;
 આંખો કેરી ન્યોતે એણે કીધાં શુકતેજ ;
 પ્રિયા કેરી ભમ્ભરોનાં પ્રતિબિંબ પાડી પાડી
 ઇદધનુ શોભાવ્યાં છે વ્યોમમાં ખરેજ ;
 પ્રિયા કેરા કેશ ભાળા સૂર્યના કિરણ કીધાં,
 ખગલીની રજે વેર્ષા મધ્યાના પ્રકાશ ;
 પ્રભાનના રંગ પણ પૂર્વા પ્રિયાદાસ્ય વડે,
 મારે ઉર એથી રોજ ઉગે નવી આશ !

પ્રિયાએ તો વિશ્વ બધું સર કરી લીધું લાગે,
 વર્ણવું હું કેમ એનું ભદ્રભયું ભરે :
 યદ્ર અને સૂર્યને તો મનાડી પોતાને દેશે
 આકાશ અમારાં એણે કીધાં દાળાં ધોર ;
 તારાઓને નાખ્યા નિજ નયન-સરોવરોમાં,
 બાધ્યું આસમાનને ત્યાં કીડીએ સમરે :
 તેજભય વિશ્વ બધું બંધાયું છે પ્રિયાદસ્તે—
 પ્રિયાને ભો ભેઈ તો છે ભેધું વિશ્વ સર !

પ્રયાગ-મઠાને પાછી વચન પધારી હતી,
 પત્ર પુષ્પ ચઢી તેના છલકાતા ચાળ ;
 ધવલ દમણ અને ચંબેલીના દગ વચ્ચે
 પારણામાં સ્કર્ષ રહેતી પ્રિયા બહુ દાળ ;
 ગ્રોપાસ ગુલાબ ટાંચ્યા, વેરતી કે ખેંચી ખાતી,
 એથી એનાં કુસુમો સાં ખીલ્યાં મૃદુ અંગ ;
 અંતર ગુલાબ, બહાર દમણ શી બની એ તો :
 તેજસ્વિન્યાં પુષ્પોના ચા નાદુર્લભ પ્રસંગ !

પાંદડીની ઠેર સૂધી સૌંદર્ય બરેલું લાગે,
 એવો આ સૌંદર્યપૂર્ણ મૂલ્લી રહે ગુલાબ ;
 અણુમોલી મોહકતા અણુ અણુએ છે બરી,
 હસોહસ આને એવી વસંતની છાબ ;
 ગાંઠ ગાંઠ સૂધી બધી દવાને દે બરી મહે,
 એવી છાપ કસ્તૂરીની મસ્તીથી સુગંધ :
 પ્રિયા કેરી સુંદરતા, મોહકતા, રસિકતા
 કોઈની કે એની કદી રાખી રહે બંધ ?

મુણ્ડું છે કે સિંધુડરે ચાંદરણી રાતે જ્યારે
 શીશુશીશુ ચતાં મોઝાં દૂધ શાં લ્હેરાય,
 આવે પરપોટા તેની ઉપર ત્યાં નાચવાને
 પરીઓ પધારે અતિ હળુદળુ પાય;
 હળુદળુ પાયે એવી મૃદુ મૃદુ ચાસે નાચી,
 ફૂટે નહીં એક પરપોટાની યે ખાસ:
 પ્રિયા મારી ચાસે ત્યારે ફૂસે વાસુ હાસે જાણે,
 એવી કુળી, એવી મંજુ, એવી મૃદુ ચાલ !

ચંપકની કળી જેવી પગની છે અંગુઠીઓ,
 કે છે ગુલછડી ફેરી કળીઓની વેલ;
 કેસર ને કુંકુમની શોખા ત્યાં સમાઈ જમ્બી,
 મોતીછીપ જેવા તેમાં નખ છે જડેલ;
 ઉવાના કપોલ જેવા ચરણ અરુણરંગી,
 મધુચંદ્ર જેવો એની એટીનો છે ધાટ
 પુષ્પરથે જાળે પાંચ પાંખડી શા અમ જોડી
 મંગળનો મહ મુદે ચામ્યો જીત માટ !

યોમાસાના ઘાસમાંહીં હોગે રંક ફૂલ નાનું,
 આજે તેની ઈર્ષ્યા ભારી લાગે મને ખાસ :
 વિધાતા ! જો કીધું હોત એવું રંક ફૂલ મને,
 અન્ય સર્વ ફૂલો નૂર ખોત મારી પાસ ;
 પ્રિયા નવા પોંખ ખાવા આવતે જ્યાં ખેતરોમા,
 સ્પર્શતી ત્યાં મને જતે લટકતે નાજ :
 ફૂલોને—૩ ફુનિયાને ગર્વ ધારી કહેત હું ત્યાં,
 “ જા રે, જો તેં જોયું ના તેજોયું છે મેં આજ । ”

આજે મારા આકાશને ધૂમાળી ધૂમાળી મેં તો
 સમાવ્યું છે વેંતખર પ્રિયાકટિમાંય ;
 જાણે મારી દષ્ટિ કેરી એજ છે દિગંતલીટી,
 અલ્પ છતાં બધું સૃષ્ટિસત્ત્વ ત્યાં સમાય ;
 આશા ને નિરાશા મારી, પ્રેમ ને આનંદ મારો :
 ઝૂકી ઝૂકી ફૂળે એમા સૌંદર્ય સમસ્ત ;
 અરે રોજ રોજ મારી અલ્પ એ દિગંતમાંજ
 સૂર્ય ચંદ્ર મારા પામે ઉદય ને અસ્ત.

ધન્ય છે એ પ્રિયા કેરી રત્ન કટિએખલાને,
 ઈર્ષા એની રાખી બને દેવો' પણ અંધ :-
 જાઓ, જાઓ દેવો ! 'અહીં' તમારું ન કામ કંઈ,
 ચલાનો છું પ્રિયા કેરો હુંજ કટિઅંધ !
 નાજીકડી કટિ પર બાંધશે એ બંધ ત્યારે
 સંભાળીશ પૂરાં એનાં આભ ને પાનાળ ;
 પ્રિયાઉર સરસો હું દબાઈ ત્યાં રાતદિન
 સુણીશ એ ચતુરાના હૃદયની ચાલ.

હતો હું કુમાર જ્યારે વર્ષ માત્ર બાર કેરો,
 છત્રવા હું ચીતારાનું ચાલતો ચરિત્ર ;
 વાડીમાં ને વનમાં હું ધૂમી રહેતો પીછી લઈ,
 વેલીઓ ને ફોંસો કેરાં પાડતો હું ચિત્ર ;
 આજે એજ વાડીમાં હું બમું મારી પ્રિયા જોવા,
 સાડી એની દેખી રમૂં કળા મારી મગ :
 સાડી પર ચીતરેલાં ફૂલ જોવા ઊભો રહું,
 મુગ્ધ જનું જોનો ત્યાં તો સાડીમાંનાં ફૂલ !

આજે તો મેં એવું એક દૈવ્ય નવીન દીકું,
 વર્ણન કદાપિ તેનું કીધું ન કરાય ;
 હિમજાઈ ભૂમિ વિષે ગુંબજોના ગર્વ દીકા,
 સ્વર્ગપુષ્પદેવો જાણે વસે તેની માંજા ;
 દેખ્યાં ન દેખાય હાર, દેખ્યા ન દેખાય દેવો,
 અકળિત કળા એવી દેખી લાં અખંડ ;
 મૂક્યા છે શુભાગ તેની ટાચે દેવચિહ્ન જોવા ;—
 હશે દેવરાજ્યમાં શું જોવાનામે દંડ ?

રજનીને ગળે નમગંગા જેમ દીપી રહે,
 તેમ પ્રિયાદેહ શોભે પુષ્પતણો હાર ;
 પૃથ્વી ને આકાશ ફેરી ગંગા ખંતે સાથે મળી
 પ્રિયાતલે દેવે જાણે રેલે શતધાર ;
 રેલે શનધાર એના હોડા ચમકાર બધે,
 ઝ્યુક્તા પડે મોઢા આસ ને ઉસાસ ;
 સુવર્ણના પર્વતોએ કાળા મનમાથી જાણે
 વીજળીઓ ઝ્યુક્તી પડે આસપાસ.

પ્રિયા કેરા હાથ શોભે કમળની ઘડી જેવા,
 તાલ દેના હાથે ધીમે વાયુને તરંગ ;
 જાણે બંને ખભે એક એક ધૂમકેતુ ટાંગી
 રજનીની દેવી ચાલે લટકતે અંગ ;
 પ્રિયાની કરાંચુલિની કોમળતા દેખી બરે
 ચંબેલી પોતાની પાંચ પાંખડીમાં પ્રાણુ ;
 એ શું કામદેવ કેરા મુદ્દ મુખમતી ભાષે
 બધાને બનાવે એનાં સિદ્ધ પંચગાથુ ?

પ્રિયા કેરા હાથમાં છે કામજી બરેલાં ઊડા,
 મારે છે અદરશ કેા કટારી એજ લાથ ;
 કેળના નવાંકુરના ગાભા જેવા સૌમ્ય, પણ
 દેખતાં કે અડતાં એ કરી દે અનાથ ;
 મારે છે કટારી તેના ધા છે અતિ કારી, પણ
 રજાવીયે ચક્રે પસરારી ફરી સદ્ય ;
 રે એ રતિ કેરા કટિબંધ જેવા વીંટાછને
 પડે મારે મને તો છી યશે મારી મત્સ ?

અશોકની વેલી કેરાં કુંળાં કુંળાં પધવે શી
 પ્રિયાની હયેલી અતિ કોમળ જણાય ;
 ગુલાબી આકાશે પડે સૂર્યાસ્તની રેખા જેવી,
 તેવી એની હયેલીમાં રેખાઓ તથાપ ;
 દૂધ જેવી ગોરી ગોરી ત્વચા છે એ હાથ કેરી,
 તેની નીચે આસમાની કિરણોની ભાત ;
 જાણે દ્રાક્ષ જેવી પારદર્શક આ ત્વચા નીચે
 દ્રાક્ષારસ સાટે દિમ વહે દિનરાત.

તાજ તાજ હૃદ બરી ગુલાબની પાદડીઓ
 બાઝી રહે પ્રિયા કેરી અંગુલિઓમાય ;
 ધડીકમા ઝૂમીને સુકર્ષ જન ઝાડે તે તો
 પ્રિયા કેરી અંગુલિમાં તાજ રહે સદાય ;
 સૌંદર્યનાં રથાન હશે વિશ્વમા અનેક, પણ
 મનુષ્યની આખ જેને જોય તે ઝૂમાય ;
 પ્રિયા કેરી અંગુલિમા ગુલાબની પાંદડીએ
 જોયું ને સૌંદર્ય તે તો કદી ન વિલાય.

મુલજી કૃતજી ગોરી લાખી દાડી જેવી
 પ્રિયા ફેરી ડોક અતિ સુદર સુદાય,
 જાણે મધ્ય જાગી ડાગી સુદર કે વૃક્ષયો
 ધારી રાખી ગર્વ થકી જાગે વ્યોમભાવ,
 અને વ્યોમભાવ એની જાગી જાગી ડાગી પર
 વસતની રાણી જેવું જુની રહે કૃત,
 પ્રિયા ફેરી જાગી એની ગોરી ગોરી ડોક પર
 શોભી ગહે એવું એનું મુખ આ બેમૂલ.

પ્રિયાનું વદન જાણે મ્લનું સદન મોહું
 હીરાજાખ્યા પાન આખે રમી દરેક ધન્ય
 માણેકની દાનડીમા મોનીડા મટેલા જાયા
 મુખથી ડોકાવી મોભા બાલે અનન્ય,
 અર્ધ-પારદર્શી સનિતાગ માલે વાડ કરે,
 લનાટે અકીક દાગા વાણી રહે તીર,
 જોડ પગવાળા મુખદારે મોડીજાન બિને,
 એના પદ મુખી મુખી ગનાવું અધીર'

કિતિજના ઉપલા અધર પર લટકતો
 શુકતારો રમે જેમ સંધ્યામુખે રાજ,
 ટિંગાતી પ્રિયાને નાકે રત્નમઢી નયણીનું
 મોતી તેમ રમે પ્રિયામુખને સરોજ -
 આજે મને રાખે પ્રિયા લટકતો શંકાબ્યોમે,
 પણ એક દિન હુંવ ટિંગાઇને આમ,
 પંકજની જેવડી તે પાંદડીઓ! યુંખી યુંખી
 રહીશ ત્યા પડી અમીધેને અભિરામ !

આજે મારી કલ્પના તો જાણે મધમાખ બની
 ધૂમી ધૂમી યુંજ રહી પ્રિયા આસપાસ,
 યુજ યુજ ગાય, એના કેસમા ભરાય ધડી,
 એજ મધપૂરે જાણે હોય એનો વાસ ;
 કેસમા ભરાય, દહી જીડતી એ છાપ મુખે,
 ખાલે મધમાખને તો મધનીજ લૂટ,
 એ તો પ્રિયાહોઠ કેરી લાલ લાલ મંજરીએ
 લટકતી ચૂસે રસરસ કેરા શુંદ !

શાંત સરોવર પર ઘઈ, શ્વેત પુષ્પો જોવી,
 સંધ્યાના આકાશો છોડે જગડીની વેલ ;
 સરોવરજળે શુદ્ધ છાયા તેની પડે નીચે,
 બેવડી એ વેલો ઢેરી ઠંડે થી લહેલ :
 સંધ્યાનું આકાશ મુજ પ્રિયામુખે લપડતાં
 શોભે શુદ્ધ બેવડી ત્યાં દંતુડીની હાર ;
 પ્રિયા હસે ત્યારે એની જગડીઓ જોડે એવી-
 બેવડી એ વેલોના છે પડછા અપાર !

કેમ હામ બીડું મારી પ્રિયાને હું ચુંબવાને,
 કેમ ચૂંડું એનાં પરવાળા ને ગુલાબ ?
 સંધ્યા અને ઉપાનાં આકાશને હું કેમ આડું ?-
 બલે ખાલી રહે મારી ચાહનાની છાજ.
 કેમ ચૂંડું એનાં પરવાળાં ને ગુલાબ મોઢાં-
 એ તો મારા આકાશની આત્મખીલો જપોત :
 ચુંચું નહો પ્રિયાને હું : ચુંચું એનાં આંસુપ્રતે :
 પામીશ ગુલાબ એજ આંસુપ્રતે આય !

પ્રિયા કેરા ડાળા ગાલે પડ્યો કાળો તલ દેખી
 ધરિની કવિએ કીધો સ્હેરોનો નિસાર,
 પણ મારી પ્રિયા કેરા ગાલે પડ્યો તલ એવો,
 તે તો એના સૌંદર્યનો ઊડો ચમત્કાર;
 ઉપાના આકાશમાંથી તારો કાઢ સરી પડી
 આગ્યો નજી પ્રિયાગાલે લાલી નેવા કાજ,
 પ્રિયાતણી આંખનાં ત્યાં તેજના અંબાર નેતાં
 અંખો અંખો થતો પડી કાળો ઠર્યો ત્યાંજ !

પ્રિયા કેરી આંખો લાગે નમેલી વિચારમારે,
 નજી ચંદ્રે વાદળતું પોપચું ટિંગાય ;
 કિંવા ધડી ધડી એની આંખની અટારીએ ત્યાં
 ખંધી લગ્નન ચઢી પટપાંપણે ઝૂલાય ;
 કદી એજ આખે ઊડે વીજળી આવાદ કેરી,
 કે ત્યાં ઠર્યો લાગે ઊડો હિમ કોઈ વેળ :
 ભાવઢીણા ભાવ કે આ તોફાની છે શાંતિ એમાં-
 કોણ કરી શકે એ ઉખાણાની ઉઠેલ ?

આઘાતથી આંખો જેની પ્રિયા કેરી આંખો સાગે,
 ઊંડું ઊંડું જોય તે દિવંતનીયે પાર;
 દીસે દહી દહી જળે વાંચતી હૃદય માફ,
 રંગ એવા બેઠે આંખે અંદર ને બહાર;
 અંદર ને બહાર એના ઊંડા ચમકાર ચાલે,
 જ્યોતિ મેં અનેરી સદા આવે અને જાય:
 નીચે પ્રિયા કેરો મોઢો આત્માનો કુવારો જોડે,
 તેનાં મોતીબિંદુ જળે આંખે અસક્ષાય!

વાદળામા વીજળીઓ ઝબુકે ને જાય, તેમ
 પ્રિયાનાં દટાણ બેઠે પચક્ષ્ણ એર;
 પોપચાને દાળી પ્રિયા જોય જરી વાંકું, જળે
 કેવડાની ધારે કાપે કાળજની દેર;
 કેવડાની ધાર જેવા પાપણો હા ખુંચે એનાં,
 વાફી એની આંખમાંથી બેઠે તીખા જાણ:
 પ્રિયાની એ વીજળીઓ જ્યાં જ્યાં પડે ત્યાં ત્યાં સૌનાં
 દાપી બાળી નાખે બિંદુ ઝગર ને પ્રાણ.

વાડમાં છુપાઈને ચીમાય કે ભરાઈ જાય,
 એવી મારી પ્રિયા કેરી બીરૂ બીરૂ આંખ ;
 સામે જરી જોઈ કે એ ડોક રહેજે ઢાળી દેતી,
 ઢાળી દેતી રહેજે એનાં પોપચાની ખાંખ ;
 બીરૂ બીરૂ આંખ એની સસલાંના જોવી એવી,
 આસુમાં છે સદા એનાં બળ ને વિશ્વાસ :
 અરે એની લક્ષ્મી કેરો હાર રહેજે તૂટતામાં
 મોઢાં આંસુમોતીકા વેરાય બંને પાસ !

પીગજેલી વીજળીઓ વાદળેથી સરી જેમ
 દ્રાક્ષ વિષે દોડી દોડી છુપાવાને ચાલ,
 પ્રિયાઓ સરી જતી લીસી લીસી વીજળીઓ
 પ્રિયા કેરી આખે છુપી અંબજળ થાય ;
 અંબજળ થાય ને છુપાય પાછી પાપણોમાં,
 સરી આખસરે નાલ દિશુની પેઠ ;
 જોજો, વધાં છાય પ્રિયાઓ ત્યારે પાછી એ સૌ
 ઘુંદે ઘુંદે છુપી ઢી સરી જાય હેઠ !

ઉંડે બીડાય પ્રિયાઆખ કેગ પોપચા આ,
 તેના બેઝું રહું કે અનેરા ઝખઝાગ,
 તારાએના પોપચા ચે એવા ઝચુમચ, પણ
 નથી તેમા સરકતા સ્વપ્નના મંચાર,
 કદી બીડા વિચારેમા આખો એની ફરી જતી,
 ધીમે ધીમે પોપચા ત્યા સરી એને છાય,
 જાણે સૂર્ય ચંદ્ર કેરા મહણુ આ સાથે ચયા,
 અને મારી ધરામાયે અધારા છવાય

પ્રિયા કેગ દર્શુ એનું અખડ શોભાવે સુખ,
 પૂર્ણિમાએ ધરા જેમ ધારે સૂર્ય ચંદ્ર,
 ઈદ્ર કેરી આહેરી ગુલાબી જાણે ચમરીએ
 ધરી બિબી અપ્સરાએ ધારતી આનંદ,
 સુંદર એ દર્શુ કેરા પાટ દેખી ઝખી પડે
 અરખી સમુદ્રમાની છીપોનીયે ખ્યાત
 આદાશ પાનાળમાની વાતો જખી સુણે, પણ
 ક્યારે મારા અતરની સુણશે એ વાન ?

સમુદ્રતળે વસીને કેડાઓ ને છીપો મોંઘી
 બહુ કાળ સૂધી મુણે સમુદ્રનું ગાન ;
 મુણી શકે આત્મા કે એ છીપમાં છુપેલા સૂરો,
 તેજ કરી શકે એનું જોડું સુધાપાન ;
 સ્વર્ગના કે કુંજથીયે મોંઘા પ્રિયામુખ વિષે
 ઠણું એના પડી સદા મુણે દેવગીત :
 પ્રિયા એના ઠણું પાસે બૂકવા દે ઠણું મારો,
 તો હું ઝીલ્લી રાખું તેનાં રહસ્યો અજ્ઞત !

પ્રિયા કેરા સૌદર્યની રેખાઓ ચીતરવાને
 પ્રભાતથી મંદી રહે ખંતે વ્યોમદેવ ;
 સૂર્યશ્મી સોનેરી તે ખડીઆમા રંગો બરી
 ચીતરવા મથે એના અદ્ભુત અવેવ ;
 અદ્ભુત અવેવ એના ક્યાંથી ચીતરાય કોથી,
 ઢાળા દે એ ખડીઓ ને રેલે વ્યોમે રંગ :
 પ્રિયાકેરા ગાલે ને કપાલે જે રેલાય રંગો
 તેની પ્રતિકૃતિ ક્યાંથી આવે વ્યોમ-ઝંગ !

પ્રિયાના કપાળે શોભે હકુ કેરો ચાદસો તે
 માનસસરે છે અર્ચુ કમળ કે લાલ,
 જાણે ભરા બ્યોભગ્યાથી મગનનો મહ ચૂટી
 હડો પાલી ચોટચો ગોરે પ્રિયાને કપાળ;
 ગુરુ શુક જેવા શુભ મહો જેવી આખો વચ્ચે
 મંગળને બાધી ખરી કીધી ચતુર્ગર્ધ.
 શિવના ત્રિનેત્ર જેવો ખુલી પાછો તપે ઐ, તો
 બાળી નાખે બધી મારી દુનિયા દુમાઈ.

તપી તપી તાપે દિન સોનેરી દોડાવી ગાઠી
 પૂર્વચક્રી પશ્ચિમમા જલ શ્રમભેર;
 કુકુમ ઇંટાવી નિજ દાસી પાસે બ્યામચુઆ
 રજની ત્યા પ્રીતમને વધાવે મુપેર,
 પ્રિયા કેરા કેશ જેવા રજની ત્યા કેશ નિજ
 દિનમુખે પાથરી કુતારે તેનો થાક,
 પ્રિયા નિજ કેશ મારે મુખે એમ પાથરે, તો
 સર્પ રહું જીવન આ, ઊડુ ન જરાક'

પૂર્વભૂમિવાટિકામાં સોનેરી કુવારા બેઠે,
 ચંદા બીજી આવી તેમાં કરી લે અધાળ;
 બીના બીના કેશે એનાં સોનેરી મોતીલાં બાઝે,
 તેને ત્યાં ખંખેરતી તે ચઢે છે ખજોળ;
 વ્યોમની અટારીએ તે વિશ્વ બધું જોતી હસે,
 ધરા સૂધી પૂજે એના સ્વર્ણપ્રિયા કેશ;
 પ્રિયા મારી અંધોળીને આવે છૂટે કેશ ત્યારે
 આંખા પડે એવી લાખો ચંદાનાયે વેશ !

પ્રિયાની બા કેશ એના જોળા વચ્ચે સેંથી પાડે,
 જોળા જોળા કરે તેમાં સોદ્યેની શોધ;
 રજનીના અંધકારે જાણે કોઈ મક્કીમાંથી
 ફૂટી રહે ચાંદનીના જોડા મણિપ્રોધ;
 રજનીના અંધકારે કાળા સિંધુજળ પર
 ચંદ્ર છગી પાડે વચ્ચે જ્યોતિર્ગુચ્ચો પાટ :
 કાળા કાળા કેશ વચ્ચે મણિમય સેંથી એવી
 પ્રિયાશિરે શોભે જાણે દેવો ફેરી વાટ !

અંધારી કેા જાડી વિષે ન્યોતિપુષ્પ જેવા છાટી
 આગિયા ત્યાં ઝમઝમ ઝલુદી રૂહે જેમ,
 પ્રિયા નિજ સખીઓશું વાન કરે ત્યારે તેનાં
 કેશગુંથ્યાં મોતી શિરે ચમકી રૂહે તેમ;
 અંધારી કેા રાતે પ્રિયા કેશ છૂટા મૂકે ત્યારે
 આગિયા ત્યાં આવીને બરાઈ નવ લક્ષ;
 તારાગુંથી રજની થી લાગે ત્યારે પ્રિયા મારી,
 કે કેા વનદેવી આવી હોય ત્યાં સમક્ષ !

પ્રિયા મારી સૌહાર્યની કવિતા છે કોડરગી,
 ન્યોતિ એની કલ્પનાયે સદા છે અશ્ણત;
 વાંચું વાંચું તોય ન વચાય એનો પ્રાણ પૂરો,
 રસ રસ રેલે એનું અમર સંગીત;
 અંતરના ધ્વનિ એના દંડાય અનેક પટે,
 જોણું જોણું તેમ ત્યાંથી ઝરે નવા અર્થ;—
 અરે એની લટ કેરા એક એક વાળમાંથી
 બિડના તરંગ લેઉં ઝડપી સમર્થ.

જગતની સુદરીઓ સુંદરતા ધારી શોભે,
 સુંદરતા કેરા માધ્યા રસિકોએ સ્થાન,
 જેટલું છે રૂપ અન્ય સુદરીઓ કેરું, તે તો
 જેટલું ત્યાં નથી તેથી ઓછું છે નિદાન,
 જે જે રૂપરેખા યકી જગતમા રૂપવતી
 અન્ય લયનાઓ અતિ સુંદર ગણાય,
 તે તે સર્વ સામાન્ય શી લાગે અહીં પ્રિયા વિષે,
 પ્રિયાના અલૌકિક આ રૂપમા સમાય

કેઈ નિજ શિરે જોસે પ્રેમના ખરેલા પીછા,
 કેઈ એની મોરલીમા સ્મૃતિ નિજ માલ્ય,
 કાલે એની પાખો યુગી આજે કે બિડાવી રીઝે,
 કેઈ બાણુઅણીગીયા સ્વર્ણ દાને ધાય,
 પ્રિયા મારી પ્રેમને તો હૃદયજ અર્પી રહી,
 તેથી પ્રેમે પોતે એનો સિંચ્યો દેહકુજ,
 આખ તોડી પ્રિયાને દે પોતે બન્યો અધ, પણ
 પામ્યો અમરત્વ સુધી પ્રિયા મુખમુજ

પ્રિયા કેડે સૌંદર્ય આ આંખે ભરી ભરી પીઠ,
 તેમાં ચાને એ તો ભારી ગળે ભારે વાંક ?
 વિખેરાઈ પડયું છે જે સૃષ્ટિમાં સૌંદર્ય, તેને
 જેહ એના મુખમાંજ પડ્યો પૂરો આંક ;
 જંગલે ઉગેલું ફૂલ ઢોલુ જુએ, ઢોલુ સુધે ?
 અણુદીર્ઘ, અણુસુંધ્યું ત્યાંજ દરભાય ;
 દિવસનું લજ્જાપટ મુખથી ઉતારે ત્યાંજ
 ધરણી આ વિશ્વે લાખો તારાથી પૂજાય !

વસેતની સાથે નહીં ઢોલક ધરાને તળે,
 પ્રિયાકંઠે વસી રાખે અણુતૂટ્યો સ્તર ;
 પૃથ્વીમાંના ચંદ્ર નથી દૂળતો પ્રભાત વેળાં,
 પ્રિયાકરે ઠરી પામે બેવડું તે તર ;
 લંગર સોનેરી નાખી સાહે દિન થોભે નહીં,
 તેજ રંગ એનાં ખીલે પ્રિયાને કપોલ ;—
 ઘડી ઘડી પૂછો ના કે આ ક્યાં ગયું, તે ક્યાં રહ્યું :
 બધી કુદરતનું એ કેંદ્ર છે અમોલ !

પ્રિયાનું સૌંદર્ય જે આ દષ્ટિએ પડે છે તેના
 શુભગાન ગાતો ગાતો ચાકી જઈ હું ;
 રહ્યા છે અદશ્ય મારી દષ્ટિથી જે અંગ એનાં,
 અદ્ભુત સૌંદર્ય કેવું હશે તેનું શુભ ?
 દશ્ય આ આકાશે ભવ્ય સૂર્ય ચંદ્ર તારા જતા
 શું ન કહે સ્વર્ગ કેવું હશે પેલી પાર ?
 દશ્ય અંગિની ને એવી અનેરી અદ્ભુતતા છે,
 તો અદશ્ય અંગિનો શો હશે ચમત્કાર !

૭૭

કળાધરો જય રાજ સૌંદર્યની શાધમાંહી,
 એક ધરી મૂકે ખીજું : પામે ના સંતોષ,
 અધુરું દેખાય તે તો જય કરવાને પૂરું,
 તોય ગદી જય તેમ કાઈ કાઈ દોષ ;
 આત્માએ ના જોયું તે શુ આખ ખાલી જોઈ શકે ?
 ક્ષિતિજના જેવા એ તો આખના આભાસ ;
 પ્રિયાનું સૌંદર્ય એવા કળાધરો ક્યાથી જોશે,
 જોયું જે મેં નાખી મારા આત્માનો ઉત્તર ?

પ્રિયા શાને માટે એને ગળે દાર બૂલાવે આ ?
 વ્યર્થ નથી દીધા એના સુંદર આ કેસ ;
 હીરા મોતી શાને એના કાને ઝગકાવે જાણુ ?
 એ તો એની આંખો પાસે દીપે નહીં સેથ ;
 શાને એ ગુંથાવે એની વેણીમાં આ ફૂલ કુંળા ?
 મુખજ છે એનું લાખો ફૂલ કેરો ગુંજ :
 પ્રભુએ છે કાપી જેવી, તેવીજ હું માણું એને—
 માણું હું તો શુદ્ધ સાચાં ફૂલોભર્યાં કુંજ.

પ્રિયા જમારે પોપણીની ફૂલમાળા પ્હેરી આવે,
 સજી આવે અંગે મોંઘા સોજ સજીમાર,
 ઝીણાં ઝીણાં વસ્ત્રમાંથી અંગ એનાં ઝગી રહે,
 ચાસે જાણે વીજળીના આરંધ મનકાર :
 ઝીણાં ઝીણાં વસ્ત્ર એનાં ઊડી રહે વાયુથી ત્યાં
 પડી પડી સમારે એ પાલવની ઢોર ;
 મંદા આડી પડી જાણે આછી આછી વાણીએ
 અહીં તહીં સરવું રહે ફિરજ કે એર !

પ્રિયાતણી સાડીનો હું સુણું સસણાટ તે તો
 જળે તલવારખાજી ચલાવે છે પ્રેમ ;
 ઝાંખડા એ જોતાં હું અંજાઈ હઠી જાઉં હારી,
 કે આ સામો ધસી ત્યાં કપાઈ જાઉં એમ ?
 ધસી ત્યાં કપાઈ એના ચરણની પાસે પડું,
 જમ આરપાર માફ દેયું ત્યાં ધવાઈ :
 પ્રિયાતણી સાડીનો હું સુણું સસણાટ ત્યારે
 વાગે મારે દેએ જળે મુદસરણાઈ.

ઝેરીધેરી વાદળીના સાળુને બડાડતી કે
 ચંદા આવે તારલી શું રમવા આકાશ,
 પ્રિયા મારી એવીજ પધારતી દેખાય મને,
 તેજરંગી બહે એની આદણી ચોપાસ ;
 કાઠ જાડા જ્યોતિષિ શું દૂરથી નયન ધાડું,
 માત્ર એની પગલી કે તોણું એનાં તેજ :
 અરે મારી ચંદા ! તારી વાદળી ખસેડ જતા—
 તેજ તારાં ધડી ધડી લોકે શાને રહેજ ?

પ્રિયાના કપાળે રાજ્ય ચાલે એના શીવતણું,
 એતાજ પવિત્ર બધે ફરે એની આશુ ;
 પ્રિયા કેરી આંખે નિજ પ્રતિબિંબ પાડી પાડી
 રંગ પર રંગ તેમાં ખોલે એનો પ્રાણુ ;
 પ્રિયાનાં બવાંએ ખારે વિચારો ફલંગ ખારે,
 ગાલે છે શુભાખી એની લલ્લજ કેડું મામ ;
 પ્રિયા કેરે હોઠે મળી અમી ને આનંદ બને
 ફુલાડી કે તેમાં માઈ જીવન તમામ.

જોઈ છે વસંત ઊભી આંખની અટારીએ કે ?
 જોઈ કદી મીઝને સ્વેરાતી કેને ગાલ ?
 જોઈ વર્ષા સરી જતી કદી કેઈ પાંખણેથી ?
 જોઈ છે શરદ બહેતી મુઘા મુખમાળ ?
 જોઈ છે હેમંત દિમ દારતી કે તપ્યા નીચે ?
 જોઈ છે સિશિર ઊડી આવતી કે આસ ?
 જઈ જઈ જુઓ ક્યાં એ સર્વ મળે એક હાથે :
 આવો તો જનાણું સૌના પ્રિયામુખે વાસ !

પ્રિયા કેરું હાસ્ય એક વેળા પણ જોયું હતી ?

હમગ ને ગુવના ત્યા નન લેહેરાય ;

પ્રિયા કેરું હાસ્ય એક વેળા પણ સુણ્યું હતી ?

પંચબાણ ઘટડીના મૂં ત્યા વેરાય.

પ્રિયા કેરું હાસ્ય એક વેળા જોયું-સુણ્યું માયે ?

એ તો જાણે દાડખાનુ જાડે કે બેમૂય,

અગ્નિબાણ ચઢી ડાંચે ફૂગી કડકડી નીચે

વર્ષાવે અનેકરંગી તેજ કરા ફૂલ.

પ્રિયા જ્યારે હમે ત્યારે જાણે ગુલકળી ફાટી

રહે પથરાઈ તેની પાદડી ચોપામ,

જુલમુલ જેની જેની આખો ચમકીતે નાચે

પાખો કફડાનતી લે ગુલની સુનાસ ;

પણ પ્રિયા રોય ત્યારે મૌઠ્ય અમોલ વાગે,

તેથી એને ખીજવવું બહાલુ લાગે પૂર.

આખો કેરી છીપતીઓમાથી ત્યા વેગઈ મોતી

અરબી મોતીનાનુયે કિનારી દે નર.

પ્રિયાદણી વર્ષન આ અચળ અમર છે,
 હામે એવું એને દેવે દીધું વરદાન :
 વમે એના દિવસમા લંઘાઈ પ્રમાન આણું,
 નથી તેમા રજની કે મધ્યા કેરું રયાન ;
 પ્રેમ ને પ્રકાશ બધાં એના ચિરયૌવનમા
 ફલડા ને પાદડાની લીલા છે અચાક ;
 યેગી યેગી રજનીની ગજ નહીં કરે એને,
 કે ન એને હારે કે હેમન મારે હાક.

પ્રિયા કેગ મૌદર્ભમા દલિતા અમોઘ દંડ
 જોડાઈ છુપાઈ છે તે જોઈ શકું હૃદય :
 વાદળના પડમા રૂહે વીજળી મંનાઈ, પણ
 બોલી દેમે અમકનું મોનેગી તે ગુણ ;
 દોડના એ મદમાથી ભેને મ્હકાર મીડા,
 પોપચાથી અગ્નિ રૂહેરો ડિડા અમતકાર :
 પ્રિયા કેગ મુખમા તો દલિતા અમોઘ દંડ
 મેલુએ છે લખી નર્મ દલિ-અવનાગ !

ન્યારા ન્યારા તારાઓના કિંગ્ડોને લઈ લઈ
 દીપી દીપી તેનો કાધો મોઢામૂનો તાર ;
 કુમળા આદિત્ય કેરાં કિંગ્ડોની અગ્રગુંથી
 કહેગી વિશેગી ઓળ તારનો પ્રકાર ;
 પૂરી કેરા પુષ્પોમાંથી કાધો અમીનાગ્રી ત્રીજો, -
 બાબો એમ પછી પ્રિયાઆત્માનો તખ્ત ;
 પ્રભુ કેરી અંગુલિઓ તારે તારે ચાલી ગઈ,
 બેઠે ત્યાંથી કેવા પ્રિયાપ્રાણુ કેમ મૂર '

પ્રિયા ત્યારે સ્મરેથી આ પૂરીએ પંપારી ત્યારે
 ચોખુટ આ વિન્દે ચાલી ગયા -ગરાગ ;
 મંગરો ને કુસુમોનાં તોણો ટપાયા પથે,
 બોમથી ધરામે / દયા વસંતના ડાગ ;
 મોતેરી છુટાએ ગુથે આમમાની ગા / ઓ ત્યા
 દેવોએ મિછાની શલુગાર્યો નજવાટ -
 દરે પશુ જાન્યા, એના સૌંદર્યમા હૃદ્યા લાગે—
 પ્રિયા તો જ્યા ચાલે ત્યા રૂંડે ખીલી એની વાત.

અતારીને ત્યાં ને જઈ ધડી બેસી આવે પાઠો,
 અતઃશ્વસ તેને હાય અંગ અંગ;
 અરુણને બાજે ને વાદળીઓ જાય ગાવા,
 તેને દિલે દીપી એ ગવિ કેરા રગ;
 એક દષ્ટે ફરી ફરી સૂર્યને અખંડ જોતું
 સૂર્યમુખી ફૂલ ધારે સૂર્યના સૌ બંનઃ
 પ્રભુદક્ષનામા પ્રિયા ગી છે અનંત તેથી
 આવે પ્રિયાશ્વાસમથી પ્રભુની મુગ્ધ !

ઝીણા ઝીણા ઝણના અમીઝિંદુ કેગ ધ્વનિ,
 ઝીણી ઝીણી મોગવીના મધુનુંથી સર,
 કાદિયના કંઠમાની માધુરી વર્ગતબીની,
 મોગવાના દડકાની ચેતનાના પૂર,
 મસરેલી દલિતાના અમર દસોના મીઠા,
 પ્રાણુરૂપસી સંગીતના નાદ અણુમેલઃ
 બેલી દો નંદન એ સરસે એક તદ્દમ દી,
 એના લાડ પડે પ્રિયાઈ કેના બેઝ !

વાણીની મધુરતા છે પ્રિયાની અવન હાડી,
 મૌનની મધુરતા છે એવીયે વિશેષ ;
 શબ્દ એના બાંધી લે છે હૃદયની વાટિકા, તે
 મૌન એનું વીરે આપે આત્માનો પ્રદેશ ;
 વાણી જો સ્મરાવે એનાં આકાશી સ્વજન મોટાં,
 મૌનમાંથી આવે પ્રભુકરના જોડાણ ;
 પ્રિયા કરી વાણી સુણી મુખ માફ મૌન ધારે,
 અને એના મૌને ભારી જોડી પડે વાણ .

અબ્રહુઓભરી ઇંદ્ર કરી દગ્ગારે દિવ્ય
 સૂર્ય ચંદ્ર વૃંદાવલી વીળા મૃદે એક,
 મોતેરી રૂપેરી તેના કિરણોના તાર છેડી
 નારદ મુનિ શ્રી ગાતા ગાધર્વ અનેક ;
 મુણ્ડા દના પૂર્વજોએ કેકે ધન્ય ગીત એવા,
 હવે ક્યા તે નાદ સમગ્રય છે અજીત ૧-
 મુણ્ડ પ્રિયા ગાય ત્યારે સુણી પાછા સમજું હું
 અણુસમગ્રયા મર્વ સ્વર્ગના તે ગીત .

સુખ્ય છે મેં ગીત મારાં મવાતાં અનેક મુખે,
 મુન્દરીતે દીડે તેના વણા છે આદ્યદાદ ;
 કુવામની કાનરેલી પૂનગીના મુખમાથી
 બહે જળધારા જેમ મીઠે મીઠે નાદ ;
 પણ પ્રિયા ગાય બ્યારે જેવું તેવું ગીત મારું,
 ધસે એના હરમથી એવા અમીઓવ,
 દિમાસ્યમથી જાણે દિગ્મતે ઓગાળી જાણ
 કરે દેલહેલ ગંગા ધરાએ અમોવ !

નાના મોટા પાદ્ય દિગાય દ્રષ્ટે રચુળ જેવાં,
 પણ સર્વ સામે કદી ધરીએ એકાદ,
 અર્પણાદર્શક એ મુંદર બનેવું લાગે,
 ઝીંટી ઝીંટી રેખા તેમા શે.બી રૂંદે આત્માદ ;
 પ્રેમદેણે પણ કે ક બાવ રૂંદે મૃત્યુદા એવા,
 જગતના અશ્રુથી છુપાવી રાખે બેદ ;
 પ્રિયતમાપ સામે બધા બને પારદર્શક એ,
 બનાવે ત્યાં પૂગ એના રમ અને હેંદ.

અતિ હિડાં સ્વર્ગસુખ કેરી એકતાનતાથી
 હંટાળા ધરાએ પાછા આવે આત્મા દેક,
 દત્તી સ્વર્ગધામે હિડી મધુરતા અનિ, તેનું
 શાધે ધરાસુખ કેરી કટુતામાં ઔઘ્ય ;
 જગતપ્રપંચે પડી ભૂલે અંતે સર્જને સૌ,
 પણ આંખો પ્રિયા કેરી કરે નવોત્પાત ;
 ભર્યા એની આંખે એવા સ્વર્ગીય પ્રપંચ છે કે
 જોતાં સ્વર્ગ સ્મરી એ સૌ જાને પાછા મુલા !

પ્રિયા કેરી આખોમા જે પ્રગટ સૌદર્ય વસે,
 તે તો કદી ચીતરી હું શકું આબેહૂય ;
 બેસી બેસી છુપા એના તેજ જે મેં ઝીંધ્યા, તેયે
 ઉતારીને તેમા મરે સર્વને તાજૂય ;
 પણ પબેપજ એના વિચારો ને બાવો સાથે
 આવે અને જાય ત્યા અલોકિક જે રંગ,
 અશુભકાયા ને તો ત્યાજી બિડી જાય અરે !
 ઉતારું તે કેમ મારા ફલકને અંગ ?

પ્રિયાતથા હોઠ કેરી લાડીને ચીનાઈ વ્હાલી,
 કુમળી સૌ રેખાઓના ઉનાઈ આકાર;
 કળી શા બીડાયલા જે અમીને છુપાવી રાખે,
 સૂચવું ત્યાં અણુદીડી તેની પણ ધાર;
 પણ કળી ઉડીને રાજ ત્યાંથી ફટે, તેનું
 રેખાધારે રેલી રહેતું અમી હાખું કેમ ?
 રે એ હોઠ કેરો પટ જોલી દે અંગીન ત્યારે
 રેલે લા જે ગાધુરી તે ઝીલી રાખું કેમ ?

પ્રિયાજન્મદાગે એનાં જોશીઓએ જોય જોયાં :
 પ્રગાકર જેની બને પૂઝે એ પ્રાણ,
 પનિજ્યોતિ ધારી સુધા ચંદ્ર શી રેલાવમે એ,
 મંગળ શું સિદ્ધ એનું બીડી રહેશે બાથ :
 બુધ જેની ચંચળ ને ઘસે બટી પટી એ તો,
 ગુરુ જેની હાલી બને આનંદી સદાય;
 શુક્ર જેની મુંદર, ને હનિ જેની ધીર ત્યાંથી,
 રાહુ જેની મની લેમે મૌને નિજ જંપ !

વસંતે વરેલી મારી પ્રિયાની મુંઝતામાં
 એક પણ પુષ્પ નહીં હિમેરી શકાય ;
 સર્વએક તારવાથી ભગ્મરોની ન્યોતિ એની
 એક પણ કિરણથી વધુ ન કરાય ;
 દિવ્ય એના સ્વરમાં ન સુધાથી સવાય કદી
 એક પણ ઝિંકુમર ગિટતા વિશેષ ;
 પણ વધુ સર્વથી જો, હૈયું મારી પ્રિયાનું છે
 સત્ય ને અનનનાનો ગુણ પુણ્યદેશ.

પ્રિયાના હવાથી વાતી મોઢેરી સુગંધ મુઘી
 આત્મા મારો રમરે નિજ ગુમાવેલું સ્વર્ગ ;
 મુઘી મુઘી તેને હું તો બનું આત્મારૂપ પાછો,
 દેહ મારો સરી જતા રહે તેજભર્ગ ;
 રહે તેજભર્ગ ત્યાં તો કવિના ને સ્વર્ગ કેમ
 મૂળ કેવ દરવ દે ત્યાં પાછા ન્યોતિપૂર ;
 હર્ષમાદી આત્મા પાડો દેહે સરી જાય, ત્યાં તો
 જાણા જાણા રહે પેલા તૂટ્યા તૂટ્યા સુર.

પ્રિયા મ્હં તો સગા સર્ગનું છે સ્નેહન મી,
 દુણ એના સમ્મો વિશે પડ્યો તેનો પાડ,
 સર્ગની પવિત્ર મુજે આપતું ૭ે સ। તેથી
 પાપો એને દોડે તેનો હ મળીનાત,
 પ્રિયા કેળી વાણીમા એ સર્ગનારે સમ્મો મુઝી
 હૃદ કે એ બહુ માન વા મર્મસ્થન,
 રબે મર્મમાધુરીના અનુગ મ્હં તે એ તો
 ભૂતી જાય એનું નિ નીક નાન ગાન'

મમુ મિનારે જ્યાં જા ની જાય ત્યારે
 સમુદ્રનો મ્હો નો દોડે બેગો થય
 જાણે કે નીકે કે। ધારગની થેજ જોવા
 જોઈત પામે નિયેમે અવિનના મ્હ
 ત્રિસતે આવે ત્યારે જા નીજો બાનગી,
 ત્યારે જાની ઉમિત છે અતેરા પ્રવન
 જાણે એના નેવાનના તળિયે જે ત્યારે રા
 ત્યાંથી લાગાઈ જતાં આ રે મોના રાન

હાડી બોમખાણુમાથી ખણી ખણી ખોદી કાઢી
 રત્ન કે અમોલ્યાં નિજ રજનીને કાઢ
 ચાલી ગયો સૂર્ય, પણ જગત અંગારાં જોતું
 ન્યોતિપૂર્ણ રત્નમહત્ત્વ રજનીનું તાજ ;
 પ્રિયાનરે દેવે જે આ છાદી છાદી ન્યોતિ ભરી,
 તે આ ખોળી કાઢી હુંય રાખું એક આશ ;
 હું ન છોઉં બસે, પણ જગત આ જોઈ રૂઢેશે
 કોડો ન્યોતિ ભર્યું એના દેયાનું આદાશ !

પ્રિયાની પ્રસન્ના તમે કરી કરી ચાકી જશો,
 વાણી છાદી અંતે મોને શોધશો બચાવ ;
 બહુ દહેશો તોય અંતે એજ અણુકદી રૂઢેશે,
 એવો એના અગણિત મુણનો પ્રભાવ ;
 પૂર્ણિમાના ચંદ્ર કેરી સુધા ઝીલી મુગ્ધ બનો,
 વાકે ધરી આવે તોય નમો આદરાત :
 અરે, પ્રિયામુણુ કેરો પાસ જો ચૂકાવો કદી,
 તો તો એના વાકે પ્રેમે પડી વશો મ્હાત !

દશે શરૂ રાગ્ગઓએ મોટાં મોટાં રાજ્ય રચાયાં,
 અધિક કુમેરથીયે બર્ષા દમે કોપ,
 બપુ છે લંગાર્ધ તોય બુમિની કો બૂપનિની,
 એવો કોઈ બૂપનિનો મુળ્યો છે મંતોય ?
 પ્રિયાની અલૌકિક આ જગતને છનનારો
 ભાવ્યશાળી પ્રાણુ થયો દશે ને નિર્માણ,
 અહબુત એ પ્રિયાસૃષ્ટિરાજ્યે રૂડો રાજશે ને,
 તેને વધુ બુમિની શી લાગે પછી તાણુ ?

પાંદડી ત્રીજી :

વિલાસ

કલિકા

પાંદડી ત્રીજી :

વિલાસ

(મુકાબાશ હંદ)

૧૦૭

દેવોની નવાઈ, પૃથ્વીમનોની સવાઈ મેઘી,
મગનમા દહી નદીં જડે જેની જોડ,
ત્રિવા જ્યારે દર્પણમા મુખ નિજ જોય ત્યારે
અંત એના ઉપગમે કૌતુક કરોડ ;
જડે નદીં જોડ તે તો દર્પણમા જોય પ્રિયા,
એના જેવું એકજ ત્યાં મુંદર છે પાત્ર :
નિરાશા વિના જો કોઈ જોય એની આખ, તે તો
દર્પણ વિષેની પેની જોડ આખ માત્ર !

પ્રિયાની યા બેસે જ્યાં માણુ એણે ઓળવાને,
 ગુણવાને વેણી એની, ખોસતા ત્યા ફૂલ
 વિચારે તે, અખંડ આ વાગશે જોને તેને
 પાગે ક દેણુ વણુ પ્રેમતણુ નૂન
 પ્રિયાની બા બેમે જ્યાં વેણી પાડી ઠોળવાને,
 દાદવાને ફૂલ રૂઝ, જાણવાને કેવલ,
 વિચારે તે, વેણી આ વાગી જોને જોને, તેને
 જૂની જવા પડશે રે દાજ બને દેવ ।

દગિની લી ગીર દાગી ઘોડી જોવી વેગવની,
 વાણુ જોતા ચપગ ને સગાં બચવ
 મુઠે ગિર દગે બની સ જગ લાગમણી લી,
 રમેજો ત ગી પાડી દરે વેગમણુ આ
 દાણી ગી બીર દા, જો જગ । દાગી જાણ
 વાણુ લી બચવ જો જમાવે જાણમ
 ફૂલે છે નિશા જોગી । પગ કે ઝગવાને—
 ફૂલ, જાણી હતી તે જાણો ॥

બળતે બપોર એકું વાદળની છાયા જેવી
 હોડી જાય દૂર, તેવી છે એ દયાહીન;
 દોડી દોડી જાય બધી દુનિયાનું તેજ પીવા,
 બીજચંદ્ર જેવી એની ધરા છે નરીન;
 આવજુના બોમ જેવી ઘડી રીઝે ઘડી ખીન્ને,
 જાણે માફે હર એણે દીંગતી છે લીધ;
 જેની હોષ તેવી, તોય હર માફે જાંધી નાસે—
 મારવા ને તારવા છે દેવે એને કીધ.

કંઈ કંઈ રૂપ ધારી વાદળી જો નભે દોડે,
 એની પૂઠે વાયુ કે એ વાયુ કેરે પૂઠ;
 પ્રભાતનાં દિગ્ગો ૨ દોડી બધે તેજ પૂરે,
 અણજાધી પ્રિયા વેરે સૌદર્યની લૂંટ;
 અણજાધી પ્રિયા એવી લાગે મને વધુ મીઠી—
 સૌર્ય ને નિર્દોષનાના અનેરા તોફાન.
 ઘડી બાધુ પિંજરે કે ઘડી દહિં જોડવાને:
 પ્રેમ મારો હજી શુધે એજ મોહગાન.

રીણી સગપૂલિંભાની ગતે સહુ તારલીઓ
 દ્વધધોળી ચંદ્રિકામા ધીપ નિજ અંગ ;
 રવાનિહુંદ્ર ઝીંઝી છીપ મોતી કરી તેમાં ભરે
 સનાનશુદ્ધ તાગ્વીની જ્યોતિ ઠેરા રંગ ;
 પૂલિંભા વધાવવાને પ્રિયા લાવી યાજ ત્યારે
 થયા અજવાળા જાણે ઉઝું શુ પ્રભાત :
 કમળ ચંદ્રે જાગ્યા, ચંદ્ર પશુ લાગ્યો શીમે—
 મેં જે ભરમાઈ પ્રિયા પૂછ આખી રાત ।

પ્રિયા જગી ડોક દાળી નીચુ જોતી જોય મને,
 ત્યારે એની આખમા નું જોડે જોડા ચિત ;
 હૃદયના બાર તેમા આવીને અમોલ જોડે,
 શબ્દ બને શનુ ત્યારે ચિત્ર બને મિત્ર ;
 જગી જેશે સનાનન શોક નિજ મુદામંથી
 એની આખ કેમ અનુભવે દે આભામ ;
 જોના જાણે મને એની અજોલ મદનનામા
 ખેંચી લે એ અનુદેવ વીરાર્ધ ચોપાસ.

પ્રિયા કેરી ઝોઝીમાં સતન મુગંધ વાની
 બારી પામે દોઝે સૌમ્ય ચંબેલીની વેલ;
 તારા જેવાં ફૂલ એનાં ચાદનીને બાધી રાખે,
 પ્રિયા બણી વહે બધી જ્યોતિનથી રેણ:
 બારી રૂહે દરાહી ત્યાથી ડાકવે કે તારાફરો,
 અંધખીની કળી જેડી પ્રિયા ચૂની માંલ;
 શ્યામ એનો પડે તેમા મારા છે વિચાર બધા—
 મને, એ ચંબેલી ! શે ન દહે તુ એ જરાય ?

પ્રિયા નિજ ઝોઝીમા કરે રાણગાર ત્યારે
 ડાંડા અજવાળા કર્ષ આવે અને જાય
 આકાશની ટેરી જાણે ખેતતી ત્યા વગ પહેરે,
 વાગ્ય ને અદ્રિમની બદલી કગાય;
 મંદરમા આ-ની કે નોકાના વીંટાય શઢો,
 દિ-યા મનિદરે મરે વાગ્યની કેર;
 દે દે એવું વધુ, પણ સૂર્ય ગો પ્રકાશ એનો
 દષ્ટિ થતી રહે એના સોદર્યનો મ્હોગ.

પ્રિયા શયુગાર દરી ખીની રહે કમળ શી,
 જ્વેના એને ચાહું હું તો ખીલને પ્રભાત,
 ત્યારે મારી બૃગુદીના બમગઓ બેડા બેડા
 પાખેને સમારી એનો ઝીલે દષ્ટિપાત ;
 આખો દેરી દારીને હું ખેંચી ખેંચી રાખું તોય
 ધસી ધસી જાય જાય વદ્યુતચો પનંમ ;
 વૃથા મારો શ્રમ દેખી પ્રિયા પડે હસી વાહું,
 તૂટે ત્યા પતંગ, મારો રમ ચાલ ભંગ.

ઝાઝગથી ઝૂમી રણા ઝાડો અને ખેનરેને
 માથે ઝૂળી શુકતારા દે નવી વધાઈ ;
 તિમિગ્ની પડે દોડી દર્શ દર્શ ગો દેગી
 પમનીઓ પાડતી ત્યા ડયા રૂંદે દેખાઈ ;
 વાહણીઓ ટોળે મળી ગંગ એના બીલે ધરી ;—
 ફેલ્યુ એની રમનેન ફળા ચક્રે ગુલ ॥
 કુમારી દે ઉપા દલ : કૌતુક આક્રમ એના :
 એના દુલ કલ્પ તો દારી ગયો દુલ ॥

દારતકે આવ્યો, વાયુ ઉતરે પુદ્ગલો પડે,
 પખાઓ ઊડાવી ઊંચે ડોની ગયા તાડ,
 પ્રકૃતિનો કુજ પાછો ઝોડી નાખી ગુજ એનો
 મૂળ પત્ર પુષ્પે ભરે ભૂમિનો ઓળાડ,
 પાદડા ધૂમાવનો ને હવામા ઊડારતો ફા
 ભદ્રગ ગાવી ભણે જગાડે સૌ રૂ,
 પ્રિયાની જગાડે સાડી, લગની લગાડે બારી—
 પાનવ ત્યા દાજે પ્રિયા ત્રાસી તતળેવ

પ્રભાતે ઊઠીને પ્રિયા ખોતે નિજ આખ ત્યારે
 પૂર્વતેજ ભરી ભરી પીતી તે જાણાય,
 દમગ શુ સ્વપ્નજળે ખીડાયતો આત્મા એનો
 ઉવડીને ખીની રહેતો સુંદર સુદાય,
 પ્રિયા નિજ બારી પાસે ઊભી રહે વ્યોમ જોતી—
 હજે એની જગમરે શા નવલ વિચાર '
 ઝો ' હું પક્ષી હોય તો એ બારી સામે ઊડી ઊડી
 ખેંચન ત્યા મારા બણી કાત તે દિલાર '

લાલ લીલા રંગો કેરી શાલ નિજ ખો નાખી
 પ્રભાતકુમારી આવે રમતી ઝિગત,
 ઉપારગે ગુંથે એવો ગળપટો નાખી પ્રિયા
 હેમતપ્રભાતે આવે ખેનગને પથ ;
 કુળી કુળી પમલીઓ પ્રિયાની નય પડતી ત્યા
 ઉગી રહેતા લીલા વચ્ચે અગ્રણ્ય શુભાખ ;
 હેમતપ્રભાતે આવે પ્રિયા મારે ખેનરે ત્યા
 ભગ્નર રંગે મારી ખીસે ઉગાખ.

ઉગી અગ્નિ જેવી આબાની બે રાગી વચ્ચે
 મેધધનુ જેવી લટકતી દોરી એક,
 પ્રિયા બેસી તેની પગ દીપ્તિ મદાવે ચાકે,
 નયોતિરનંબ જેવા પમ પૂગે બોમ્બે છેક ;
 મૃદુદારે ઉભી એની બા એ જોતી સ્તબ્ધ બને-
 " આની કે ? આ છોકરીના એ તે શા તરંગ ? "-
 ખગ્ના કે તારા શી કે દેવના કે અથુ જેવી
 પ્રિયા સરી પડી ત્યાથી મારી દે જ્યંમ !

વાડીમાં મધ્યાહ્ન આજે લાગે દીક જામ્યો ખૂબે,
 જીની જીની સુવર્ણની ધારા પડે શીર;
 ટુવારાની પાસે પ્રિયા સૂતી જળકન્યા જેવી
 દેખી જાઉં પામે—ધીરે ધીરે રે લગીર!
 અધખીજા પોપચાંમાં જોળના સ્વપ્ન દર્શ
 સરકના લાગે જાગે પંખી આવે-જાય:
 અરે એવા પ્રિયાના કૌમારશુદ્ધ સ્વા વિશે
 કેણુ પહેલો વિચરી ત્યાં દમવા ન ચાલે ?

આવે પોપ માસ; ફૂટે વાયુ કેરા આસ જીડા;
 દિવમે રૂહે તડકો ને ગરિએ રૂહે ટાક;
 લીલાદહેરે મૂઝી રહ્યા ધડ કેરા ખેતરોમા
 પ્રિયા ફરે પ્રકૃતિ શુ રાખી સ્નેહ ગાદ,
 અર્ધ જીડયા કેરા એના ઊડે, અમવાયુએ ત્યા,
 છાયા અને ન્યોતિ કેમે ચાલી રૂહે વણાટ:
 દૂરથી દોડાવી મારો ગ્રેમરથ વાટે એની
 બાધુ તેના ચક્રે ચિર એનો ચગકાટ.

આંગણાએ નવચણગાર ફરી ધાર્યા હવે,
 ખીલી નવપક્ષવેની ચમરીઓ અંગ ;
 નાનાં નાનાં, લીસાં લીસાં, મૃદુ એ સૌ પવવેામાં
 છાયા નવયોવનની સુરખીના રંગ ;
 પ્રિયા ભારી ખીલી રહી એવી નવયોવના આ,
 રહ્યો ઉજારાઈ એના ઉરનો વિલાસ ;
 ફાગણનો ચંદ્ર નવસુરખીએ ઉગે જોવો,
 પ્રિયાનો પ્રકાશ તેવો ઉડે ચોપાસ.

પૃથ્વીએ વર્ષન જ્યારે પધારે દર્મત પૂરી,
 વને ઉપવને બરે પાદડાંના પુંજ,
 પ્રિયા કે એકાંત મોઢી એવી પાનવીલા વચ્ચે
 સુએ વનદેવી જેવી જઈ એરે કુંજ ;
 સુએ વનદેવી જેવી પાદડાંના દમ રિયે,
 લાખોલાખ ઉપરથી છાયા સરે અંગ :
 જાળે જાડા સાગરે કે મોઢી મેલીછીય વિરે
 પડ્યું છે ધુપાઈ લીડું અમોલુ કે નંગ.

નાની નાની સફરીઓ સાગરતરંગ પર
 ધામે ધામે આવે જેમ સરતી દિનાર,
 સખીઓ શું પ્રિયા તેમ તળાવને તીરે આવે,
 ધનુરંગી સાણસદ ફૂલે દારોદાર;
 છવનની મફરી શું પ્રિયાને પિંગળું હું તો,
 જાણે જીભી જોય નિજ નાખુદાની વાટ;
 પ્રિયા કેરી સફરીનું પાખું જો સુઘન હું, તો
 વિશ્વસિંધુ ઓળંગીને પૂરું અલ્પવાટ !

તળાવને તીરે નિજ સખીઓની સાથે પ્રિયા
 બગતે બપોર જળ કીડા થકી જાય;
 પૂર્વમાથી રંગેને સંકેલી લેતી મંથ્યા જેવી
 પ્રિયા સાળુ જિંચકતી બોળે જળે પાય;
 દમજની દાર જાણે ઉગેલી જણાય, કે આ
 દસ્તીદંત-સ્તંભે જીઓ સૌંદર્યનો પૂલ :
 મચ્છ જની બચુ જાણે ચરણુકમળ પાસે,
 કે આ પૂલ નીચે શશિનાવે ખાઉં ખૂલ !

નાની મોટી સખીઓને નક્કરો શી બેગી કરી
 પ્રિયા મારી ઉગ્ગણીએ જય ગામ ખ્દાર ;
 લીલા લીલાં ધાસ પર લટકે સરસ્વતી મૌ
 ટોળીઓ જમારી કરે મધુગ વિહાર ;
 લીલા લીલા ધાસ પર બેલી શાહી બેમે અંતે,
 નયનમા નયન ને હાયમાલો હાય :
 રાત્રિના મેદાનમા શા રૂપેરી ટેરાઓ ઠોડી
 મડી હરે શુક જાણે તાનનીઓ સાથ '

પ્રિયા મારી જય જમારે ફગવાને ખ્દાર ત્યારે
 જોયા છે કદાપિ એના તોર ને તુમાખ !
 સિદ્ધગજ જોસિંગના જેવી જાણે :જો ચઢી
 ધડીકમા લાવશે એ જીતી કેદી લાખ ;
 કેક યુનિરાજ કેરા સંયમના ગઠ તોડી
 આવશે એ પાછી. બામી હલ્યો અનેક :
 અરે મારી રાણી ! તારી ચક્રિત કેણે જાણી નથી ?
 બાધ મને પૂરો પાપુ રાખ મારો રેક '

પ્રિયા આવે કદી કદી કેશ નિજ હૂટા રાખી,
 જાણે કાળાં કિરણોનો પુંજ પડ્યો રકંધ ;
 પવન ત્યાં આવીને એ માળામાં ભરાઈ જાય,
 પડ્યો પડ્યો તારેતાર સુંધી લે સુગંધ ;
 આથબા એ કરે બહુ કાળ મધ્યેને માંહી ,
 ભૂલે નિજ ગતિ અને ભૂલે નિજ દેશ ;
 હડીલો એ જાય નહીં, ત્યારે પ્રિયા ડોક ઢાળી
 નાખે એને પટકી ખંખેરી નિજ કેશ.

શેરી કેરે નાકે હુ તો વાટ જોતો જોતો રહું,
 દેરે જતી પ્રિયા કેરા દર્શનને કાજ ;
 કહ્યું મારા તીવ્ર જતી સુણે ત્યારે પુષ્પમા યે
 આદનીની પગલીના પડતા અવાજ ;
 પ્રથમ સુણાય રગર, ધીમે—રપટ—રપટતર,
 પંચરંગતણો પછી સુણું મલકાટ ;
 એજ ચાલ, એજ ધાટ ; પ્રિયતર—પ્રિયતર—
 દેયું મારું ઢળીને દોરે બધી વાટ ।

પ્રિયા મારી આવે, મારી કળી, મારી મધુરી એ,
 જાણી લઈ હોઈ કદી જોગન દગર ;
 મુઠું એની પગલીઓ આવતી કા દેર જેવી,
 પડે મારે દેવે જાણે મંગીનની ધાર ;
 પથ્થર શુ બની કદી પડ્યો હોત અહમ્મા શો,
 તોય એને મુણી પાછો પામત હું પ્રાણ ;
 માનવના દેહે, પાછો બિડીને ત્યાં પ્રિયાપદે
 કરત હું માફ નવજીવન પ્રમાણ.

પડી પર મેઘ આવી આવી ગયો દશે તેની
 દત્તી જૂમિમાથે શીઘ્ર મુંબનોની છાપ ;
 પ્રિયાતણી પગલીઓ આવતી દોરાતી વાટે
 કીચડ ત્યાં દેખી જરી ખાચી બિભી આપ ;
 કાઠી મેં તો ચામ મારી પાથરી ત્યાં દીપી નીચે,
 પ્રિયાની હું પામ્યો એક દિવિ ત્યાં અનૂપ ;
 કુંજી કુંજી પગલીઓ લગી લગી માથે ચાથે,
 દેવે મારે પડે સાથે કુંજાં કુંજાં ફલ.

પ્રેમ કેસાં નખરાંને ભાવે બધી વાતો બધી—
 અંતરમાં એક ને બતાવે બહાર અન્યઃ
 ઠાણું થાય જમણું ને જમણું તે ઠાણું દીસે,
 દર્પણે એ દેખી પ્રિયા શીખી કળા ધન્ય;
 હંદ્રજાળ નાખી દાખે ઉત્તટા એ રમ કેંક,
 મેના જેવી રાક, પણ બને જાણે બાજ;
 હૈયે હોય હેન પણ પરાણે ધિક્કાર દાખેઃ
 અરે પ્રેમ! એવું તારું ઉત્તટું થુ રાજ ?

પ્રિયા મારી કંઈ કંઈ પ્રેમકળા દાખે એવી,
 ન્યોતિગુંથી ઝરણી શી એ તો માતી જાય;
 ફૂં ત્યા એ જોય મને, જોઈ ત્યા એ ફરે પાછી,
 મેઘબીજ્યો બિલુ તો એ મેઘધનુ થાય;
 અભ્ર શો ઘેરાઈ તો એ ચંદ્રા શી ડોકાવી હસે,
 ધખું હું વૈશાખે તો એ બને શીત પોપઃ
 દુનિયાની આખચક્રી પ્રેમને સંતાડે પ્રિયા,
 રમે કોની દહિ મારો સ્પર્શે ભાવિકોષ ।

છાંચા અને તડકાની વાતો ઘણી પ્રિયા જાણે,
 એ તો એની કળા કેશં વિધવિધ રૂપ;
 દાસ્યનાં ગુલાન અને મોની રહેજે વેરી નાખે,
 રહેજે આખે ધનધેરી ઘટા આણે ચૂપ;
 જવાની દેખાત એના મુખને આકાશ ચડે,
 ત્યારે ત્યાંથી દહી જવા ચાલુ ત્યાં બેદાશ,
 મુણું ત્યાં મુવર્ષધંટા પ્રિયામુખની, ને મને
 પાછો ખેંચે પકડી ત્યાં એની દાસ્યગન.

પ્રિયા મને દહે, “ દેવિ, નમે મારા ગુરુ ખતે;
 દેવિતા તમારી મારે સીખરી છે મર્મ; ”
 મુગ્ધી એવું દેખું માફ નાચી રહે મારી પામે,
 ડોક ખડી રાખી પામે બીજો રહે મર્મ;
 પણ મારી દેવિનાના પદ્મ ત્યાં તો
 એજ મને દહે તેના હોડા નવા અર્થ;
 સીખવરા જાણ તેજ દસગજું સીખી આવે,
 પ્રિયાની છે એવી મોદકળા કે મર્મ :

એક દિન મારે માટે લાવ્યો અજવાળાં રૂકા,
 અનેરો અરુણાં દારૂ વેરતો ચોમેર ;
 પ્રિયા મને પૂછે, “ તમે ગ્યો છો ને ગીતો તેમાં
 ધારણ કરો છો તમ નામ બહુ પેર ; -
 ક્યા અમીનામે કહો તમને બોલાવ્યા ગમે ? ”
 મેં કહ્યું, ને ગમે તે કહે—મોહન કે રયામ,
 કદાન કે દનૈયો કહે, પ્રાણ કે પૈયો કહે,
 બમ એક “ મારો ” કહે તો છે તેમા તમામ !

સરખી સમાણી નિજ સાહેલીઓ સાથે લઈ
 પ્રિયા મારી લટકતી જાય જળધાટ ,
 ચમેલીની મધ્યે જાણે હોય કે ગુલામ, તેડી
 દીપતી ત્યા સર્વમા તે જન્મ નિજ વાટ ;
 ઇંદ્રધનુ જેની એ તો વાકી વળી જળ ભરે,
 સધ્યા માથે સૂર્ય જેવો મૂકે ધડો શીર ;
 જાડના લપાતો મને જોઈ ફરી ફરી જુએ :
 “ રૂહો સખીઓ, કાટો ભાગ્યો, દેગાયુ છે નીર ! ”

સખીઓની સાથે પ્રિયા ફૂલ વીણવાને ચાલી .
 વાડીમાના ફૂલ કે આ માનવની ફૂલ ?-
 મોગરો તો ચહે એને સિર ચઢી ખીલું આજે,
 ચંબેલી દહે એને ગળે ઝૂલી જનું ફૂલ ;
 દંડે તપ્પા માગે ગુલ જોખનના ફૂલ જેવું,
 દરવશી બીડવા લે ગુલઝડી ઝૂલ :
 અરે કોઈ દેવ આજે બનાવે, જો ફૂલ મને,
 વીણના પ્રિયાને પૂછુ-“જોયુ તારું ફૂલ ?” .

નવા નવા પદ્મવેશી છાયા આગાવાડીઆમાં
 એક દિન પ્રિયા મારી ફરે સખી સાથે ;
 ભમગની પેડે ધીમે દરની ગુલર ફૂલે
 હળુ હળુ ચાલે મુથી તાયમાલી દાથ ;
 જોના મને ફૂંથી ત્યા બની ગમ બારની, ને
 ચાપી દે ત્યા મખી કેરો ચરખ જગદ :
 મખી પામે પીડ તેને રદાવા, મને જોનો વૈનો,
 યુખનોથી દાટી દે ત્યા પ્રિયા તખીઆખ .

ચંદા નિજુ કર ધારી શુકને રમાડે બ્યોમે,
 તેમ સધુ બાધવને ધારે પ્રિયા હાય;
 તારશીઓ જેવી એની સખીઓ ખેલાવે તેને,
 આંખો મીંચી મીંચી હેતે હસાવે સંગ્રાથ;
 બાળને રમાડવા હું જાઉં જરા હામ બીડી,
 ત્યાં તો ચેંટી ખણી તેને રક્ષાવી કે પેર,
 કળા શી બીડાઈ પ્રિયા તીરછી ત્યાં જોતી કહે,
 “જાઓજી, રક્ષાવો છો શું!—ચાલો સખી, ઘેર!”

શેરી કેરી કુમાઓ સૌ વાડીએ જવાને ચાલી,
 ઠથુક્તી ગેનાઓની ટોળા જાણે હોય;
 મીડી મારી દોરે સૌને : જાણે નહીં શાને ઠાજે;
 હરિણી શી ચપળ ને બીર બીર જોય;
 બીર બીર જોય, જાણે આવે કે દિગંદમાંથી,
 ફૂટે એને અંતરે કે અણસુપૂરો સાદ;
 આંખલા ને વાયરા ને ગંજરી ને કાકિલ ને—
 જાણે નહીં શાને ઠાજે આવે એવા નાદ.

બારી પાસે બેઠી બેઠી પ્રિયા ત્યાં વિચારે કે કે,
 જાણું નહીં હશે એને હૈયે જાગ્યો પ્રેમ;
 પાસેની કે જાંબુડીની ડાલે કેકે મેના બેસી
 કેકે ઢાળી ઢાળી એને જોય એમ તેમ;
 અરે મેના ! હઠી જા તું, કે ત્યાં મને બેસવા તું;
 જગાડું પ્રિયાને હૈયે પ્રેમતણે ખંડાર;
 લાખોલાખ પ્રેમ કેરી ચીંચી ચીંચી પટપટી
 કિલબિલ કરી મૂકું હજારો હજાર !

અંતર ને બાહ્ય કેકે ખમી ખમી તાપ ઊડા
 સાહે પ્રિયાધર બણી વળ્યા મારા પાદ;
 મીઠી મીઠી પવનની ફેરે ત્યાં ઊડાવે મને,
 ચાલવું કે ઊડવું—શા હૃદયના નાદ ?
 પ્રિયાધરવાદીમાં મેં ફૂલ નવું દેખી ચંદ્રવું—
 પૃથ્વીય હું તેને કે એ કેને હશે બોધ્ય :
 જોયિતી ત્યાં ખભે મારે દસ્ત મુંધી બોલી પ્રિયા,
 “તમે જડા ચોર છો—આ જંધનને ચોધ્ય !”

એક વેળા ગયો'તા હું પ્રિયાની માસીને ગામે,
 લાવ્યો ત્યાથી સંદેશો હું પ્રિયા કાજે ખાસ,
 પ્રિયાર નાઉં ત્યાં તો સખીઓની સાથે વાટે
 નક્ષત્રમા શુક શી એ મળી ઘર પાસ,—
 પ્રિયા મને કહે, “બોલો હળુ હળુ કાનમા એ,”
 અને એના કાને માર મુખ લાલુ લાલ
 “હાથ, કાઠ કરડ્યું એ.” કહેતી એ હઠાવે ડોક—
 અને એના ગાલે આગ હોઠ અવડાય !

હાડી પ્રિયાઆખમા છે રીતળ પ્રકાશ ગ્લો,
 ચાક્યાનો નિસામો અને ચાલ્યાનો આગમ,
 ગીઢીદાડા મેઘાનોમા સ્ત્રી ગ્મી ગોપમાલો
 તાપમા તપેલા સાહે આવે બની સ્યામ,
 વામ વળી પાતરા સૌ મુખે ધરે લા તો પ્રિયા
 મદુકાથી દૂધ સૌને પામ આણી બદલ,
 ખધો એક બાળ લા કહે ઊંચો વર્ત, “ચુલુ તને,”
 પ્રિયા હસી વાકી વળી ધરે નિજ ગાલ !

ફૂલો છે હાડયાં નિજ વાડીમાં પ્રિયાએ મોંધાં,-
 જિભી એની નિશાળે શી ખાળકોની હાર !
 રૂઝાં છે એ ફૂલ પણ ભાવે મને વનવણાં,
 અરે મારાં વનનાં એ ફૂલનો શી ખ્હાર !
 પ્રિયા પણ કેવું મારું વનનું છે ફૂલ મોંધું,
 નાચતું ને ફરતું શું ખેલે વાસુ સાય :
 છવનને વારે અને ધારે એ તો હળી ખાલે,
 ચૂંટું પણ દાપી રૂઢે એ સિરે, મળે, દાપ.

કાળા ઘેરાં પાંખણાં ને પોપચાં દાળેલાં નીચાં,
 એવી ઝૂમે સંખ્યા મારાં ખેતરને શીર ;
 મીઠાં મીઠાં ખજુરાંમાં દિનભર માર્ઘ માર્ઘ
 મેના મારી આવે પાછી ગિડતી અધીર ;
 કાળાં ઘેરાં પાંખણાં ને પોપચાં દાળેલાં નીચાં,
 પ્રિયા એવી સાહે ફરી જાય પાછી ઘેર ;
 ઘડી આવે ધીમી, ઘડી જાય અર્ધ દોડતી તે :
 નિર્ભય શું થાય ના એ મેનાતણી પેર !

છાતીપુર ખૂલતાં જુવાર કેરાં ખેતરોમાં
 પ્રિયા દોડે અટપટી ચઢવીઓ પૂઠ ;
 ફૂંકાં કોક ઝૂમી પડે તેને પાછા ઊંચકીને
 લાડી મૂકે ઠામે, ધરી દુધમય ચૂંક ;
 ચાપ ધનધોર, પડે મેલ મહા સોરચકી,
 પ્રિયા દોડે ઝૂંપડે કે ખેડુ સીની પાસ ;
 ધરા ને આઠાથ ખહાર મસ્તીમાં ઝુંચાય ઊડાં,
 ઝૂંપડીમાં પડે બધો પૃથ્વીનો પ્રકાશ !

પશ્ચિમની પૂઠે દોડી સૂર્ય મધમાખ નેવો
 મારી એક અટકો લા ઠરે તેને લાલ,
 પ્રિયા કેરી પૂઠે સાહે વાડીમાં હું નહિ ત્યારે
 દૃષ્ટિથી ડબ્બે એના લાલ બને માલ ;
 લાલ બને માલ ને કપાળ એનાં લજ્જતચકી,
 સરી જતી સાડીનો લા ખેંચે છેડો શાર ;
 માલી જતી નેતો એને ફૂંચું અથુસાગરે હું,
 લાલ બને આખ અને વહે લાલ નીર.

અસ્ત થતા રવિ કેસં દિરણોની રેલ ચાલે,
 તેની સામે ઊભી રહે પ્રિયા છૂટે કેય ;
 દિરણોમાં કેય ઝોના ભળી જતા લાગે રહેજે,
 કે આ ખીલે દિરણોનો નવીન પ્રદેશ ;
 સોનેરી કમળ કેરા ઝૂમખા રો રવિ ઝૂમે,
 રવિ કેરા ઝૂમખા શું પ્રિયામુખ તેમ :
 નેહ નેહ ઉભયની ત્યોતિભરી પાંદડીઓ,
 દરો કયું ખિજ, પ્રતિખિજ કયું એમ !

સખી સાહે જનનજો પગરવ દૂર થતાં,
 જણાયા છવાયા રમ્ય તળાવને તીર,
 પ્રિયા ધડી બેસીને ત્યાં નીરને નિદાલે ઊંડાં,
 સ્નાનચણી આવે ઊર્મિ ઉરમાં લગીર ;
 ઊઠી સાંઝે જનનજો પગરવ બંધ થતાં,
 પ્રિયા ઊઠી તળાવમાં ઉતરે અધીર :
 અર્ધ સંકોચાની શુદ્ધ સૌંદર્યની મૂર્તિ જેવી
 વાદળાં ઉતારી પેસે ચંદા વ્યોમનીર !

સૂઈ ગયો જાણી, નભસાગરમાં તરવાને
 રજની ત્યાં ચાંતી આવી ઊભી રહે દિગંત ;
 ધીમે ધીમે આછાધેરાં વઝને ઉતારતી તે
 ચંદ્ર તારા કેરી શોભા બતાવે અનંત ;
 પ્રિયા તેમ જળે ચંદ્ર તારા ચમકાવતી ત્યાં
 કરે કીડા, તેની વૃક્ષે બેઠો કદં અંખ :
 બાપા મારી આચિંતી ત્યાં બેઈ જળે ડૂબી પ્રિયા
 પાણીને ઊડાડી બાપે ભરે મારી આંખ !

એક સાંઝે વેરાતી'તી તિમિરની રેત ઝીણી,
 પ્રિયાને સુણાવી મેં ત્યાં કયા જૂતી એક :
 સાત સાત વર્ષ મુઘી એક બીલ કુંવરીને
 કેવી હતી માલી એક રજપૂતે નેક ;
 લૂંટારાને હાથે કેવી પડી તે છોડાવી લાવ્યો,
 લડતાં ધવાઈ મુઝો કુંવરી સમક્ષ ;
 મારી ત્યાં કટારી કેવી અંતે મરી સાથે ગઈ—
 મુણી પ્રિયા રહી ત્યાં બરાઈ મારે પક્ષ !

પ્રિયા નહો જમનની ફરખધેરી વાતો જાણે,
 એ તો મારી આનંદની પૂનળી નિસંક ;
 દરશ્યપ્રસંગભર્યા ગીત કેંક ભાવે એને,
 તેથી એવાં ગીત હુય ગાઉં બની રંક ;
 વહે ગીતગંગા તેમાં રેડું મારી યમુનાને,
 ઉછળે ત્યાં બેવડાં એ ભાવવાયા નીર ;
 સર મારો ઉઘે જઈ ધુણ પાછો ઉતરે, ત્યાં
 પ્રિયા સારી આસુ મારે ખભે દાળે ધીર !

પ્રિયમાની રાતે શુદ્ધ અમ્રહીન વ્યોમ વિષે
 ચંદ્ર સરે જાણે નીરે તરે ધોળો દંસ ;
 રહેરી પ્રદાસ કેરાં પિચ્છ નિજ વેરતો તે
 ઉમળી દે રનેહે આખો રજનીનો વંસ ;
 પ્રિયમાની રાતે સુધા વેરી વેરી ચંદ્ર જતો,
 રહેતો પૂડે તોય નેનાં પિચ્છનો પ્રદાસ ;
 પ્રિયા નિજ સુધા વરસાડી એમ જતી ત્યારે
 જોઈ રહું પંથ એનો જ્યોતિ કેરે આય.

આવે નવરાત્રિ ત્યારે ગામની સૌ કન્યકાઓ
 પ્રિયાને બોલાવે ગાવા ગરબા ને ગીતઃ
 પૃથ્વી જેવી દીવી મૂકી, તારાઓ શું ચંદ્ર જેવી
 ધૂમતી ગવાડે સૌને પ્રિયા રૂડી રીતઃ
 હશે લોકગીત લોકકવિઓએ રચ્યાં, પણ
 હિમાલયે હિમનો ન વ્યધારે આફલાદઃ
 પ્રિયાતણા સૂર તેમાં ચંદ્રિકા શું બળે ત્યારે
 આવે લોકગીતમાં અલૌકિક આસ્વાદ !

લાગ્યા સ્વર્ગમંદિરના સોનેરી કળશે બીડી
 સ્વર્ગપક્ષી જેવા મહાકવિ ગાય ગાનઃ
 પ્રિયા એવાં ગીત લાગ્યાં ગરબે ગવાડે ત્યારે
 લોક કહે હશે એને અર્થનું શુ ભાનઃ
 અરે ભાઈ, અમે પણ કવિ વધુ જાણીએ શું,
 અમે પણ પ્રભુદત આપીએ સંદેશઃ
 અને અમ વાણીમાથી એવું તે શું વહે છે કે
 મુશુનાર જાણે બોલનારથી વિશેષ ?

દીવાળીના દિવસોમાં પ્રિયા મારી એક સહો
 દીપિકાઓ જેવી નિજ સખીઓ શું ભય ;
 કુંળા કુંળા પગલીની પેખી કુમળાશ મોઢી
 વાટમાંની ધૂળરજ શરમે દબાવ ;
 દીપિકાઓ જેવી એની સખીઓની આંખ દીપે,
 ભણે પ્રિયામુખે પડે એનોજ પ્રભાસ :
 દીવાળીને માટે લોક કરે છે આ દીવાઓ, કે
 દીવાઓને માટે આવે દીવાળી આ ખાસ !

પ્રિયા વિષે કાંઈ કાંઈ વાતો મારે કાને આવે,
 ડોસીમા કે બેસી એના મળાવે કે દોષ :
 " અરે છે એ છોકરી તો છોકરાની બેન જેવી !
 બૂઠ્યાં હશે બહા સારે ભેટીઓનાં ભેપ ;"
 કાંઈ અતિ પક્ષી, અતિ ખંધી, અતિ ભોળી કહે,
 કાંઈ કહે ભણે શું એ પુરોના દંડ :
 અરે છે એ છોકરી તો છોકરાની બેન જેવી !—
 ડોસીમા ! મેં કાંઈ હશે તેથીજ પસંદ !

પગથી તે માયા સૂધી હશે એના દોષ ધણા :
 દિનભર સૂએ તે તો જાણે રાત માત્ર ;
 પ્રિયા કે આકાશને શું જાણી શકે જન એવાં,
 બારીહીન ઝોરડીમાં પગાં જેનાં માત્ર ;
 આનંદનાં આસુ તે શું શોકનાં ચે હોઈ શકે ?
 સૌંદર્ય અપૂર્ણ એવું માને એતું કેઈ :
 સૌંદર્ય જે કરે બધી પૃથ્વીને પવિત્ર, બલા,
 બલે તેના દોષ બધા બેઠા રહે જોઈ.

દોષભરી દુનિયા જે જોઈ જાણે દોષ બધે,
 પ્રિયાની નિર્દોષતા તે જોઈ શકે કેમ ?—
 ઝરાએ ઝરાએ જેને હાસ્ય ઝરી જતું લાગે,
 પવને પવને જેનો ઝૂંકી રહે વહેમ ;
 ચંદ્ર આ નિર્દોષ માત્ર જ્યોતિસ્પદા વેરે બધે,
 ભાળી એને જગે બધે ભરતી ભરાય ;
 પ્રિયા રહે રેલી ત્યાં આ દુનિયા તો ઘેલી બને :
 અરે ભાઈ, દુનિયા આ દિવાની કહેવાય !

આકાશના અંતરમાં ઊંડું ઊંડું જોતી કંઈ
 રજની જ્યાં જોઈ બોલી તારાભરી થંખ,
 હજુ હજુ પડે ત્યાં તો જોયિતો સતારવાને
 ચંદ્ર આવી પાછળથી દાબે તેની આંખ !
 મણિબિંદુમયો નિજ પાસવ સમારતી જ્યાં
 પ્રિયા ઊભી ઊંડાં ઊંડાં સ્વામ જોતી આમ,
 પ્રેમ મારો જઈ પડે પોપચાં દબાવી એનાં-
 પૂછે હસી, “બોલી દે દું કોણુ, માઈ નામ ?”

જ્યારે મધ્યરજનીની બૂમિ કેરા રેતીકણો
 મીચકે રૂપેરી આંખે મારી ચગદાટ,
 ચંદા નજ દોડાવીને દિડોળો બનાવી તેમાં
 દીપ્ત ખાતી ખાતી હમે પલિમને પાટ;
 લટકતા તારાઓનાં દોરડાંને ઝાલી અંતે
 સિંધુરે સરી પડે દિડોળાની સાથઃ
 પ્રિયા એમ દીગી દીગી સરે ત્યારે દુઃખ યાને
 ઝીલવા ન જોણું મારાં હૃદય ને દાપ !

સૌંદર્યની ભેગી કરી બંધી કુમળાશ સાથે
 વસંત પધારી જ્યારે પ્રિયા કેરે કુંજ,
 લીલી ઉભરાતી ભર છાયા નીચે એકાંતમાં
 પ્રિયા મારી સૂતી કરી કુસુમના પુંજઃ
 જાણે એના આત્માએ ત્યાં પાંખો નિજ દાણી દીધી,
 કુંળા કુંળા પાંદડીઓ અંગને વીંટાઈ;
 ગુલાબનું ફૂલ જાણે પાછું આ બીડાઈ મધું,
 અને કળી બની પાછું સ્વપ્ને રહે બૂલાઈ!

ફૂલડાં ઉછાળતી ને વેરતી ત્યાં બંને હાથે
 આવે છે વસંત જેવી પ્રિયા મારે ઘેર;
 શેરીમાના બાળકોને કરી બધા એકઠા ફૂં
 વસંતના ગીત ગવડાવું રસભેર;
 પંખીડાં સૌ બેસી બહાર ડાળીએ ડાળીએ ગાય,
 ફાગણથી મુખ સૌના ભરે આબામહેરઃ
 આવી છે વસંત કે આ મીઠી છે હસંત આવી ?
 ગામ બધું જાણે કેળુ આવ્યું છે આ ઠોર.

પ્રિયાના નિર્દોષ ખેલ, પ્રિયાની નિર્દોષ મસ્તી,
 આનંદની તાળીઓ ને હાસ્યના કલ્લોલ—
 જાણે એની પ્રભા હજી નથીજ બંધાતી કાંધી,
 હજી એના સ્વર્ગનો છે ખેવડો દિડોલ.
 "અરે છે એ છોકરી તો છોકરાની બેન જેવી,"
 ડાસીમા શું બોલી નથી એવું કિન એક ?
 મૃદુતા ને સૌમ્યતામાં ચરના સ્વનંત્રના છે,
 છોકરીની લાજ છે ને છોકરાનો ટેક !

પ્રિયાની બા જ્યારે એનો ચંદ્ર જેવો દોષ દાઢી
 ધડીભર જાય જાણે પ્રિયા શું રીસાર્ઠ,
 માનને મનાવવા એ આસુભરી બાંબે તેની
 એમ તેમ ફરી જતી ડોકે રૂઢે વીંટાર્ઠ;
 જાણે બેારી જળભરી વાદળાની કન્યકા કે
 ન મનાતા પર્વતને કંઠે પડી રોય ;
 સુંદર બનાવે એવાં રૂદન વધારે સદા,
 આંસુગ્રાંનાં જિંદુ એવો આત્મા ઊડો ધાય.

પ્રિયા જ્યારે મારા બણી આવતી દેખાય ત્યારે
 ઉંઝે મારો દિવસ ને ઉઘડે આટાર ;
 સૂર્ય જેવું ધુળ એનું કિરણો ત્યાં વેરી બરે
 અંતરે ઉભસ ને ઉભસ આસપાસ ;
 પ્રિયા જ્યારે મુજથકા ફરી પાછી જાય ત્યારે
 ફૂંજે મારો દિવસ ને ખોલે રાત્રિદેશ ;
 સૂર્ય આસી જતાં ત્યાં તો રાત્રિના અંધાર જેવા
 જોઈ રહું પૂઠે એના કાળા કાળા કેસ.

ચોથુ પૃથ્થ વાચી નિજ તેજઝંચમાથી જ્યારે
 ચંદ્ર છોડી જાય પાછો પૃથ્વી કેરો પાટ,
 આટળના જેવું ઝીલું વરસે અંધાર પૂઠે,
 તેમાં ફૂળી જાય એની વિદાયની વાટ ;
 ધોળા ધોળા થતી એક તારકની પાપણે ત્યાં
 ખેંચાતી ખેંચાતી તેજ વાટે ફેંકે નર :
 પ્રિયા ચાર વાવ એવી ફરી ચાલી જાય ત્યારે
 ખેંચાતી ત્યા આખો મારી જાય પૂઠે દર.

કલિકા

પાંદડી ચોથી :

અર્પણ

(મુક્તધારા ૪૬)

૧૭૩

આવી છે વર્ગત પત્ર પુષ્પ કેગ ચાળ ભરી,
વીની ધરા ખીની રહી મજરીને હાસ,
આબ અને આબવામા ઝોચિતા મંદરે ઉગે,
નવલ સુગંધ ભરે સદિ કેરો શ્વાસ,
પ્રકૃતિમા બધે એવો ફાગણનો પ્રાણુ ફૂટે
હૈયુ જ્યારે મોખા જોવું ફેરે ધગ સાથ,
અને નવું નવું દાર્ ઉચ્ચ લાગે, ત્યારે ક્ષો,
ચ્છાવું કે ન ચ્છાવું એ શુ આપણે છે હાય ?

કૃષ્ણવાદી વિષે એક કાગળપ્રજાતે ફરે,
 'નવાં નવાં કૃષ્ણ ત્યાં હું જોતો જોતો જાઉં ;
 આટલે ભરેલાં નીચે લીલાં લીલાં ઘાસે પડ્યાં
 અહીં તહીં ખાળ જેવાં કૃષ્ણ લેવા ચાહું ;
 દરથી કેા કૃષ્ણ મોંઘું જણ નીચે પડ્યું દીપે,
 વર્મતને મુગરેથી ખર્ચું જાણે ત્યાં ;
 કૃષ્ણ લેવા જાઉં પાસે, વાંકે વળું જાહી આશે—
 પ્રિયા ત્યાં તો જાહી અને જોતી જોતી જાય !

પાંદડી ચાથી :

અર્પણ

લીલી છે વર્મન આવી : લીલા ચણુગાર એના ;
 લીલી એની સાડીમાં છે વિધવિધ ફલ :
 દા'ડા લાળા ચાય ; સૂર્ય રોજ રોજ વધુ વધુ
 નભે યોભી જોય એનું સૌંદર્ય બેમૂલ ;
 ફલમાં ગુંથાય ફલ ; અન્નમાં ગુંથાય અન્ન ;
 પ્રેમમાં ગુંથાય પ્રેમ : આવી છે વર્મન :
 અંતર ને બહાર બધે ઉધડે છે લીલા જાડી,
 ઉધડે જ્યાં પ્રેમ તેની આશનો ન અંન.

સૂર્ય નથી, ચંદ્ર નથી, તોય છે પ્રકાશ જાડો ,
 જળ નથી, વન નથી, તોય છે સુખામ ,
 જંત નથી, મંત્ર નથી, અક્ષણ છે દેખા તોય ;
 પાખો કે ના વાયુ, તોય જોડે આડે યામ ;
 જાણનાર જાણે નહીં, દીકું દહીં માને નહીં,
 ચાલ્યું જાય સીધું, નથી સડ કે મુકાન :
 નથી ભરે આકાશ, કે નથી નીચે ધરા પર,
 પ્રેમ મેં નાચે એવું અદર વિમાન !

૧૭૬

પ્રભાતે આ કમળને ખીલી રહેવું આવે શાને ?
 રજનીમાં કુમુદની ખોસે શાને હોઃ ?
 ચંદ્રતણી ચાસે શાને ઉદ્ધિ હજાળે ઉર ?
 ફોસાને શેં ગમે મધુમક્ષિકાની ગોઃ ?
 ધનધાર સુશી શાને મોર નાચી સોર કરે ?
 દક્ષિણનો વાસુ વાનાં હસે એ વસંત ?
 દરના સંદેશ એવા કેમ આવે, કેમ ગ્રીષ્મે ?
 રજો અણુદીડો ક્યાં એ ધુજ રહે તંત ?

૧૭૭

આખ ને આ આખને તો ઘડી ઘડી કહેતી કેંક,
 ગુખ ને આ ગુખ કેંકે પોપી રહેવું મૌન,
 શ્વાસ ને આ અટકનો અર્ધ કેંક નિઃશ્વાસ ખાતો—
 પૂઠે રહ્યું ગુલ તેની સાન દેતાં ગૌણુ ;
 પૂઠે રહ્યું ગુલ, તે તો કાળા મેલ પાછળથી
 ચંદ્ર જાણે રેડી રહેતો છુપી ચતધાર ;
 વેતર વાદળે કે વ્યોમર ઘટા થેયે
 કદી શું રહે છુપો વ્યોમે ચંદ્રનો સંચાર ?

યૌવનને વડચુ, અને ઘડચો સાથે આનંદને
 યૌવન ને આનંદની પૂડે ઘડચો દાળ,
 ઘડપણુ ઘડચુ, અને ઘડચુ સાથે ડા'પણુને
 ઘા'પણુ-ડા'પણુ ઠી પાઠળ જાળગ,
 પ્રેમને જો ઘડચો, અને ઘડી છે અમરતાને
 પ્રેમ ને અમરતાની પૂડે ઘડચુ દટ,
 પ્રિયાને છે ઘડી, અને ઘડી દિવ્યભાવનાને
 અરે વિધિ ! યાને સાથે ઘડી મારી દટ !

પ્રિયા તું જો જાણે તો હું જાણું આ સુ છે તે બધું,
 પ્રિયા, તું ન જાણે તો આ જાણે જાણે કેવું ?
 કાલની જે વાત તે તો આજે કેણુ કહી લેશે ?
 પોતાના જે ખીજ તે તો રોજાયા છે હોણુ,
 પ્રિયા, તું જો જાણે તો આ ઊર્મિની લોન જાણે,
 પ્રિયા, તું ન જાણે તો યા સિધુના દુઃખાગ !
 જગતની જ્યોતિષે છે જોયો બાલ પાદ મારો,
 તિમિરે છે દોયો મારા દિવનો કુદાગ !

આંખમાં એ વસે તેથી આંખે આંસુગોતી ઝરે,
 છાતીમાં એ વસે તેથી શ્વાસ ને ઉસાસ;
 ચિત્તમાં એ વસે તેથી ચિંતન ન જાય એનું,
 દેખામાં એ વસે તેથી પળેપળ પાસ;
 મુખમાં એ વસે તેથી અધર તલ્લજ કરે,
 આત્મામાં એ વસે તેથી માગે દેહધોગ :
 પ્રભુના અસ્તિત્વ માટે પ્રમાણુ શું માગવાં છે ?
 અરે પ્રિયા, એજ અર માનવના ભોગ !

પ્રિયા, એક શબ્દ તને કહેવાને હું માગું, પણ
 કેમ એવો શબ્દ અભણાવું મારે શ્વાસ ?
 જરા જરામાહી લોકો સહેજે જોને હસી ઢાઢે,
 તેને કદી હસી ન કદાવું તારી પાસ ;
 ઘેગાય નિરાશા તોય આશા ત્યા ડોકાવી જોય,
 હસતી એ મંદ્રિકાને વારવી શા કાજ ?
 શબ્દ આવે જીભે પણ તેને સદા હૈયે રાખું—
 એક તારી દયા માગું, આપ મને આજ !

પ્રેમ પ્રેમ કહું પણ કેમ સૌનો બોલ બોલું ?
 પ્રીત પ્રીત વહું પણ એ તો સૌની રીત ;
 બદાલ કહું, ખાર કહું, હેતનો ઉચ્ચાર લહું,
 શબ્દ મારો ખોળું પણ ચડે નહીં ચિત્ત ;
 હૃદય જે પૂજે અને પ્રભુ જે ન તમે કદી,
 પૃથ્વીથી યે પર એવો જોનો છે મંત્રોત્તર,
 મૂકું તારે ચરણે તે સ્વીકારી શું લેશે ના તું ?
 શબ્દ નહીં જડે, ખોળ્યો આખો જગમોલ.

આખે વસે તારલા એ તેથી ચાહું આંખો એની,
 ગાલે છે ગુલાબ તેથી ચાહું એજ ગાલ ;
 મુખે અમીપાત્ર બર્ષુ તેથી ચાહું મુખ એનું,
 લલરી શી ચાલે તેથી ચાહું એજ ચાલ ;
 ઢોલ છે દડે તેથી ચાહું સ્વરમાધુરી એ,
 ખીબી રહે દાસ્ય તેથી ચાહું એ વસંત :
 સર્વ એ સુકાવ ને સુકાવ એરો પ્રેમ પણ,
 હું તો ચાહું એને માત્ર પ્રેમથી અર્નન.

જીવનસરે આ ધાર્યા કિરણુ અનેરા તારા,
 ત્યારથી હું રહું, પ્રિયા, હાલ કે બેહાલ,
 એક તારી નજરે આ સરના સરોજ ખીલે,
 ખીજ તારી નજરે તે ફૂળે રસાતાલ,
 ભાગ્ય મારૂં, કર્મ મારૂં, જોભા મારી, કીર્તિ મારી,
 જોઈ હું કે જોય જગ તારેજ પ્રમાણુ
 પ્રિયા, તારા હાથમા છે જીવન કે મૃત્યુ મારૂં,
 માર કે જીવાડ, પ્રિયા, તુજ મારો પ્રાણુ ।

પ્રિયા, જો આ દેહ મારો દેરા જેવો બની રહ્યો
 દૈયાના સિદ્ધાસને હું મૂર્તિ બેસી માલ ,
 ખડે ખડે પ્રેમજ્યોતિ બળે છે અખડ તેમા,
 પૂજારી આ પ્રાણુ નિત્ય પૂજા કરે ત્યાપ ,
 આજો ધડી ધડી પાણી ભરી ભરી લાવે ઊંડા,
 કાન માધુ સંત જેવા ધરે ઊંડુ ધ્યાન ,
 સોહં સોહ ચાતે આસ, રસનાએ ભક્તિરાસ,
 આગતીએ ઉતરે છે જીવનનું ગાન

પ્રિયા, મારા ઘરીરનાં અણુ પરમાણુ વિશે
 ભરાઈ રહી છે તારી છબી ઓળખોત ;
 પ્રિયા, મારા પ્રાણના પ્રદેશને ઉઝગી રહી
 તારા પ્રાણ કેરી સર્વવ્યાપક છે જ્યોત ;
 વીધી દે તું મને ત્યાં આ પૂટલા વિચાર મારા,
 જોશે તું ત્યાં પ્રગટના તારાજ ચીતાર :
 દર્શાવે તોડતાં યે એકેએક દટકાએ
 ઝગી રહેશે પૂર્ણ પ્રતિબિંબ તે મોજાર.

જેના રડા શુભચર્ચા મંગ અને જોગ થઈ
 ધનુષ્ય ધરાતી શકે મુંઝર મરોડ,
 પશુછ તે છૂટી થના બની નાથ વ્યર્થ એ તો,
 આપે એવી ધનુષ્યના જીવનમાં જોડ ;
 ચિત્તમા જોડાઈ એવી પ્રીત જે આ પ્રિયાતણી
 તેને છૂટી દરતા તો ચિત્ત ચગી ભવ :
 જીવ છે તો જીવન છે, જીવ ના તો જીવન ક્યાં !
 ધનુષ્ય શી બંધને છે મનુષ્યની કાલ.

સૂકો એક ખાડો હતો પડ્યો કેક ખૂણામાંહી,
 હાડમાંહી પથરા ને માંસમાંહી ધૂળ ;
 ક્યાંની ચાર, ક્યાંના છોડ, ક્યાની લીલા વસે તેમાં :
 ફૂટ્યું તેને માયે એક ઝરણું મૂળ ;
 રુમઝુમ ગાન ત્યાં ગવાતું અમી પાતું રહે,
 લીલા આસપાસ હવે ખીયે બધી ભાત ;
 પૂછો કે એ ખાડાને એ ઝરણુ શૂણ્ય કદી ?—
 પ્રિયા, રસ આવ્યો ત્યાંજ જીવનપ્રભાત.

પ્રેમ છે ત્યા આશ વસે, પ્રેમ ત્યા પ્રકાશ લસે,
 પ્રેમ છે ત્યા જીવનના ભગે ધનકાર ;
 પ્રેમ જો ન રહ્યો કે ન રહી તેની છાય, તો ત્યાં
 દષ્ટિએ બીડાશે બધી દુનિયાના દાર ;
 જીવનની અંધારાતી કદલથી ખરી પડી
 સૂકા પત્ર જેવી નીચે ગમડશે આશ,
 શીલુ શીલુ ચતા કાળા સિંધુના ઉઝાળા વિષે
 અંતે ડૂબી જશે જોડા અંધારાં આકાશ.

ઠદી ઠદી યલયણી ચડું છું હું વ્યોમવૃક્ષે
 કાચાં પાકાં ફળ તેનાં તોડી સેવા સાર ;
 આપ્યો છે આ ચોર એમ જાણી મને વ્યોમદેવે
 તોડી પાડી નીચે પાછો ઠાટી મૂકે બહાર ;
 છોડું વ્યોમવૃક્ષ, અને દોડું હું અર્નતતામાં,
 કાળ કેરી સીમા યે વટાવી જાઉં સધ :
 ભલે ભારી કલ્પના આ કોડે વ્યોમપાર, પણ
 પ્રેમની અર્નનતા ન પામી શકી અવ.

જુગ જુગ યવા, પ્રિયા, તારી પૂડે જાઉં હું તો,
 જન્મે જન્મ બનું હું તો તારો જોડ-દેહ ;
 જમાનાએ જમાનાએ તારોજ હું દતો, પ્રિયા,
 તુંમ દતી મારી, એવું કહે મને રનેહ ;
 જુગ જુગ યવા એમ કહીએ છી કહી બાંધી,
 બનાવી છે એવી પ્રેમસાંકળી અનન્ય ;
 જન્મે જન્મ ઊધીયું ને જન્મે જન્મ જાગી જોયું
 ઠદી નદી તૂટે એવી સાંકળી એ ધ-વ.

પૃથ્વીએ પધારી તારા સ્વર્ગથી તું જ્યારે, પ્રિયા,
 ત્યારે શબ્દગાયો ભલે સ્વર્ગે તારો સાજ ;
 ભલે તારી પગલીના પંથમાં દેવોએ મોંઘી
 આસમાની જનનમ બિછાવી તારે કાજ ;
 પણ આ આકાશ જેની હીકીમાં સમાય એવો
 પાંચથો અનંત મારો પ્રાણુ તારી પાસ ;
 ફેંદી દે તે પગે કે આ હૃદયે દબાવ તારા ;
 બીજે ક્યાં સમાશે તારા લાખેણા ઉઘાસ ?

જાતો આ કિનારો દૂર સમુદ્રને ઝાંખો રહે,
 ત્યાં તો ધસે સમુદ્રની ભરતીના મોજ ;
 સમુદ્ર ત્રિપેથી જાણે દેયું એનું વહી રહ્યું,
 એવું આવે એનું આ ઉછળતું ઉરોજ ;
 કિનારાનું ઉર પણ જોતા સરી જાય સામે,
 જાય અણુદીકું ત્યાં સમુદ્રમાં સમાઈ.
 પ્રિયા, એવો આત્મા તારો આવે મારા બણી ત્યારે
 જાય મારૂં દેયું બધું તારામાં ભરાઈ.

પ્રિયા, તારી પગથીએ અંધારાં દબાય નીચે,
 પાતાળે છુપાય એતું કાજળ શું પૂર ;
 જોતાં તને કમળ શા ઉધડે આ હેડ મારા,
 ઉર માઈ ભરે તાઈ નવનિધ નૂર ;
 આકળનાં બિંદુ જેમ પ્રભાને કમળપત્રે
 પડીને ગમતતાં ત્યાં બળી ચામ એક,
 આશા મારી, પ્રેમ મારો, શોક કે આનંદ મારો,
 તેમ તને દેખી બળી જાય એકમેક.

શાને શરમાવું મારે વ્હાતાં તને, પ્રિયા મારી !
 પ્રીતિ ને આદર્યનાં હું કીધું તારાં બર્ગ ;
 શું થયું જો માઈ ઉર પામે ન સૌભાગ્ય તાઈ !
 એક તાઈ દાસ્ય મારા રમે ભરે સ્વર્ગ ;
 બલે ખારો સિંધુ ધારે ચંદાને પોતાને અંક,
 કુમુદ આ રંક તોય ચાલી મારે રોમ ;
 અરે એના આનંદમાં એકલું દો રૂદેશ એને,
 હૃદય પ્રીતે તોય જાયે દારે એના પ્રેમ.

પ્રિયા અને મારી વચ્ચે તારા જેવું છેદું દીસે,
 એની પદરજ શો હું ચાહી શકું કેમ ?
 ભરાતો છુપાતો એની પડે પૂડે જાઈ હું તો,
 પક્ષીમાં ભરાઈ વાટે ગાઈ મારો પ્રેમ ;
 બીડું એને કુજ કેરી લીધી દરવડીઓથી,
 ચુંબું મુખ-અમી એનું કુમ્ભોને હેઠ ;
 પવનની સાથે એની સાડીમા ભરાઈ ખેતુ,
 ચંદ્ર પૂડે બનું જાણે ભરતી ને જોડ.

પ્રેમ શુદ્ધ મારો કદી પ્રતિકૂળ માગે નહીં,
 ધૂળની આ રજને એ જાંચકે છે વ્યોમ ;
 બને છે અમીર અતિ નમ્ર ને ક્ષીર જેવા,
 પામે છે ક્ષીર અમીરાઈ રોમરોમ -
 ધૂળની આ રજ તે તો ચમકી રહે સૂર્ય જેવી,
 પ્રિયાષ્ટે જીવન થે દેવું નથી જોડ :
 આપનાર આપે તેને કોણ રે ઉઘાપી શકે ?
 પ્રેમને ન પડે કદી સાધનની જોડ.

લેવાવાળો નહીં પણ સદાનો એ દેવાવાળો,
 ચંદ્ર જેવો નહીં પણ સૂર્ય સો પ્રકાશ;
 કહેવાવાળો નહીં પણ સદા સાચો રહેવાવાળો,
 સત્ય નહીં ચળે પણ સત્ય જાણે જાણે;
 રહેવાવાળો જાણે, કોની સેવા નહીં લેવાવાળો,
 ચાલ કે ન ચાલ તેને ચાહી જાણે એમ:
 "મને તું ન ભારી પણ સદાનો હું તારો, પ્રિયા!"—
 એજ ખરો પ્રેમી અને એજ ખરો પ્રેમ.

૧૯૯.

દીનતા કે દીનતા હું પ્રેમમાં ન દેખું કશી,
 પ્રેમ જ્યારે પોતેજ છે દીનમાં જે દીન;
 સુદમાં જે સુદ એવા પ્રાણી કેરો પ્રેમ પણ
 પ્રભુપદે સ્વીકારાશે એવું છે મહીન;
 અરે પ્રિયા, લોક મને જોવા તેવો જોવ, પણ
 જોવાં તેવાં મારાં એ સ્વરૂપ આરપાર
 પ્રેમ મારો અંત અંત પૂટી ચમકારા મારે,
 પૂરે તારી આંખે મારો રોડો મેં ગીતાર.

પ્રેમ અને સ્વર્ગ નહીં મળે ભૂમિકંથ જેવાં ;
 પ્રેમી કે એ ભક્ત ! એવી કરશે માં ભૂલ !
 લાગતી અમેઘ જેવી કાંટા ફેરી ઝાડી મધ્યે
 ઝૂંધી રહે સુંદર એ ફૂલડાં બેમૂલ ;
 હૃદય, કપાય, ઊડાં રુધિર છંટાય કાંટે,
 ફૂલ સુંધી હાય નહીં પૂગે પૂરાં તેલ ;
 જીવનરૂઢ જેરી કાળીએ ઝૂંધાતાં બને—
 શીશ કાપી ધસી એને પામે વીર ક્રોધ !

ભલે માફ જીવન આ રોજ ક્યડાતું લાગે,
 શિરાએ શિરાએ પડે હયોડા ધૂમાઈ ;
 અનંત કે સર્પ જેવી ગોળ ગોળ વળ ખાતી
 વેદના આ મારે અંગે રોજ રૂંદે વોંટાઈ ;
 અરે એવા ત્રાસથી હું પામું નહીં દાસ કદી,
 પ્રાણ મારો સામે મુખે બિભો રૂંદે અજીત ;
 પ્રેમ અને સ્વર્ગ નથી કાપરોનાં સ્વપ્ન મારે—
 મફત કે હું જીતું, એ તો વીરની છે રીત.

પ્રેમની આ પૂજા માંડી ત્યાં છે દેવું ગધું છાંડી :
 સગાંબ્દાલાં, મિત્રા, બધાં કાપાં મેં તો દૂર ;
 રત્નેહનો હું સંત થવા રાગનો વેરાગી થયો,
 નથી અહીં કાપર કે અવની જરૂર ;
 જીવન ને જન્મ સર્વ અર્પણ ॥ કાપું એને,
 કરે નહીં જેવું કોઈ કંઈ કે કુમેર :
 અર્ધ-દેવ બિડી બ્યારે જશે મારી ઓસરીથી,
 સાચા દેવ આવી બિભા મુહેશે મારે ઘેર !

પ્રેમ મારે પ્રાણનખતે બ્યારથી છે આવી બેઠો,
 સારથી આ દેહરાજ્યે ચામે છે અંધેર ;
 બારે માસ શ્રોત્તમ રહી બિના બિના ચાસ દૂંઢે,
 મન બાંધ્યા મ્હેલ પડી બને છે ખંડેર ;
 આંખે રેલ રેલ ચામે તોય ત્યાં અંગાર ઝરે,
 બિંબ જૂખ દંડી સર્વ લૂંટી લીધું છેટ ;
 સર્વની તો દસ, પણ મારે તો અગ્યાર દિશા,
 દસે એ સમાય પ્રિયા દિશામાંય એક !

જોમ ફરે પૃથ્વી તેની સામે રહે પૂર્વદિશા,
 પશ્ચિમે તો એની પૂઠે જવું છે સદાય,
 જ્યાં જ્યાં ફરે પ્રિયા ત્યાં ત્યાં સ્વર્ગ સદા સામે રહે,
 જન્મતે તો પૂઠે પૂઠે જવું આ જણાય ;
 પડે પૂઠે જવું આ જણાય શું અનંત પંથે,
 પૂઠે સદા જોવો શું એ છાયામાં અંધાર ?
 પ્રિયા ફરે ત્યાંજ શું એ સ્વર્ગની છે દિશા સામે,
 સ્વર્ગેજ શું ફરે એનાં તેજના અંધાર ?

પ્રિયાની સમીપમાં હું બેઠો જ્યારે હોઈ ત્યારે
 મન ફેરી દોરીઓ સમાય મનમાંય ;
 મન અને કેંદ્ર ત્યાં એ પ્રિયાને બનાવે ત્રિજ્યા,
 કે એ મન પ્રિયાકેંદ્રે પરિધ તણાય ;
 પરિધ તણાય ને ત્યાં જાદુચક્ર ચામ જાંઠું,
 મને ત્યાં રહે કેંદ્ર પણ પરિધ છે એજ !
 ક્ષીણ્યો નવી ભૂમિતિ આ મારી એવી પ્રેમ ફેરી,
 પ્રેમ મારો ગુરુ એવું શીખવી દે રહેજ.

પ્રિયા, ચંચળાયો તારા સૌંદર્યની જાગીમાં હું,
 ત્યારથી જ્યાં જોઈ ત્યાં હું પામું તારી પાદઃ
 જોઈ નહીં શકું શુભવારિકાને સાંજે, પણ
 આંખો વારી સામે આવી ઊભી રહે આપાદઃ ;
 કુસુમની ઠગી ડોઈ મુંઢ ના જોઈ શકું,
 પણ તારા હોડ ત્યાં છે કળા શા ખીડેલ,
 અને મારા કાન ત્યાં તો જની જાણ સરવા, ને
 સુણે જાણે બેઠી ત્યાંથી પ્રેમસરેલ !

ધમધમ થયું છે ગગન ધનધાર આજે,
 ચમચમ ચપગાનો ચાક્રે ત્યાં ગંધારઃ
 પડી જાય પવન ને ઉતરે આકાશ આખું,
 ધમધમ પડે મેઘ મૂશળને ધારઃ
 પાદપાંખે નાચતો ને છાપરાંએ ફરતો આ
 હમડમ હમડતો આવે હરિદેવઃ
 નેવે નેવે ટિંગાતો એ જોય ત્યાં છે પ્રિયા મારી,
 પ્રિયા તો ટિંગાય મારાં નવનાને નેવઃ !

ચંદ્ર વિષે નથી ખરી હર કેરી હખા કાંઈ,
 રજનીને નથી દિવ્ય મુરખી કપોલ ;
 તારલાની આંખમાં તો નથી જોઈ દર્પણ કો,
 સહરીની ચાલે નથી મરેડ અમોલ ;
 વર્મેતમાં નથી નવમેઘનાં તોફાન મીઠાં,
 ક્ષાપીમાં નથી ન્યારી કળા દિલચોર :
 ક્યાંહી દેખું, ક્યાંહી શોધું : ધૂમી ધૂમી ફરૂં પાછો :
 આંખમાં છે પ્રિયા ત્યાં તો લાગે સૌ કઠોર.

બ્રહ્મા પાસે જાઉં—એ તો રાજ ધડે રાજ રડે,
 સિવ પાસે જાઉં—એને ગળે બાંધ્યા નાગ ;
 વિષ્ણુ પાસે જાઉં—એને ગરુડ ઊડાડી જતો,
 પૃથ્વી પાસે જાઉં—એને હદરે છે આગ ;
 ગેય પાસે જાઉં—એ તો ભાર વ્હેતો કંપી જોડે,
 ઇન્દ્ર પાસે જાઉં—એનો કરાવે ગર્જન :
 સર્વ એવા દેવો ખારી પીડાને પિંજાને કરી,—
 પ્રિયા પાસે જાઉં, ત્યાંજ સર્વતું છે કેન્દ્ર.

સૂર્યને હું પૂજું ત્યાં એ તાપનો પ્રતાપ રાખે,
 અગ્નિને હું પૂજું ત્યાં એ ભરે શબ્દે ઝાળ ;
 ચંદ્રને હું પૂજું ત્યાં એ પદ્મે પદ્મે કુંભ ઢાળે,
 સિંધુને હું પૂજું ત્યાં એ ઘેરે સદાક્ષણ ;
 મેઘને હું પૂજું ત્યાં એ ધડી બાળે ધડી બોળે,
 વાયુને હું પૂજું ત્યાં એ દૂકે વિકરાળ ;—
 બધા દેવો છોડી હું તો પ્રિયાનેજ પૂજું ભાવે :
 દેવ સર્વ મળે ત્યાં—ન દેવની જાંમળ !

સુખ સુખ ઠેરી જગે માનવી અસુખે 'રહે,
 સુખ ઠેરી શોધ્યા એ બમતો સદાય ;
 સુખ નથી ભાવિમાં કે સુખ નથી વર્તમાને,
 સુખ તો છે જૂનવસ્ત્ર ઠેરી માત્ર છાપ :
 સુખ બોધે ગયા કે તો આપણે મે આગીએ તે,
 પણ તેજ હૈયું નથી આપણી રે પાસ :
 અરે પ્રિયા ' જૂન, વર્તમાન અને ભાવિ, બધું
 દેએ તારે છે ત્યાં છિપે મારી સુખ-ખાસ.

પ્રિયા, તારા હૈયામાં કે જાડું જાડું જોઈ શકે,
 તો તે પામી શકે મારા ગાનનું આ ગુણ :
 ગરીબ બિયારી કાવ્યદેવીને તો સ્વર્ગમાંથી
 મોહી લાવી તારે હોયે લેણી રહી હું ;
 લેણી રહી તું આ તારા હૃદયના મૂલ્યમાં,
 ત્યાં એ સૂતી તારાં ગીતવેને બહુ કાળ :
 ગરીબ બિયારી કાવ્યદેવીની હું વહારે ધાયો,
 ત્યાં તો આ રસાયો, પ્રિયા, હું એજ જાળ !

લાખોલાખ તારાઓને હૈયામાં બતાવે, તોય
 દિશાઓમાં હજી ફેંક છુપાવે ખગોળ ;
 સુંદર આ સંધ્યાના અતેકરંગી હૈયામાં યે
 એવું ફેંક છે ત્યાં જો એ રાખે છે અમોલ ;
 પ્રિયા, તારા હૈયામાં છે પડ્યા અતેક એવા,
 અને તારા રંગોના યે નથી કે સુમાર :
 રહે છે છુપાઈ તેજ જગતને બાંધી રાખે,
 હું યે હું બંધાયો તારે છુપે સ્વર્ગતાર !

૨૧૪

પ્રિયા, તારા આત્મા કેરી પ્રભાને રેતાવ બધે,
 હાડા તારા સૌંદર્યને વેર હામ હામ ;
 આંસુડાં ને દાસ્ય તારા ખીલ્યોને ઝીલવા દે,
 તણાવા દે પૂડે તારી ચાલમાં તમામ ;
 રાખવા દે સૌને ધડી તારા રંગરાગે રડા,
 દાખ તારાં કળાપૂર્ણ નખરાં ને નાજ ;
 બસે તારાં પૂનર્જાં એ વેરી દે હિદાયતાથી—
 એક તારા હૃદયને રાખ મારે કાજ !

૨૧૫

પ્રિયા, તારી આંખોએ આ અગ્નિને પ્રલબ્ધો હૈયે,
 આત્મા પર ઉચડયાં છે દાસ્ય કેસં દાર ;
 હાડી તારી સુંદરતા ખીવતી દું જોઈ ત્યાંથી,
 દેયું તારૂં ખોસે અણુદાઢા ચણગાર ;
 ગુનામના ઉરમા બરાઈ મધમાખ જેમ
 મણુગણ કરતી ત્યાં પામે છે વિરામ,
 તેમ તારા દેવામાં બરાછને, ઓ પ્રિયા મારી,
 ખૂતી જઈ દુનિયાનાં દુઃખ દું તમામ.

એક દિન મીઠી સંધ્યાસુંદરીની સાથે સાથે
 પ્રિયા મારી આવી ચાલી ગઈ પાછી ઘેર ;
 આશ્વેજી જતો ત્યાં હું અણુવિચાર્યા વિચારમાં કે, —
 પ્રિયા કેરી છાયામાં કે મંધ્યામાં એ ઘેર ;
 તનમાં કે મનમાં કે જીવનના વનમાં એ
 અદૃશ્ય એ પ્રિયા હું તો જોતો સર્વ કામ ;
 જાણે મારા શરીરનો એજ હોય આત્મા ખરો,
 અને મારા આત્મા કે જે એજ સ્વર્ગધામ.

પ્રભાતે તે દિન, પ્રિયા, વાડમાંથી ફૂલ વીણી
 અઢેલી અઢેલી તું તો જતી હતી સાંચ,
 ધડી ધડી પાછળ તું વળી વળી જોતી હતી,
 જોઈ શું ન પૂઠે તારી લાંબી લાંબી છાંય ?
 લાંબી લાંબી છાંય તારી પૂઠે ધસડાતી જતી,
 સામે સ્થળે શું કે તેમાં પાગી તું ન જાંખ ?
 પ્રિયા, મારો આત્માજ એ પૂઠે ધસડાતો તારી,
 સામે હતો સર્વ તેની પૃષ્ઠી લે તું સાખ !

પ્રિયા મારી દષ્ટિયડી જામ જ્યારે દૂર ત્યારે
 પ્યાનમમ જોઈ રહું સોનેરી તે વાટ ;
 ચંદા ચામ અસ્ત પણ ઘડી તેનું ખિંજ રહે,
 તેમ મારી આંખ વિષે રમે તેના ધાટ ;
 આંખમાં ન દષ્ટિ વસે, મન જોય એકીટશે,
 પગથી તે સિર સૂંધી વીંટી લે અંધાર ;
 તંજુરનો તાર જેમ ખેંચતાં તડંગ વૂટે,
 તેમ પછડાઈ મારો વૂટે દષ્ટિવાર.

શાંતિરૂપ રજનીમાં તારવાઓ સરે ત્યારે
 સડું નું જે સ્વપ્ન ફેરી જૂની-નવી બોમ,
 મારા આત્મા સાથે એનો આત્મા કે મોકન રાખે.
 મગી બંને વિદરે ત્યાં નવનવા બોમ ;
 નવનવાં બોમ એવા ઉરડે સદસ્ય તેમાં,
 યૌવન ને આનંદના ચાશ્વે ચિર બેઠ ;
 દેહની દિવાલો કેમ રોકી શકે આત્માઓના
 મધુગ ને સાચા એવા સ્વપ્નના સીકા ?

પાપી આ દેખાતી બધી દુનિયા હેરાતી તેમાં,
 પ્રિયા, એક પ્રેમ તારો ફેલાવે છે મુશ્કેલ;
 પડે તારી પમણીઓ ત્યાં તું તારું સ્વર્ગ સ્થાપે,
 ફળે તેના શ્વાસે અરે વાંઝીલું મે શ્વન્ન;
 પડે તારી પમણીઓ પડે પડે કર્ણુ ધાતી,
 રહે બધા ઉરમાના દૈત્યો ડર ખાઈ:
 રખે પ્રિયા પ્રેમ કરા ઢોઢાયા ને રેરા ઉરે,
 તો તે રહેવા દેશે નહીં પાસે ખીનું કાંઈ!

શરદની પૂર્ણિમાનું સૌંદર્ય અલૌકિક ન્યાં
 આવે છે વિલોકવાને તારલીની દાર,
 ભૂરી ભૂરી એની વ્યોમચોળી તે લગતી હોડી
 અમી ઇલકાતું હેયું શોભાવે અપાર;
 પ્રિયા, ભલે હેયું તારું ઢાંક આ લાવણ્યે તારાં —
 અર્ધ ઢાંક્યા સૌંદર્યની શોભા છે અમોલ;
 પૂર્ણિમાનું સૌંદર્ય એ તારલીઓ ગાય ભલે,
 પણ એને હું એવો કે મ્હાનારો છે, બોલ ?

પ્રિયા બને સૂર્ય તો હું આકાશ બની તે ધાઈ,
 પ્રિયા થાય વીજળી તો વાદળ હું થાઈ ;
 પ્રિયા બને કોકિલ તો આંખો બનું મ્હોરલચ્છો,
 પ્રિયા થાય મોરલી તો કૃષ્ણ બની વાઈ ;
 પ્રિયા બને ધરણી તો સાગર બનીને મ્હાણું,
 ચુંબું શીલુ-ફૂલે એને આલિંગી હમેશ :
 લાખો વર્ષ કરે આરો પ્રેમ કેમ છોડે એને,
 કેમ છોડી દઈ મારી પૃથ્વીને હું રોય ?

પ્રિયા કેડે સ્વર્ગ તે તો પ્રીતમનું સ્વપ્ન મોંઘું,
 એ તો જોડી પ્રીતમની બાવના અમૂલ્ય ;
 પામવા એ સ્વર્ગ તપ હમ રહું આદરી હું,
 મધું એની કૃપાયથી સેરાએ અવ્યય ;
 પ્રિયા કેડે દાસ્ય મીઠું પામું ત્યારે પ્રથમ એ
 સ્વર્ગનણી બારી બજે હથડે તે દાર ;
 પ્રિયા દે બો ચુંગન તો રેલના પ્રકાશ આવે,
 બજે હવે હથડાં છે સ્વર્ગતણાં દાર !

ચંદા આવે કદી કદી ઊંચી નમમેડીએ તો
 - જોરીધેરી વાદળાની સીડી ચઢી જેમ,
 પ્રિયા નિજ સખી કેરી સામે રહી મેડી પર
 નીરવ પડે ત્યાં ચઢી જતી જોઉં એમ :
 પ્રિયાનાં ॥ નમચુંબી મનના મિનાર ઊંચો,
 તેને ધરાધનથી હું પૂગી શકું કેમ ?
 પ્રિયા, તારા વિચારની સીડી કે કિતાર છુપી,
 કે ત્યાં ચઢી આવી તારો પામું મનપ્રેમ.

કાંતિ જેની જોઈ ચંદા જળી જળી બોમે ધૂમે,
 રૂપ ધારે નવાં પલ્લ પામે નહીં આપ ;
 સૌમ્ય જેની દેહ જોઈ કમળ તળાવે રૂપી
 એક પગે તપ કરે, ફળે નહીં જાપ ;
 સૂર જેનો દિવ્ય સુણી કમલ છે કળી જતી,
 પામી નહીં સૂર, ખોઈ ખેડી દેહનર ;
 એવી પ્રિયા જેવો કેમ યવને હું માગું કદી —
 માત્ર થાઉં એનો ત્યાં એ જતે શને કૂર ?

પ્રિયા, હવે મુજથી શું દૂર થવા ચાલ છે તું ?
 બને નહીં કદી એવી વાત મોઢી દાગ ;
 તું જો મને ઊડાવે તો પૂડે પૂડે જવું મારે,
 રાત દિન ફેરી જેવી ફરે ધટમાળ ;
 જીવનનો યુગ મારો ચાલ્યો જાય એવો, તોય
 આંસુડાં ને દાસ્યનો એ અટકે ન રાસ :
 આશ એક મારી, નીચે તૂટી પડે દારી, ત્યાં તો
 ફટી આવી ઊભી રહે સામે નવી આશ !

પ્રિયા, જો આ ધરણીને સદાની હું છોડી જઈ,
 અને વર્ષો પછી તું યે સ્વર્ગમાં જો જાય,
 શોધતી ના મને ત્યાં કે જટાધારી જોગીઓમાં,
 દાડીવાળા ઓલમા કે પંડિતોમાં ક્યાંય ;
 શોધતી ના મને વૃદ્ધ વડીલો કે ડાલાઓમાં, —
 શોધજો જ્યાં આચાર્યજી દસી રહે અર્ચન :
 હું તો કવિ તારો ચિરયૌવનનો પ્રેમયોગી,
 શોધી લેજો મને આવી સ્વર્ગની વખત !

સ્વર્ગની વસંતે, પ્રિયા, નિત્યપ્રેમી મહાત્મ એવો ;
 પૃથ્વીમાં કે સ્વર્ગમાં હું ભૂલું કળા કેમ ?
 શબ્દોમાંથી ગુંથું જેમ કવિનાની મૂર્તિ મારો,
 ગુંથું સ્વર્ગપ્રાપ્તોમાંથી મૂર્તિ તારી તેમ ;
 સ્વર્ગની વસંત, પ્રિયા, હસે સદા હૈયે તારે,
 આહું નિત્યપ્રેમી હું ત્યાં રહેવા સદાક્ષણ :
 સ્વર્ગની વસંતમાં તો માણીશ હું હૈયું તારું,
 આજે તો દે જોવા હૈયે સ્વર્ગનો તે દાસ !

પ્રિયા, જો વિરાટ વિશ્વે તારાની કો ઝાડીયાં તું
 જઈને બરાબ મુજબથી દૂર દૂર,
 તો હું ધૂમકેતુ જેવો સૂર્યમાળા બેઠી દોડું,
 શોધી કાઢું તને ફેંટી માઈ ખોળજીર ;
 સ્વર્ગના કો દૂત જો લે આકાશો ઉપાડી મને,
 અને પ્રિયા, આંધ્રુ તારાં બ્યોમમાં પેરાય,
 તો હું ત્યાંથી અસમાની પટે પાડી ઉઠે ગાનો
 જોઈ રહું તારા જેવો છુગને સદાય.

નવીન વિચારને દુઝાવતો કે કવિ જેમ
 કળામાં વીંટાતો તેને દેવા અવતાર,
 કલ્પનાનાં વાદળોમાં ઊડતો તે ધૂમ્રી વગી
 વીજળી સી કવિતાને સોધી કારે બહાર ;
 પ્રિયા, મારા પ્રેમને હું એમજ દુઝાવતો આ
 આશામાં વીંટાતો તારાં માતો મુશુમાન,
 નવનવા તરંગોના રંગોને ઊડાવી જમે
 મોંઘા તારા સૌંદર્યની કરાવું પિછાન.

જે જે દુનિયાઓ હજી દસ્તીમાં ન આવી વિશ્વ
 અણુખીલી કળીઓ સી મામેં બેઢેરાય,
 તે તે નમ્રગંગા સા આ જ્યોતિષાદે જન્મી ખૂમે,
 નવનરી ખીલી ધૂમ્રી રહે કૃષ્ણાય ;
 પ્રિયા, છે આ વિશ્વ જેવું હૃદય વિચાળ માફ,
 તેમાં સદા જગી રહે તારો જ્યોતિષાદે ;
 નવનરી કલ્પના ને ઊર્મિઓની સૃષ્ટિઓ ત્યાં
 રોજની રચાય ને દુઝાય મારે માટ !

કેમ કઈ ખંડિત હું તારી આ સ્વતંત્રતાને ?
 શાને તને મારીજ હું કરવાને આહું ?
 સૂર્ય જેવો અડી તારા રંગ ના ઊડાવું કદી ;
 તને, મારી ઉષા ! દેખી દૂરથી રીઝાઉં ;
 દૂર દૂર વૃક્ષે બેસી બોલે નર માદા પક્ષી,
 કંઠે કંઠે વસંતના ખીલે રંગ સૂર ;
 પ્રિયા, તારી પાસે પણ દૂરથી છે ગાવું એવું,
 જેથી મારાં ગીતે આવે નવું નવું પૂર !

સાક્ષર કે ખંડિત કે કવિ મહાકવિ કહો,
 કીર્તિ માટે મેં ન કદી રાખી દગ્ગાર ;
 કીર્તિ અને મળી તો તે મેળવી મેં પ્રિયા માટે,
 એક એવું દારૂ મને મૂકે સ્વર્ગદ્વાર ;
 પૂજારીના ગજરા તો દેવનેજ ગજે ચઢે,
 તેમ મારી કીર્તિ બધી પ્રિયાને જો બોગ્ય ;
 મારે માટે સુણી એવું પ્રિયા થું ન ધારશે, કે
 નથી હું કે એને ચઢાવા તદ્દન અયોગ્ય !

। पांढरी पांयमी :

अंधन

કલિકા

પાંદડી પાંચમી :

બંધન

(મુક્તધારા છંદ)

૨૪૪

જરા તારે હૈયે મને જગ્યા દેશે, પ્રિયા મારી ?
માગતો હું નથી કે ત્યાં મોહું કાઈ સ્થાન ;
તમ્હાર જગ્યામાં હું કરી રહું સ્વર્ગ માઈ—
વાહી બધી ગમતી કે ગાકું વેરાન ?
બલે તારા સ્વર્ગને તું મારાથી જો દૂર રાખે,
પણ હું ન ચાહું એક જિંદગી વિશેષ :
જવા ના દે બલે, પણ બક્ષ મને મારું તે ત્યા,
એક મારી આખ કરી કીકીનો પ્રવેશ ।

રજનીના સૌંદર્યને પોતાનું સર્વસ્વ અર્પી
 સૂર્ય આ બિચારો પૂઠે રખડે અપાર ;
 રજનીને જોજે નિજ શીથ મૂકી પ્રેમ માગે,
 રજની ત્યાં જોતે નિજ હૃદયના દાર ;—
 લાખો સૂર્ય બીજા ત્યાં તો બંધને પડેલા દીસે,
 પલકના સોનેરી ત્યાં પાડે આંસુધાર ;
 પ્રિયા, તારે હૈયે એવા સંકડો તે બાંધ્યા, બસે
 બાધ મને—પણ તારા દેવા કેરો દાર !

પ્રિયા, તારાં ગીત રોજ જોડી જોડી ગાઉં હું તો,
 ગમે તે હું ગાઉં તેમાં આવે તારી ઊંચ ;
 રાખ્દ અને સર મારા પૂઠે પૂઠે જાય વારી,
 એ તો તારી વાણી કેરા પાયા મુજાપ ;
 ગાઉં તારી પ્રદક્ષિણા કરતો હું ચંદ્ર જેવો,
 હું ન મને સ્મરે તોય જપ્ત તારા મંત્ર :
 હું તો આ સદાનો કાચે તાલજે બંધાયો તને,
 પ્રિયા, હું છે નિર્બંધ ને સદાની સ્વનંત્ર.

પ્રિયમોહરાજ્યે કેમ કેદ જની આજે પડ્યો,
 વિતકની વાત તે હું કઈ શી આ ઠાર :
 મેલે લૈ કટારી વાંકી, પાંપણોનાં તીર તાકી,
 ભમ્મરોની બેવડી ઉગામી તરવાર ;
 નાસિકાએ દિમ્બળી ત્યાં બંદુકે નિશાન રાખ્યું,
 મુખે એક બોલે નાખ્યો ફાંસો આસપાસ ;
 ઠરાવી ધરાવી એવા જુલમ ઠરાવી એણે
 હૃદય બંધાવી પૂર્વો પિંગરે આ દાસ !

મહારી વગાડે જ્યારે બંસી એની જાદુબરી,
 તેના મોહસૂરે એવા બિડી રૂહે આબ્યાદ,
 દર દરથી અતેક નામ એની પાસે દોડી
 સુણી રહે મુઘ્ધ જની બંસી કેરો નાદ ;
 ચોખુંટ આ વિષમાથી કલ્પના દોરાર્થ આવે,
 એવી મારી વાણીનાં યે જાદુ છે અથાગ ;
 પણ પ્રિયા, જાદુ તારા ડોલાવે સૌ સ્વર્ગ મારાં—
 તું છે મારો મહારી ને હું તો તારો નામ.

નિર્મળા કે રાતે ઘેરા સિંધુના મેદાનમાંદી
 ચંદા આવી ખેલે એના ગાતી કેટિ કેડ,
 રૂપેરી દડાઓ સાથે ખેલી એનાં દૂધ જેવાં
 ઘોળાં મોજાં-ઘેટાં કરી મૂકે દોડાદોડ ;
 ચંદા ખાધે સર્વને ત્યાં એની સ્વર્ણસાંકળાએ,
 તોય ધસી ધસી કેક છટી છટી જાયઃ
 પ્રિયા, એક મૃગ તારી સાંકળે બંધાયો એવો,
 ખોલ, તેને છટવાનો કાઈ છે ઉપાય !

જા રે પ્રિયા, હવે કડી હું તો નદી ચાલું તનેઃ
 સ્મરણપટ્ટેથી તારૂં જુંસી નાખું નામ ;
 એકદા આ હૈયે તને પૂછ હતી મૂર્તિ જેવી,
 જેની વેંતે વસ્ત્રાં મારાં પૃથ્વી સ્પર્શધામ ;—
 પ્રભાત પ્રકાશરો, ને સાંજ મીઠું હાસરો, ને
 રજનીની અંગુલિઓ વેરી દેશે દેખ ;
 ઇા એ રજાંઃ નિઝમ આ મારો જાણે જોર એનુંઃ
 જા રે, નદી ચાલું.—દૈયા ! શું હું બોલ્યો એમ !

સૂર્યદેવ સુવર્ણને તપાવી તપાવી અંતે
 સમુદ્રમાં બોળે નિજ લાલ લાલ યાળ ;
 ધામે ધામે તિમિરની કુંજને ઉન્નળતો ત્યાં
 અંદ્ર ચઢે ચારૂ પૂર્વ પર્વતોની પાળ ;
 તિમિરને પાટે પાડે અંદ્ર આ ચીતાર શ્વેત,
 પીપળ ત્યાં ચિત્ર પાડે ચંદ્રિકાને પાઠ :
 જીવન ને મૃત્યુ એવાં અન્યોન્ય રંગાર્ધ રહે ;
 પ્રિયા, એવી આપણા ચે આત્માની વણાટ.

પ્રેમ જે હું બાળું તે હું બાળું એમ કેમ કહું :
 એક આંખે હાસ્ય, બીજી આંખે આંસુપીત ;
 એક હાથે બોલાતિ, બીજે હાથ છે અંધાર ઊડે,
 અગ્નિ જેવો દાઝે પણ હિમ જેવો શીત ;
 જીવનનો આત્મ એજ, સ્વપ્ન એજ, મૃત્યુ એજ ;
 શીશ એનું સ્વર્ગમાં તો પાપ છે પાતાળ ;
 પ્રેમને પિછાનું તોય પ્રેમને પિછાનું નહીં :
 તારી એ દયારી, પ્રિયા, મારી તો એ દાસ.

પ્રેમની સ્વીકારી મેં આ સેવા, ત્યારથી એણે
 મુજને છે દીધા કેક સાથીઓ વિચિત્ર ;
 આંસુડાં છે બન્યા મારી આખના રતન જેવાં,
 થયો છે નિઃશ્વાસ બહુ ઘડો મારો મિત્ર ;
 આશા ને નિરાશા મારી બેનો બની ખીજવે છે,
 હદારી તો દારી બની ચાપે માફે શીર ;
 શાધુ રાતે શાનિ તો ત્યાં સ્વપ્ના યે સનાવે જુઝાં ;
 અરે પ્રેમ, આ શી તારી જલમ જંઝર !

આખથી આખ મળી ત્યારથી તે આંખ અંબે,
 રોક્યું ન રોકાય એવ આંખ કેફે બેજી ;
 આખનો મહેશ મૂગી આખમાં પ્રવેશ પામે,
 કદ્યું ન કહેવાય એવું અનિર્વાચ્ય કહેણ ;
 સિંહારી સિંહાર દરી જાય દેદ પ્રાણ દરી,
 તેમ દરી જાય દેદ પ્રાણ એજ પ્રેમ ;
 મેના મેરા પિંજરની પામે એ માનર બેનો,
 તાવતો સનાવતો જગાવતો એ એમ.

પ્રિયા, તારાં બનાંની દટારી ચાને મારે ખાલી ?
 કાળજીં તો કપાસું ચે ગયું છે દપાઈ;
 વૈજળીની અસિઓ ઉઠાળીને શું કરે આંખે ?
 જીવનના તાર તૂટી પડ્યા છે ઝીંકાઈ;
 અગ્નિને પ્રજ્વળી તારે હેડે શું ડરાવે હવે ?
 જળીને આ હાડ પામ્યાં અગ્નિનો અભેદ;
 હજી તારે માથે મને મારવા શું બાણ મરે ?
 અરે પ્રિયા, ગણી લે આ છાતીમાંના છે !

સારો દિન દિશાઓની લટકતી દોરી ઝાલી
 ક્ષિતિજમાં વાળનાં જૂથ રૂહે છુપાઈ,
 વ્યોમ અણુઠાયું નિજ પ્રદારે પ્રજ્વલ્ય ધૂમે,
 જલે નહોં મેળવી આ છુપી ચતુરાઈ;
 પ્રિયા આસપાસ દીધી પ્રીતિને જમાવી મેં તો,
 કેમ અન્ય દષ્ટિથી એ ઢાંકું ઊર્મિવેલ ?
 પ્રીતિ કરવી, રે પ્રિયા, હોય બહુ સ્થેલ, પણ
 પ્રીતિને છુપાવવી છે બહી મુશ્કેલ !

વાયુને તરંગ જેમ પાંદડું તો કંપી રહે,
 તેમ માઈ મન કંપી રહે નાખી શ્વાસ ;
 પ્રિયાએ તો ગ્રીષ્મ જેવી તપી તપી મારે હરે
 પાપલોમાં બર્ષો જાણે બાદરવો માસ ;
 મૌન ધારી અંતરમાં છપી એની ધડી રહું,
 પણ મારી કલ્પનાની તૂટી પડે પાંખ :
 જોગીઆ પ્રવાહને વિજોગીઆ તવાઈ રહે,
 હીકીમાં ભરાય જે તે છાય આખી આંખ.

પ્રેમરાયતણી દરબાર છે વિચિત્ર જાણે,
 બરવા સલામી ત્યાં તો જાય સર્વ લોક :
 દારે છે તુરંગી બહુરંગી દરવાન ઊભો,
 સધ જવા પામે માંદી ભાગ્યસાગી કાઠ ;
 કાઈ જાય બેઠું, કાઈ મોહું, કાઈ ફરે પાપું,
 કાઈ ચાય પેલું એની જોનાં જોતાં વાટ ;
 દસી દરવાન આ દિવાનો કે દેવાન એવો,
 કે આ પ્રેમરાયનું છે ગિયું રાજપાટ !

પ્રભાકર હો તેને કુમુદની કરે કશું ?
 કુમુદની ખીલે તેનું બુંગને શું કામ ?
 ઉતરે વર્ષત તેમાં ચાતકને ચંન કશું ?
 પડે મેઘધારા તેનું કાર ક્યાં લે નામ ?
 ભર્યો છે સમુદ્ર તેને દેખી શું પતંગ કરે ?
 જળે દીપજ્યોત તેની મચ્છને શી ચોટ ?
 રનેદની દિગંત પાસે જતાં તે અનંત વાષે :
 માગે તે ન મળે ઝોજ જીવનની ખોટ.

આકાશને ખૂલે ખૂલે રહ્યા છે જે પ્રાણ, તેના
 ઝીલી શકું હો મારે મોંઘેરા સંદેશ ;
 કોડો ગાઉ દૂર રહ્યા અદૃશ્ય જે તારા, તેની
 જ્યોતિ પણ જાણું જે ન પૂગી પૃથ્વી લેશ ;
 પતંગ-પાંખાળા મુઠ્ઠા, ગરક-પાંખાળા ઉમ,
 વાયુનાં પરાક્રમે એ ભેદી શકું હું ;
 શાંતિ ને અધારનાં એ લોકો આગ્રાધ માધું,
 પણ નહીં પાગી શકું એક પ્રેમચુલ.

આનંદના સિંધુ પ્રિયાલેખે તો બર્ષા ખૂલે,
 રહું એને કાંઠે ઊડો તરસ્યો હું તોય ;
 પૂર્ણિમાના ચંદ્ર બળ્લે ઉગીને ત્યા સુધા ઝરે,
 આખો પીએ તોય દેવું તપી વધુ રોય ;
 મુરવન જેવી દેહવાટિકા છે ખીલી રવી,
 સારો દિન જોઈ પશુ ભાગે નહીં બૂખ :
 પ્રિયા, તારા સ્વર્ગમાં ■ રીજાઈ રીજાઈ રહેવું,
 એથી વધુ હશે કદી નરકનાં દુઃખ ?

નરકમાં પડ્યા સદા સંકટમાં સડ્યા રહે ;
 પણ પ્રેમ ' રહેના અલ્લિ' તારે સ્વર્ગસોક,
 ધ્રુમિછીએ જ્યાં આનંદ ને મુખના આરાસ સદા,
 ત્યાં તો યાને વમે આવાં દુઃખડા ને શોક !
 તાતી તરવાર જેવા તારા પડછાયા દોડે,
 રીજાવી રીજાવી અર્ધ માટે સ્નેહી વર્મ ;
 અરે પ્રેમ, બાણવું ને એમજ પ્રમાણવું કે
 નથી બધો મૂંઝવું કે નથી બહુ સ્વર્ગ !

૨૫૫

પ્રિયા, તારો પ્રેમ એવો પાકે બહે મેઘો તોય
 જોઈશ હું વાટ એને પાકવતી પૂર;
 શ્રાવણ બૂલાવી રહે રંગભરે મેરી પાણી,
 તે તો ખીલે ફાગણની મંજરીનાં નર;
 આજે મારા આંખવાની ખીલતી આ મંજરીને
 રહું અને પોયું રેડી જાડી ઉરગમઃ
 પાકશે એ ફળ ત્યારે એને મુખે આ રહેશે
 કેવા મારા હૃદયના સુધિરના રંગ !

૨૫૬

પ્રિયા મેરી દૃષ્ટિયત્રી દૂર જ્યારે ચાલે ત્યારે
 સમરે કે ન સમરે મને તે ન જાણું કાંઈ;
 જ્યાં જ્યાં જાઉં ત્યા ત્યા એનું મુખ મારી સામે આવે,
 જાણે ખીલું જોવાની તો મને છે મનાઈ;
 સૂર્યથી વિમુખ જતા પડે પડાજાયો સામે,
 યેરી રહે બમે એના આત્માનો ઉત્તમઃ
 અરે પ્રિયા, રમે માફ દેયું આ વદાઈ જોડે,
 તેથી રાખે પગે પગ તેની શું તપાસ !

કેમ તને માપી ચકું હું તો, મારા પ્રેમ, કહે ?
 લંબાઈ ઉભય લોક તારી તેહેનાત ;
 હાસ્ય અને ત્રાસ વચ્ચે ઇશ્વરુ જેવો દીપે,
 સંધ્યામય પાંખો તારી ચુંબે દિન રાત ;
 ધડકતા દેયા સાથે તારી પાસે ઊભો રહું,
 ધૂજતો હું કશું—પાતું ફાંસી કિંવા તાજ ;
 લટકે કરોળીઆનો તાર જેમ ધૂજી ધૂજી,
 તેમ તારી હા ને નાની વચ્ચે બૂધું આજ !

શ્રાવણીઆ આંખાતણી ફેરી જેમ પાકે મોડી
 વાટ જોવડાવી જોવડાવી બહુ માસ,
 પ્રિયા, તારા હૃદયનો પ્રેમ હજી કાચો છે કે
 આટલી યે વાટ જોતાં રાખે છે હિંમત ?
 શ્રાવણીઆ આંખાતણું ફર એજ આખો જાણે,
 પાકશે કે ખરશે કે કો'શે ફળ આપ ;
 વાયુના સપાટા ને શું મેધના ઝપાટા બાવે ?
 પ્રિયા, નથી કમી કેં આ જોઈ ફેરો તાપ !

પ્રિયા, તારો પ્રેમ એવો પાકે ભલે મોડો તોય
 જોઈશ હું વાટ એને પાકવાની પૂર ;
 આપણુ ઝૂંઘાવી રહે રંગભર કેરી પાખી,
 તે તો ખીલે ફાગણની મંજરીનાં વર ;
 આજે મારા આજ્ઞાની ખીલતી આ મંજરીને
 રહું અને પોતું રેડી ઊડી ઉરગંગઃ
 પાકશે એ ફળ ત્યારે એને મુખે જ્યાં રૂહેશે
 કેવા મારા હૃદયના રુધિરના રંગ !

પ્રિયા કેરી દષ્ટિવજા હર જ્યારે થાઉં ત્યારે
 રમરે કે ન રમરે મને તે ન જાણું કાંઈ ;
 જ્યાં જ્યાં જાઉં ત્યાં ત્યાં એનું મુખ મારી સામે આવે,
 જાણે ખીલું જોવાની તો મને છે મનાઈ ;
 સૂર્યથી વિમુખ જતા પડે પડછાયો સામે,
 ઘેરી રહે બધે એના આત્માનો ઉગસઃ
 અરે પ્રિયા, રમે માફ દેશું આ વફાઈ છોડે,
 તથા રાખે પગેપગ તેની યું તપાસ !

એકસો હું બેઠો બેઠો મુઝાઈ મુઝાઈ રહ્યો,
 પડ્યો ત્યાં ઝૂમાઈ મારો પરવશ પ્રાણ;
 ચબ્દહીન શોકથી ત્યાં પોષતો હું દેવું મારું,
 તાણતી ત્યાં મને કોઈ અણુદીકી તાણ;
 તું તો તારા સનાતન હાસ્યમાં વિલાસતી ત્યાં,
 સૂર્યગુંથી ઝરણી ચા કરી રણકાર:
 અરે' પ્રિયા, જરા પણ દયા શું ન આવી મારી,
 જરા શું, ન બેઠું પણ ચકી એક વાર !

આપાદનાં વાદળાં ત્યાં ઘેરાઈ ઘેરાઈ રહ્યાં,
 બાધી લીધી જાણે બધી દિશાઓ ચોપાસ;
 વૃક્ષ હતાં બિનાં અણુહાસ્યાં બિંદુ મૌન ધારી,
 આવતો ખંચાતો મારો શોકપૂર્ણ આસ;
 ઝીંજી ઝીંજી મેઘરજ બ્યોમથી વેરાતી ધીમે,
 જાણે પુણ્યશાળી કેડે ઉતરતું પુણ્ય;
 અને હું—ઉદાસી, ઉસ્તમ ને ઉદ્વિગ્ન બિડો;
 અને તું—વિલાસી, બેતમા ને ઉચ્ચત્ત !

આચા જાડી મારી રહી ફૂલભરી વાડી હતી,
 વધુ વધુ તોડવાં ત્યાં થતાં વધુ ફૂલ ;
 નવનવી રીતે રોજ પ્રાણપંખી માર્ક રહેતું,
 હોમી દેતું જીવનની ભાવના બેમૂલ ;
 મીઠી મારી વાડી આજે મલ્લે સુડી ઝાડી લાગે,
 હવે મૂરે પંખી દેખી રહ્યું આ તે દામ ;
 કાધા કે ઉપામ કોડ, માળાઓ સૌ દાવાં હોડ :
 રહું મોણ પ્રિયા વિના ખીલું માળી નામ ?

પ્રિયા, જાડી બહિત મારી શું ન તારે કાન ધરે,
 પૂજારી જા તારો રૂકે શું રૂકે ને અનાથ ?
 દુઃખસીના રોઝ મારે કૃષ્ણમૂર્તિ સમ જતી
 દર્શન તો કે છે ધરી ધનુ બાણ દાય ;
 તું તો, પ્રિયા, પ્રાણમર મૂર્તિ ખરી ડોઝી રહી,
 વહે વારે હેયે હજી બિનું બિનું રક્ત ; —
 અરે પ્રિયા, તું શું જોવી પરચરની મૂર્તિ જતી,
 કે ત્યાં પ્રતિબિંબ કે ન પાડી ચક્રે બક્ત ?

એકલો હું બેઠો બેઠો મુંઝાઈ મુંઝાઈ રહ્યો,
 પડ્યો ત્યાં બૂમાઈ મારો પરવશ પ્રાણ;
 શબ્દહીન શોકથી ત્યાં પોષતો હું હૈયું મારું,
 તાણતી ત્યાં મને કોઈ અણુદીડી તાણ;
 તું તો તારા સનાતન હાસ્યમાં વિલાસતી ત્યાં,
 સૂર્યમંથી ઝરણી-શા કરી રણકાર:
 અરે પ્રિયા, જરા પણ દયા શું ન આવી મારી,
 જરા શું ન જોઈ પણ શકી એક વાર ?

આષાઢનાં વાદળાં ત્યાં ઘેરાઈ ઘેરાઈ રહ્યાં,
 બાધી લીધી જાણે બધી દિશાઓ ચોપાસ;
 વૃક્ષ દત્તાં જિભાં અણુદાતાં જહું મૌન ધારી,
 આવતો ખંચાતો મારો શોકપૂર્ણ શ્વાસ;
 ત્રીણી ત્રીણી મેઘરજ વ્યોમથી વેરાતી ધીમે,
 જાણે પુણ્યશાળી કેઈ ઉતરતું પુણ્ય;
 અને હું—ઉદાસી, ઉસ્તમ ને ઉદ્વિગ્ન જિહ્વા;
 અને તું—વિદાસી, બેવશ ને ઉરથન્ય !

ઊડા આંખાવાડીઆની સૌમ્યલીલી છાયા નીચે
 સર્પ જેવી વળ ખાતી જતી એક વાટ;
 ધિયા, તું તો મેઢિલા બોલાવતી ત્યાં જતી જતી,
 ધીમે ધીમે વ્યોમે ચતી મુંધાની વણાટ;
 લાખો માલ સોંદરેના સાગર રેલાઈ રલા,
 સુંધ્યામુખે બેસું તહીં ચાંતિ કેઈ નર:
 શોક મારો આવી નિજ કર્તવ્ય બગાડી રહેતો;
 હેમું તારું—મધુંતું શું રળ ૫૨ દર !

ધિયા, તારી પહે પહે જતો ધસડાતો હું ત્યાં,
 ભલે વાયુ/સ્થું ચડું તથાતું મેં પાન;
 તું શું મારા શોક કેરી કરતી મગ્ગ એવી,
 જેમી એવું હેમું મારું કપાતું નિદાન;
 ખૂણેખૂણે પ્રકારીને પડયા ત્યાં પાડી રહેતા,
 રમ્મતિ ના શું દેતું તેમાં મારું મોર્મ વેણ !
 નરા પહે કરી, એક દાસ્ય મીકું કરી, શું તું
 નાખી નહીં ચણી એક માયામયું નેણ !

પ્રેમ કેં અંજન મેં કીધું આંખ ઠારવાને,
 આંખ નહીં ઠરી, ગઈ ઊંધ સારી રાત;
 જીવનમાં જ્યોતિ મેં તો સળગાવી તેજ કાળે,
 તેજ રહ્યું દૂર, મારી જળે છે આ જાત:
 સુખના સમુદ્ર હું તો વલોવી વલોવી મથ્યો,
 મળ્યાં નહીં રત્ન પણ હલાહલ એર:
 અરે પ્રિયા, હું એ બધી માયામાં ભમાયો રહ્યો—
 એક તારા બોલે થતે ફુનિયાનો ફેર!

વાલની ગુફામાં રહેવું બયાનક નથી એવું,
 કાથી કેં કરવત નથી એવું કુર;
 બળતે અંગાર નથી ચાલવું કંઠથી એવું,
 ગુલામીમાં રહેવું એવું હીલ્લું ન જરૂર;
 માળેહું પોલાદ પણ પીવું નથી તાલું એવું,
 નથી એવું ઠારી કદી હલાહલ એર:
 પ્રેમમાં જે પડ્યો તે તો પડ્યો સ્વાતાલે બડો,
 વિધિ જાણે લેતો લાખો જન્મ કેરાં વેર!

અરે પુષ્પધન્વા ! તને પુષ્પે પુષ્પે માફ આજે,
 બાંધી ઉરરૂપે તને નખાવું નિઃશ્વાસ ;
 આંખો મારી બંધ કરી તેમાં તને કેદ કરે,
 તારા વાંકે માટે ત્યાં કરાવું ઉપવાસ ;
 છતાં ત્યાં પડ્યો માફ હૈયું ખાવ કેતરી તું—
 આ છી તારી ટીખડી ને આ છી તારી ટેવ ?
 અરે બાપુ, હોડ મને ; બૂલ મારી બાજી દવે :
 હું તો માત્ર માનવ ને તું તો સ્વો દેવ !

રાખે મેઘરાજ દરબારે એનો કેસરી તે
 છૂટી જઈ દહી એની પ્રભને કે ત્રાસ :
 ઝણકતી આંખ એની મારે ચમકારા ભારે,
 પાડે એક ત્રાડ ત્યાં તે ધૂળવે આશય ;
 પ્રિયા, મારે હૈયે એક વાપ છી બંધાયો એવો,
 બાળે મારા પ્રાણ એની આંખના અંમારે ;
 તોત્ર એની ત્રાડે હું તો ધૂનું દાડે દાડે સદા,
 રાખું તો રંભડે, હોડયે છૂટે અવતાર.

આવે ભરવાડ જેવો સુજ સવારે ત્યારે
 ઘેટાં જેવા તારા બધા ભાગી જાય છેક ;
 દોડી દોડી ઘેરી સૌને લોભયકી ધરી તે ત્યાં
 દે છે ઝગઝગાળી તેજસાગરે દરેક ;
 પ્રિયા જ્યારે આવે એવી મારા ભરવાડ જેવી,
 આંખો એની ક્યાંથી મને જવા દેશે દૂર ?
 રામ રામ જીની જાણે હુંયે કેંક ભરી આવે,
 અને સ્વેદસાગરે ભીંજાઈ ભરપૂર.

જાતી વર્ષગાંઠ જ્યારે પ્રિયાજન્મદિન કેરી,
 ધાર્યું મેં ઘણાં જાણે બંગડી તે હાર ;
 અનુષ્ઠાન કળા તેમાં સીંચી'તી મુવહાંકારે,
 જોતાં જોતાં જીકે ત્યાંથી અદૃશ્ય આકાર ;
 અદૃશ્ય આકાર તેમાં આવે છે સાકાર બની,
 પ્રેમ અને કલ્પનાના ચાલી રહે મંકેત :
 બંગડીમાં આવીને ભરાઈ જાય હાથ ખીડા,
 અને હારમાથી ફૂટે કંઠ શુદ્ધ સ્વેત !

વિચારી વિચારી રલો : જોઈ ધારી ધારી રલો :
 રાત્રિ જીભી સામે જાણે ઉગતું કે દૂધ ;
 ચંદા નો'તી બ્યોમે, પથ્ય સૂતો ત્યારે નિકા વિધે
 ઉઝ્યો એક સ્વપ્નનો પકાચ કે અતૂલ ;
 જાણે જતા આવતા કે દેવે ત્યા ઉનાડયું ધીમે,
 રથૂળ મારી દૃષ્ટિ કેઈ આત્મામુખ દાર ;
 પ્રિયા, ત્યાં તો મુખ તાં જોઈ જોઈ રલો ગવે—
 દાર વધા બંધ દૂર આરતાં સવાર.

આવે પાછી રજની ત્યા મુંબારી ચુંબારી પ્રિયા
 પડી જાઉં જિંધમા હું લેતો નબે ચલ ;
 રચી નવી સૃષ્ટિ ત્યા તો રમે મારે પ્રાણુ તેમા—
 અરે કેવા એની નવી સૃષ્ટિના આનંદ '
 રમે મારે પ્રાણુ તેમા એકતા અર્નન ધારી,
 પદમ વર્ગનમા ત્યા પ્રિયા સાથે મગ ;
 મીઠા મીઠા યુ-મા એ સ્વેરમા સુદૂર બેતા—
 જીતી ચોળું આજ-અરે પ્રિયા' પ્રિયા! ક્યાલ !

હિયા મારા પોપચાંએ આવી રહે જિભી ત્યારે
 પામે તે ન સધ મારા આત્મા ફેરી ઝાખ ;
 એ તો બેઠો ખેત્રે મારી પ્રિયાતણી મૂર્તિ સાથે,
 આવી જે ત્યાં જિડી બેસી સ્વપ્ન ફેરી પાંખ ;
 પ્રિયાતણી મૂર્તિ તે તો જીવનની મૂર્તિ મારી,
 એજ મારી નિદ્રાસૂષિ ફેરી દેવી સત્ય ;
 હિયા મારાં પોપચાંએ આવી ચાને જિભી રહે,
 દેવીનું જ્યાં રાજ્ય ત્યાં ન ચાલે એની ગત્ય.

પૂર્વદિનામાઘી કૈંક લીલા મેં નિદ્રાળી હતી,
 સુષ્યા હતા ઝરાઓના કૈંક પ્રેમગાન ;
 છાયાભાસ હોય પણ ધૂણ રૂહે કે સ્વપ્ન એવું
 સૂકા મારા રથે ફરી લેવા જળપાન ;
 માયા જેવી છાયાની એ લાગે પાછી માયા મને,
 અને ભોઈ રૂંઠે એનો પલ્લકતો પાટ ;
 લાગે મને પાસે પણ દૂર દૂર ભાસે જતા :
 અરે પ્રિયા, તારી યે શું વધે એવી વાટ ?

ઉપર હું જોઉં તો હું જોઉં જાડા આકાશને,
 હેઠળ હું પામું તારા મુખ મેરી આંખ;
 ઉપર હું જોણું તો હું જોણું દિવ્ય તારલાને,
 હેઠળ હું જોણું તારી સ્વર્ગમરી આંખ;
 અણુકરી પાંખો મારી વિશ બધું વીંઝી વગે,
 હરે તો તે સૂર્યને કે તારે દેહનર:
 આકાશ ને તારલા ને સૂર્ય દૂર દૂર લાગે,
 પછુ પ્રિયા, સમી તે જ સર્વથા મે દૂર !

આકાશના દ્રાક્ષ મેરા વેલાઓમાં પડી પડી
 બાલ્યકાળે ધ્યાન માઈ રહેતું ગુંચવાઈ,
 જાણે મોટા થાઉં ત્યારે જરાક ટિંમતાં જાણે
 દ્રાક્ષનાં એ ઝૂમખાં હું તોફાં દરખાઈ;
 આજે મોટા થતાં ક્યાં એ ઝૂમખાં રે પાસે લાગે !
 દ્રાક્ષ છે સૂમધી ને ત્યાં જાણે છે અંગાર:
 મીઠી મીઠી દ્રાક્ષ જેવો પ્રેમ જે આ લાગતો, તે
 આજે તો અંગાર જેવો જાણે આરપાર !

પ્રેમના પ્રહાર ખમી ખમી વળી પીઠ મારી,
 જીવન ખોવાયું ક્યાં તે જોતો જોતો જાઉં ;
 દોડી જતી ધડીઓના ચોભાવીને હાથ ઝાલું,
 હલાવીને પૂછું તેને પ્રિયા ક્યારે પાઉં ;
 દિવસો ને દિવસોનાં આડાઓ વણાં, તે નીચે
 પડયું માઈ ચૌવન આ પીંખાઈ છુંદાઈ ;
 પ્રિયા, આખું બ્યોમ મને તારી રહ્યું તીર ઝેનાં,
 બાકી શું છે કે આ હરે તારો પ્રેમસાઈ ?

દિન હો તપતો તો બાકશે બપોર કેવી ?
 ખીજ આવું ઝેરી છે તો યશે કેવું વૃક્ષ ?
 હંડો આવો માગસર છે તો જશે પોષ કેવો ?
 કળી આવી કાંટાળી તો યશે કેવું કૃષ ?
 દિન છે અંધાર તો ત્યાં યશે રાત્રિ કાળી કેવી ?
 માવો આવો કટુ છે તો હશે કેવી છાલ ?
 પ્રેમ ' તારો મ્હેર આવો લચી રહ્યો દુઃખથી તો
 હિતરશે આખરે ત્યાં કેવો તારો ફાલ ?

ઊંચ વેચી આંખનાં એ ઝોલણુ અમોલાં દીધાં,
 રાત દિન એક કરી ભૂલી દીધા કાળ ;
 ઉઠરને કારવાનું તજ દીધું એર ગણી,
 ફેંકી દીધા લક્ષ્મી મેરા મોતીપૂર્ણ વાળ ;
 અમીનાં તળાવ આંખે પહાવી સુકાવી દીધાં,
 દેહ ભૂલી પ્રાણ અપ્યાં જરાકે જરાક :
 અરે પ્રેમ ! હૃદયનું રક્ત દીપેદીપું સોંપી
 ખાનવે ઉઠાડવો શું જએ તારો પાક ?

પ્રેમનું સિંદાસન આ હૃદય ને મોંપેકે તે
 પ્રેમજ શું મથી મથી તોડવાને ચાલે ?
 અમૃતનો કુવારો એ આનંદને વેરતો તે
 ખારા ખારા આમુઝાંમાં રેલતો કરાય ?
 જમીનના દેવામાં શું જાડા જાડા ચીરા પાડી
 દાદવે રોષાય તોજ ઉઠી ખૂસે લૂલ ?
 અરે પ્રેમ ! માનવીની દુનિયામાં એ શું છે કે
 મેલો તારો ચઢે મુંઢી પોતાનાંજ કૂલ ?

માઈ માઈ કરે બધું માનવી આ જગતમાં,
 પ્રભુચક્ષી કરી તેથી જાય દૂર દૂર;
 જાણે બધું પ્રભુતું છે ને એ રૂહે જો પ્રભુનો, તો
 પ્રભુ વિના બીજું નહીં પાસે રૂહે જરૂર!
 પ્રભુ કરી માયામાં એ તોય રમે, ખેલે, લાડે,
 કદી એક યુગે પણ ખોલે એની આંખ:
 પ્રિયા, તારી માયામાં તું એવો મને રાખે સદા;
 લે આ બનું તારો બધો, હૈયે તારે રાખ'

અરે મને લાગે આખું જીવન આ પ્રિયાબધું,
 પળેપળ આસેઆસ પ્રિયા પ્રિયા ચાય;
 ઉઘાડું આ આંખ ત્યાં તો પ્રિયા પ્રિયા તરે સાને,
 બંધ કરૂં પાપણો તે પહેલા મહીં જાય;
 ભાગી જાઉં, પૃથ્વીને કૂદાવી બીજે ગ્રહે પડું,
 ઝાડીને અંધાર પીઈ જેર કરા છુંટ;
 હૃદયના કિણ તોડું, તારાએ તારાએ દોડું,
 તોય એની છાયા નહીં છોડે મારી પૂઠ'

અરે મને લાગે આખી દુનિયા આ પ્રિયાભરી,
 પ્રિયા વિના નથી જલ્દે દાઢી કાઠું દામ ;
 દિવસનાં દારે પેસી રજનીનાં દારે નાસું,
 તોય એની આંખો મને ઘેરે આઠે જામ ;—
 દયાળુ જો સંધ્યા ! મને સંતાડી દે શીઘ્ર તારી
 નાનારંગી કામળીની નીચે તારી કુંજ ;
 કે આ મને સ્વાવા, મારી ઉપર તું નાખ તારી
 કુંળા કુંળા લ્યોમખૂલી મંજરીના પુંજ !

પ્રિયા, મારા પ્રેમે મને માળી માળી તાલ્યો આગે,
 આલ્યો લાગે મારો જલ્દે મૂતો અવતાર ;
 તોડી નાખ્યાં પીછાં જધાં આત્માની પાંખોનાં મારાં,
 બોડી લીધાં વચ્ચે મારું શૂંકીને અંધાર ;
 શૂંકીને અંધાર મને બતાવ્યો મુંઝાર પૂરો,
 ફેંક્યો દારાગારમાં જો બાંધી મારા હાથ :
 બિન્નો કૃષ્ણાય અસહાય તારી સામે, પ્રિયા,
 હજી એ તું ધારે તો ઉગારી લે અનાથ !

સુ સુ યત્રા પવનની કેશવાળી ઝાલી હું તો
 ધૂમી વળું જગતની ગુફાઓ તમામ ;
 જોડી જતી વીજળીની અગ્નિપાંખે બાત્રી પડી
 હતારીને લાવું તેને ધરા કેરે ધામ ;
 ગરજ ગળવે બધો ધરાને ધૂળવે ભારી,
 એવા અતિ ઉચ્ચ પશુ બાંધું મહાધોધ :
 કેમ મારા પ્રેમે તારા હૃદયને બાંધું, પ્રિયા,
 તે ન હજી બાણું તેની કંઈ ક્યાં રે શોધ ?

જન્મ ધરી માનવી તો સ્વર્ગને છે શોધી રહ્યો,
 જીવનની યાત્રા કરી અંતે માગે સ્વર્ગ ;
 દેહભાર મળ્યો તેમ કર્મભાર મળ્યો સાચે,
 બંનેને ઉપાડે એવાં આત્માનાં છે ભર્મ ;
 ફેંકી દે જે ભાર તેજ ફેંકતામા છુટે એને,
 ફેંકી દીધે કદી નહીં સરે એનો અર્થ ;
 અરે પ્રેમ ! તારો પશુ ભાર છે આનંદિ વ્હેવા :
 સહી બણે તેજ ચઢી બણે છે સમર્થ.

આનંદના પાક અહીં માનવીએ લવ્યા ઘણા,
 તેમાં તારો પાક સૌથી મોટો છે, ઓ પ્રેમ!
 ભારી ભારી પૂજાઓ આ લયે તારી કણે ભરી,
 તોય તે ઉપાડવામાં રહ્યું બધું હેમ;
 પીઠ વળી જમ કે આ ડોક લયકાય, પણ
 ભાર એ ઉપાડવોજ રહ્યો અમ કાજ;
 પુકારી પુકારી બ્યોમકર્ણુ ખાધો દેવા શાડી —
 બેહુનું અને રહેવું જાહે: જીતે ન ઈલાજ.

સૂર્ય રોજ ઉમરો ને સૂર્ય રોજ આયમરો,
 પણ પ્રેમ! જ્યોતિ તારી જળે છે અખંડ;
 આકાશપટ્ટેથી બધું બેહુનું સરી જાય સાા,
 પણ જો અચળ છે આકાશ કેરો પંડ;
 બ્યોમઅગ્નિ વગઆ છે તારા મધમાખ જેવા,
 તારે અંગે બાકે તેવાં વેદનાનાં ટુંદ;
 અરે પ્રેમ! ડંખ એના ખાપ તેજ પામે મધુ:
 સર્વ વેદનાનું તત્ત્વ અમર આનંદ!

કવિ માટે હશે શું આ દુનિયાનાં દુઃખ ભર્યાં ?
 મજ્જુરીમાં મળે એને પીવા વિવપાન ;
 લક્ષ્મીને ન ન્હાતો, વિશ્વઆંખથી છુપાતો, સદા
 વેદનામાં ન્હાતો, હસી જાતો એનાં માન ;
 મિથ્યા ચમકાર એના, પ્રાણુના પુકાર એના,
 શોધી શોધી મયે તે ન મળે એને, હાપ !
 પ્રેમ બધો પ્રેમ આપી એને લે ઉગારી અરે ?
 પ્રેમ પ્રેમ કરી એ તો અંતે મરી જાય.

શુરુ કહે, પૂર્વજન્મે કાષાં હશે કર્મ તેં શાં,
 કે આ જન્મે પામ્યો તું આ કવિતાનો શાપ ?
 સ્વર્ગ નહીં મળ્યું તને, પણ સ્વર્ગ સાટે તો આ
 સ્વપ્નમાયા મૌલ્યેનો પામ્યો તું સંતાર ;
 બન્યો તું પૂજારી સ્વપ્નચારી એજ દેવી કેરો,
 ભગ્યો પડે જારી, તારી ભાગી એણે ભૂખ !—
 સ્વર્ગે હશે સુખ, પણ ગુરુજી, આ જન્મે વધુ
 મધુરા છે સૌંદર્ય ને કવિતાનાં દુઃખ !

પાંદેડી ભટ્ટ :

પ્રબોધ

કલિકા

પાંદડી છઠી :

પ્રબોધ

(મુક્તધારા પંદ)

૨૬૬

ધગધમ ધગી રહે ધરા ખુબ ધોમધગી,
જગે જગે તાપ જાણે બરે સિંહશળ ;
હકળે સસુદ્ર અને હકળે રુધિર હોડાં,
નીર કીડી આંખમાંથી ઝરે ઝાળઝાળ ;
તપી તપી વ્યોમ બધું ભીની ભીની જીભ કાઢે,
તાપ બને ધારો જાણે પડે અગ્નિખંડ :
અંતર ને બાહ્ય એવા તાપના સંતાપ વચ્ચે,
અરે પ્રિયા, કોણુ અહીં રહે મારો પંડ ?

કાળો કાળો વાયસ કેા ઊંતો અંધારે જેમ
 અદરય કેા ભૂમિ વિષે જાય છે ગજાર્ધ,
 પ્રિયા, મારા અંતરના એવાજ અંધારમાંદો
 જાય છે વિચાર મારા કહીક ખોવાઈ;
 શન્ય શા આકાશ બણી ધરીએની ધરી બેસી
 જોતો જોતો શાકું તોય જડે નહીં ભોગ;
 બેસી બેસી શન્યતણી દાર પર દાર માંકું
 એકડો ન આવે, પ્રિયા, શન્યનો શો ભોગ?

પ્રિયા, હતી નૌકા મારી એકદા ખરાબે ચડી,
 ટૂટી ગયું લંગર ને છટકું સુકાન;
 ધૂમી રણા મોઝાં બધે વર જેવા મુખ ફાડી,
 નૌકા મારી સારી રાત રહી ત્યાં દેરાન;
 રે મેં ત્યાં તો દીપા એક નૌકાના સોનેરી ચડો
 ઉગતા દિગંતમાયી સ્વજની સાથઃ
 મોઝાંથી ચે જાનું વધુ દેયું માઈ રૂદી રથું—
 નૌકા એ ઉગારશે કે મારશે અનાથ!

પ્રિયા મારી મૌનવત ધારી આજે જોડી હતી,
 બંધ ચર્મ હતી એના હાસ્યની ચે પાંખ;
 આગ્રામાં જાણે બધું સાંત ધનધોર હતું,
 તો'તી તેમાં મર્જના કે પીજણીની ઝાંખ;
 અરે માફ એટલું ચે સ્વર્ગ આજે સુનું લાગે,
 એટલું ચે હતું માફ બંધ કેરૂં દૂર;
 મને તેવા પાપીતથી પાસેથી ચે સ્વર્ગ એનું
 હુંટવી રે લેવું તો છે અતિ અતિ દૂર.

પ્રિયા કેરી આંખોમાં છે સ્વર્ગ માફ વચ્ચું બધું,
 હેયું માફ સદા એની પૂઠે પૂઠે ધાય;
 જ્યાં જ્યાં જાય પ્રિયા ત્યાં ત્યાં દોરે મને પાય મારા;—
 કેમ નિજ સ્વર્ગ વિના કોઈથી રૂહેવાય ?
 ઘડી ઘડી જોઈ હું તો કરી કરી સ્વર્ગ માફ
 લટકતું ધૂળ પ્રિયાપાંપણોને ધાર;
 રખે એની પાંપણોના કૂર પલકારે કોઈ
 સ્વર્ગ માફ તૂટી પડી કરી દે લાચાર !

સામે ઘૂલ રહેલા અંધાર આરપાર જોતાં
 પડે મારી આંખે દૂર પ્રિયાનો આકાર ;
 સ્વપ્નમાંથી સ્વપ્ન પાછું આવે કોઈ વેળા જોતું,
 જાગ્યે આ સ્વપ્ને તેવો ઠરે એ ચીતાર ;
 અંતરે જાગેલી આંખો મનપાયાં મિત્રો જોતી
 નોંધે બધી સ્વપ્નશુંથી સૃષ્ટિ આ રચેલ ;
 સ્વપ્નમાંનું સ્વપ્ન તૂટે, અને માઈ સ્વપ્ન છૂટે—
 જાગી જોઈ-પ્રિયા ક્યાં ?—એ માયાના સૌ ખેલ !

કેમ સ્વર્ગપંથ કહી માપી ચકું પાપી હું આ,
 પણ પ્રિયા, પ્રેમે તારા પ્રાઈ એક આરા ;
 સ્વર્ગતણે મહેલે તું વિરાજવાને એક દિન
 જાણું હું કે જશે પૂરાં પુણ્યને પ્રમાણ ;
 જીતીશ હું ત્યારે તારા પાલવની કોર મરી,
 સ્વર્ગદ્વાર ઉઘડીને રહેશે તારે માટ ;
 બલે દારપાલ મને જવા ન દે માલ, પણ
 જાણીશ કે સ્વર્ગ ક્યાં છે અને તેની વાટ !

આશા કહે જોની હું આ જિયે વ્યોમવદ્ધે ચહું,
 ભાગ્ય કહે જોની હું તો પડયું છું આ ભોંય ;
 ધર્મ કહે જોની હું આ ધરતિ દોડાવું સીધી,
 કર્મ કહે જોની અને ફૂટે સર્વ કાચ ;
 પ્રેમ કહે જોની હું આ સ્વપ્નોના રચાવું મહેસો,
 વિધિ કહે જોની હું આ ભાંગ્યે હાંસલે ખાઈ :
 પ્રિયા, એવા વિશ્વ વિષે મળે નહીં મેળ સૌના,
 એક તારે હૈયે રહ્યું ગાન હંજ ગાઈ.

શાસ્ત્ર કહે પુરુષે તો રહેવું આકાશ જેવું,
 અને સ્ત્રીએ પૃથ્વી જેવું થવું સદાકાળ ;
 જડે નહીં જોડ જગે એવાં સ્નેહજોડાં જેવી
 પ્રિયા, એવાં આકાશ ને પૃથ્વી છે સ્નેહાળ :
 જોની આ દિગંતમાં સા ફૂળી એ અનંત રસે
 ગાલેગાલ મૂકી પડ્યાં સુખે અલુતોડ !
 સૂર્ય ચંદ્ર તારા જતા આવતા આશ્રયે જિતી
 જોય આ આનંદની અખંડ સ્નેહજોડ !

રજની ને દિન પણ એવાં સાચાં પ્રેમી જોયાં :
 જોતજોતાં દિન થઈ જાય એ અદૃષ્ટ,
 ખાણુડી એ રજનીની હુંકમરી છાતી પર
 સહ રહે પ્રેમી એનો દિન એવો મૃદુ ;
 રજનીની હંસ જેવી ડોકે નમંગમા જેવો
 લટકી રહે દિન કેરો પ્રેમકર સ્વેત,
 લાખોલાખ પ્રેમીએના આનંદની ધારા ત્યાંથી
 બહી પડી કરે, પ્રિયા, વિશ્વ આ અચેત !

શુ શુ સાથે, પ્રિયા, દસી કે હું રડી રહું :
 વસતે હું કેલિલ શું બેળું માનતાર,
 શીખના તપેલા હેયે મૂકું તમ હેયું મારું,
 વર્ષા સાથે આખો મારી રડી કે ચોમાર ;
 મરે હું ચંદ્રિકાના દાસ્યગીતે તાગ્ય પૂરું,
 હેમંત શું ધૂજ ધૂજ રાખું આ સરીર ;
 ચિજિરના વાયુ સાથે નાખું હું નિસાસા જાડ :
 અરે પ્રિયા, પાઈ દજ કેટલી રે ધીર !

વર્ષતની મંજરીઓ હાથે આ સુકાવ, પ્રિયા,
 જિના મારા શ્વાસે મૂમે ઝીંબના ચલાવ ;
 વર્ષાની મધુર ધારે બળે મારાં આંસુ મારાં,
 ઝેરભર્યા ગીતો ઢોળે ચરદની છાવ ;
 હેમંતનાં જળ હૈયારુદને ખંધાય ધૂળ,
 બળી જાય ચીસે જિભો ચિશિરનો પાક ;
 ભૂરા નભગાલ મારાં આંસુએ ભીંજાય વૃથા :
 પ્રિયા, જમહાલ એ શું જાણે ન જરાક ?

લાલ લાલ કુકો નિજ કળાથી હવામાં ફૂંકી
 ઉપર જિડાડતો જ્યાં આવે દિનખાળ,
 સળંગેલી વાહજોની સીદી પર ચડતો ત્યાં
 અદ્ધર ખતાવી કળા કરે તે કમાલ ;
 પ્રિયા, એવા આપણે યે બાલ્યકાળે ખેલતાં ત્યાં
 કૈક એવા કુકા ફૂંકી ફાડી નાખ્યા હેઠ ;
 પણ જોની યૌવને આ લીધા છે જે આગજોળો,
 ક્યાંથી પામું કળા કે ચઢાવી જાણું હેઠ ?

જાએ આસમાને કેટ વિવિધ ગુલાંટ ખાતો
 જીડતો અનેકરંગી જોઈ કે પતંગ;
 દીસે દોર જાંબો એને, મઠી તેને ધરા રથો
 અદર્ય કે કર ત્યાંથી દોરે એનું અંગ;
 ખેચેશો ખેચાય, છોડ્યો દૂર દૂર જાય જાએ,
 નચબો નાચીને માય મધુર કે ધોર:
 અરે પ્રિયા, તે શું મને પતંગ બનાવ્યો એવો—
 જીકું કે કું પકું, પછુ તોડ તારો દોર!

પ્રિયા, તારી જાયા માફ જીવન મુશાવે એવું,
 મઠીમર સુખ એવું દે છે એ અમોઘ,
 ધરણીના ધગતા કપાળે નહીં અડ્યો કદી
 શીતળ ને મૃદુ એવો સંખ્યાતો કપોઘ;
 ને ને કફ તેમાં, મારા મનમાં છે મન તારું,
 ખ્યાનમાં ॥ ખ્યાન તારું, હાથમાં છે હાથ;
 પ્રિયા, તારી જાયા માફ જીવન વીટાવે એવું,
 તેજ્યક જેવી સદા હરે મારી સાથ.

આવ, મારી ગરુડીણી ! ઉતરીને આવ નીચે :
 સારો દિન આકાશને શિખરે ચા ખેલ !
 આજે તને પટ્ટીને ખાંધવી છે મારે હાથે,
 ખાંખો તારી બીડી રાખું પૃથ્વી થું જડેલ ;
 ખાંખો તારી બીડી તને કરું પ્રેમ જૂજતી હું,
 ફૂલડાંથી લાંકું તારી આંખતણાં દાર ;
 નીચે દોરી લાવી તને, મુખ તારું ચુંખી ચુંખી
 ત્યાંથી હું બિડાવું તારા નિર્દય ઉચ્ચાર.

Most IMP

પ્રિયા કહે, " સંસારમાં પુરુષો છે વાયુ જેવા,
 અને લલનાઓ બળે નાણુક શુલાખ ;
 પ્રભાતમાં આવી વાયુ મીઠો મીઠો વાઈ રહે,
 શુલાખ ત્યાં ખીલી મુખ માણે બેહિસાખ ;
 બપોર થતાં જો વાયુચુંખનોનાં બંડ ઝીલી
 આખરે ત્યાં ખરે છે શુલાખ ફેરી કાય : ”
 શુલાખને ખીલવું ને ઝીલવું છે પ્રેમે, પ્રિયા,
 વાયુને તો જૂઠું ને ફૂંકવું સદાય !

જાએ જાએ જીડનારી, વ્યોમવૃક્ષે બેસનારી,
 કવિની ને રવિની આ વ્હાલુડી સ્વતંત્ર !
 આજે તો સૂણાવ તારા દિગુણ આ દિવ્ય મુખે
 કવિતા ને સવિતાના બેવડા તે મંત્ર ;
 કવિતા ને સવિતાના બેવડા તે મંત્ર સુષ્ટી
 પામશે પ્રાણસ્ય અમ હૃદય ને પ્રાણ ;
 તું તો પામી જનિ, પણ અમારી આ દુનિયામાં
 મળે કદી એક તો છે અન્ય ઠેરી તાણ.

લાખોલાખ સૂર્ય છતાં આકાશે અંધાર રહે,
 જાતું છે આકાશ તોય નીચે ધસે પાંખ :
 ભર્યો છે અપુટ જળે તોય છે સમુદ્ર ખારો,
 મુંઝર છે સંખ્યા છતાં પણ પામે અંખ ;
 ઉગે છે ગુલાબ તેજ ડાળે ઉગે કંટા સાથે,
 દશે યા ત્રિચિત્ર એવા વિધિ ઠેરા લેખ !
 અરે ત્રિયા, માનવે શું જોઈ જોઈ શવું સદા
 સૌંદર્યની પૂર્ણતામાં ફૂટાની મેખ !

પાનખર આવી પંચે સાળુને ઊઠાવતી આ,
 ફૂંકી રહ્યા વાયરા ને ઊડી રહી ધૂળ;
 માથાંને હથારી વૃક્ષે કરે છે વિલાપ જાણે,
 તોડી નાખે પોતાનાં ત્યાં પાંદડાં ને ફૂલ;
 દોડી દોડી વાહ્યાંને દોડાવી તે દહે દિને,
 ફૂંકી ફૂંકી સંકારે ત્યાં રાત્રિના અંગાર:
 ઉરના ઉઘાસ ને વિલાસ મારા શુષ્ક પડપા,
 પ્રિયા, એ યે ઊઠે એક આસને કુંકાર.

ચંદ્રકુંભે ખોળ્યાં નિજ મોતીડાને વેરી દેતી
 રાત્રિ મ્હોપ સ્ફટિક શું સ્વપ્ન આ આકાશ;
 આનંદી સમીરણોને છુપાવી હથેલીમાં તે
 સામરના ગુચ્છાવાળે ફૂંકે નિજ આસ;
 મોતીડા વેરાય બોભે, સાગરે ખૂણાય બોભે,
 પાતાળે ભરાય ઊડી સૌંદર્યની છાંય;
 મીઠી આવી રાત્રિ, પણ મીઠી ક્યા વિધાત્રી મારી ?
 આરે ખોળ્યાં મોતી મારી આખે ઉભરાય.

એક દિન પ્રિયાપદે બેસી એના કર મલી
 ઉધાડીય ઉરના આ સર્ગ પૂઠે સર્ગ;
 નીચે ઢાળા મુખ એની આંખો મને ભોળ રૂઢેશે,
 બાણે મારે મુખે હોય લટકતું સ્વર્ગ !
 લટકતું સ્વર્ગ એવું ઉતરશે ધીમે ધીમે,
 ભણે સઘ અઢીય એ તારા ને આકાશ;
 જરા જાઓ યતાં બધું સ્વર્ગ મારી બાણે પડી
 હોડે દેશે હોડા અને શ્વાસે દેશે શ્વાસ !

પ્રિયા, જ્યારે મારા પર મુખ તારૂં વળે વાંકું,
 હરે તારા સ્વર્ગના મહેરાળ નીચે એમ,
 અને મીઠાં મીઠાં તારાં ઝુંબનો—આલિંગનોમાં
 ભેઉં હું વીંટાતો જલકાતો મારો પ્રેમ;
 લાખો ચંદ્રકિરણ શા તારા કેય વચ્ચે પડી
 ચોમે મારૂં મુખ તારા હૃદયની દુર;
 આંમુકાં ને ઝુંબનો તો આપણાં ત્યાં હરે અંતે,
 અને ઘડી આત્મા પામે મીઠી શાંત રૂંદ.

આજે મારે માટે આખી દુનિયા આ નાની લાગે :
 કેમ મારી પ્રિયાને હું દાખું મારો પ્રેમ ;
 અંતર આ ઉઘડીને રેલે ॥ અસંખ્ય ધારે,
 એવા મહાધોધ જલેકાણું પૂરા કેમ ?
 આજે પ્રેમ માટે આખી દુનિયા આ નાની લાગે :
 કેડે પડયો કાળ, સામે આકાશની ખીણ ;
 એકજ છે માર્ગ હવે, તે તો પ્રિયાદેયાતણે,
 પ્રિયા હૈયું ખોલે તો છે દુનિયા રહે લીણ !

અરે કદી દુનિયા આ પૂરતી જો હોત મોટી,
 તો હું દૂર દૂર જઈ છુપાવત હોત ;
 કેલાસને શિખરે તું બેસીને તોડત તારા,
 સહસ્રાના રણુમાઢી ખણત હું રેત ;
 ખણી ખણી કરત હું રેતી કેરા હમ મોટા,
 પુષ્કારત એકેએક કણે દરિયાદ !
 અરે પ્રિયા, આવી નાની દુનિયામા જાઉં ક્યાંદી ?
 જ્યાં જ્યાં જાઉં ત્યાંથી તું તો સુણે મારો સાદ !

મારે માટે ટુંકો નહીં કાપો હોત કાળને, તો
 કાળની અનંતતાને વધાવત હું ;
 સત્યયુગ પૂર્વેથી જે ચાલત હું તને, પ્રિયા,
 કલિયુગ સુધી જાણે માનત ન તું ;
 કુળ યુગ સુધી તારા સૌંદર્યને માત પૂરું,
 એક મહાયુગે તારું દૈયું ચાલ મ્હાત :
 પ્રિયા, મારો પ્રેમ એથી ઓઠો નહીં દેવો ધરે,—
 પણ જોની કાળ શો આ ચાલ્યો ઝંઝાવાત !

કેમ મારા પ્રેમને હું રાખું અટકાવી, પ્રિયા,
 કાળ નહીં થોભે જોવા પ્રેમ કેરી વાટ ;
 કાળનો પાંખાળો રથ પૂડે પૂડે દોડે સદા,
 સામે છે અનંતતાનો પડરો લાખો પાટ ;
 સૂર્યને પિછોડીમાં હું દિનભર બાધી રાખું,
 છોકું એ પિછોડી ત્યાં તો તારાઓ વેરાય ;
 દિનને હું બાધું કિંવા રજનીને સાધું, પ્રિયા,
 થોભે નહીં સૂર્ય તો રૂ તે સું ન દોડાય !

દિવસનાં બારણાને ઢાંકી અંતે મૂંઘ્યાએ ત્યાં
 સૂર્યતાલું તાળું તેને લગાડ્યું વચેટ ;
 પૂર્વથકી રજની ત્યાં આવતી ઝપાટે દેખી
 ખોલી તાળું તેણે તેને નાખી દીધું હેઠ ;
 રજની ને દિવસ ત્યાં મળ્યાં—અરે અતિ મોહાં,
 દિવસે ત્યાં હૈયું ચીરી દાખ્યો નિજ હાથ ;
 રજની એ દેખી રડે રૂપેરી આંસુની ધારે :
 પ્રિયા, ગયો કાળ પછી રડયામા શો માલ ?

કદી મારા જીવનની સાંઝ આવી રૂહેશે જિભી,
 અને મારો સૂર્ય ફૂળી જશે છેલ્લી વાર,
 રખે મારાં રતેલીઓ કે શતાં મારી પૂડે આવે,
 થતો મારા આત્માનો જ્યાં સૌંદર્યવિસ્તાર !
 જગતના પ્રણયીઓ ! આવજો વિજયવંતા,
 પ્રેમ પાકો પામશે અનંતતાનું રાજ ;—
 પ્રિયા, મારા દિવસને લાકજો તું તારે હાથે,
 અને મુજ રાત્રિશિરે દેજો પ્રેમતાજ !

મૃત્યુ કેસાં નખરાંના જેવું આ જીવન લાગે,
 બધો જાણે બહારનો આ દીસે છે દેખાત ;
 જન્મ છે મિથ્યા, તેવું જીવન છે સ્વપ્ન જેવું,
 જાણે મૃત્યુ-મુવતીના એ સૌ હાવભાવ ;
 જન્મે જન્મ આવે એ તો જૂનાં જૂનાં વસ્ત્ર પહેરી,
 ઓતઃપુરે જમ ફરી ફરી મોહવત્ય ;
 બસે હોય જીવન આ નખરાં કે સ્વપ્ન જેવું,
 પણ પ્રિયા, જ્યાં તું છે ત્યાં સ્વપ્ન છે એ સત્ય !

અરે મારા સ્ત્રીમોજ મૃત્યુનું છે બીજ પડવું,
 તેને હું અજાણતાં આ સોંચી રહ્યો રોજ ;
 લાખો ગાંઠ રહિસતી નદીઓ આ દોડી અંતે
 પ્રેમના પ્રવાહે ભરી હૃદયના હોજ ;
 એક દિન બીજ એ તો ઉમરો આ ઉર તોડી,
 ને એ મૃત્યુહોડ બૂલી રૂઢેરો મારે શાસ્ત ;
 પ્રિયા, ફૂટે ફૂધ ત્યારે જૂઠાની આ મુખ તારું
 સુંધી જોજે તેમાં મારા પ્રેમનો સ્વપ્ન !

જન્મ અને મૃત્યુ સૌથી સુંદર મેં જોયાં સદા,
 અનંત એ કાળ કેરા બેટી જોડ્યાળ;
 જીવનને બંને છેડે અંગુલિ ધરી એ લબાં,
 રમ્ય એનાં હાસ્યે રાખે ભૂમિ આ રસાળ;
 પ્રેમનો પ્રકાશ એમાં ઉધડી વિસ્તાર પામે,
 મૃત્યુ પાસે જતાં ખોલે રંગ પર રંગ:
 પ્રિયા, મારા પ્રેમનું શું ત્યારેજ સૌંદર્ય જોશે?
 સ્મરી લે આ જીવનનું વેતલર અંગ!

પડતોજ તારો પાડે રમ્ય તેજપંથ બોલે,
 ભાગ્યનોજ મોજો ભારે દાખે નિજ જોર;
 તૂટતાજ વાદળા રેલાવે રેલરેલ બધે,
 ઢગતોજ સૂર્ય બહુ તપે છે બપોર;
 સુંદર જે દાસે તે તો જીવનના અશ્રુમેધે
 ઈશ્વરનું જેવું કરે ધડીપણ હાસ:
 પ્રિયા, મારી આખો આ ટંકસે ત્યારે જોજે દેવ!
 કુવારા શું બીડે મારા પ્રેમનો ઉલાસ!

સૌંદર્યને માટે આત્મા તથાસે છે છુપેા સૌમાં,
 સૌંદર્ય છે જીવનની મોટેરી જરૂર ;
 આંખ જે આ જતાવે છે આત્માને સૌંદર્ય હાંકું,
 આંખ તેજ સંતાડે-છે તેનું ઉત્પૂર ;
 આંખ તેજ સંતાડે એ આત્માના ઉદ્ધાસ મોંધા,
 દેવે જીડી લાંકી રાખે આત્માની વરાળ ;
 પ્રિયા, જોની આંખે ચડી એ તો ટપકાય આજે ;
 યાને લાંકી હશે પહેલે એવી પુણ્યયાજ !

૩૨૫

ઠ્ઠી ઠ્ઠી રવિ નિજ ધનુરંગી દંસને તો
 લાવી નમઝેલે મોંધાં ખચાડે જી રત્ન ;
 ખાતાં ખાતાં ડોક એની એવી કૂચી ભય ત્યાં, કે
 તૂટી પડે રહેજે, નહીં ફાવે કે પ્રયત્ન ;
 રોજે મળ્યાં વાદળાં એ જોઈ ખરી ભય ત્યાંથી,
 રવિ ભય તપી, કિંવા નિરાસે મુગ્ધપ :
 પ્રિયા, તારો દંસ દું આ રત્નો કે અસંખ્ય ચંદ્ર,
 તોય યાને ઉર માઈ બનું ન બરામ ?

ચંદ્રિકાના કુળા કુંળા જોળામા પડીને સૂએ
 અરધી આ પૃથ્વી રાતે મૂક બડીમાલ,
 અને એની નિદ્રા વિષે આનંદના સ્વપ્ન મોઘા
 અહીં તહીં ભગતો કે તારો વણે ત્યાય ;
 અડેલો અડેલો હું એ પડી પડી જોઉં ત્યારે
 સુજી આવે બધા મારા મગજના તાર ;
 ક્યા એ મોઘી ચંદ્રિકા ને ક્યા એ ભાગ્યશાળી પૃથ્વી ?
 અરે પ્રિયા, ભાગ્યહીન મારા સૌ વિચાર !

અરે પ્રિયા, હું આ આખું વિશ્વ ધૂમ્રી વળુ હામે,
 પશુ મને મળે નહીં વસ્તુ મારી એક ;
 દિગંત દિગત પૂઠે ઉવડે અનંત સામે,
 પાતાળ પાતાળ નીચે ખુલે છોડા છેક ;
 રવિ કેસ કેસ સાથે ખેલતો અધાર ફૂલું,
 જોળી જોળી ઉઠેલુ ત્યા રજનીની રાખ ;
 “ જો આ મરી વસ્તુ ” એમ થાય મને ભાસ, ત્યા તો
 હાથ, માગ જાન કેરી તૂટી પડે પાખ.

બળું બળું થાય બધી ભૂમિ આ જપોરમાહો,
 વળું વળું જોઈ જ્યાં ત્યાં થાય લાલ લાલ;
 શ્રી રહે જાડવા ને શ્રમતું આકાશ લાજે,
 જાયમા ઉસાસ પરુ ખાય હાય હાય;
 હળુ હળુ ગાયો પૂછ નદીમા હલાવે જીભી,
 શ્વેત નીચે ડાગ નાખી પડ્યા છે ગોવાળ :
 ક્યાયે ન દેખાય પ્રિયા, —અને જો ન જોઈ એને,
 યશે વીજ, મેલુલો ને વ્યોમ વિકરાળ.

જોતા જોતા મગન આ ઘેરાયું અબોલ જાડું,
 દસે દિવ જીડી દોડે વાણાના જૂન;
 દેયે કષ્ટે ધૂણી તેના બડકા ત્યાં જીમ કાઢે,
 જાડી વ્યથા ધૂણે પૂઠે જની અખધૂન;
 જોતા જોતા મગન તો વધુ વધુ ઘેરું બને,
 મુંગગાતું દેયુ વધુ રહે નહોં હાથ :
 મુખથી બોલાય નહોં : આખથી જોરાય નહોં :
 મગન ને દું ત્યાં અને રેણું બને સાય !

પાંદડી સાતમી :

વિજય

કલિકા

પાંદડી સાતમી :

- વિજય

(મુક્તાધારા હંદ)

૩૩૦

ખર્ચો ખર્ચો રવિ રૂડો હો લૂરા વ્યોમમાદી,
નર્ચો નર્ચો તેજનો ત્યાં સિંધુ ઉભરાય;
નહું નહું, મીઠું મીઠું હો બધી પ્રકૃતિમાં,
પદે પદે તેજે બધું તણાતું દેખાય;
ખર્ચો ખર્ચો રવિ દુખે લાલ પરપોટા જેવો,
ચાલી જતી દુનિયામા દષ્ટિ પામે ઝાંખ :
દિન પણ ગયો, અતે સ્વર્ગ પણ ચાલ્યું બેહતું—
રહું છે ને બાપી, પ્રિયા, તેટલું મેં રાખ!

પાઠ્ઠીલા ખેડુતો ને ચાકપીગી ધરણીને
 મેદુલો સંતોષે કરી રૂડી રેલઢેલ ;
 ખેડુત ને બળદોની ત્રિપુટીઓ ઝૂઝી રહે, —
 કોણ એવાં અંતરોની કસો ઉઠેલ !
 લીલા લીલા સેરડા, ને લીલાં લીલાં ઝાડવાં, ને
 લીલી લીલી ચારના છે લીલુડા સંકેત ;
 લાખોલાખ ખેતરો આ લીલામાં ભેટીને રાચે :
 અરે પ્રિયા, આપણાં છે દેવાં શું અચેત ?

ઊંચા લીલા પર્વતોએ ઊડી સદા મ્હાલી રહેતી,
 આવ, મારી પંખીણી ! મા નીચે તારૂં ગાન ;
 હશે તારા પર્વતોની ઉચ્ચતા ડાહ્યાસમોધી,
 જોઈ લે વિસાગતા થી ધારે આ મેદાન !
 ઊંચા લીલા પર્વતોને વીંટી લે આ વાદળીઓ,
 તોય નહીં પર્વતો એ ડાહ્યે રતિમાર ;
 આવ, મારી પંખીણી ! આ ઝંખતા મેદાનમાંદી,
 જોઈ લે શા ખીચે એના ઉરનો વિસ્તાર !

સુંદર ઓ પક્ષી ! રૂહે સ્વતંત્રતા શું રક્ષી તારી ?
 ગમે ત્યાં તું બીડે, તું તો છેજ માફે તોય ;
 ગમે તેવી ઠાળી પર જેસો મીઠું ગાન આ તું,
 સર્વ તારા સૂરે માફે સંગીતજ હોય ;
 મીઠાં મીઠાં પદોની આ આત્મગુંથી દેરી વણી
 જઠડયું અદરય તેમાં તને સદાકાળ :
 ગમે ત્યાં જા, તોય મૃત્યુભૂમિમાથી પણ તને
 ઝાલી લેશે હાથ મારો ફેંકી એજ જાળ.

સંગદિલ્લ કિનારાને સાગર મનાવવાને
 રોજ રોજ તરંગોથી ભીંજે તેના પાદ ;
 માયું ઝીંકી આંસુ પાડે, ઉછાળે કે ધીમે લાડે,
 ધડી થોભી આવે પાછો જેવડે તે નાદ ;
 એક દિન આવશે એ સાગરે જુઆળ એવા,
 કે આ દુબી જશે ઊંડા કિનારાનાં અંગ :
 પ્રિયા, એવા હૈયે મારે આવશે જુઆળ, ત્યારે
 જશે તું સમાઈ મારા પ્રેમને તરંગ.

બહુ બહુ દિન સૂધી, પ્રિયા, મેં તો પ્રેમ મારો
 દાણી રાખ્યો હતો ઊંડો હૃદયને ફુંક;
 બય કહે, લજ્જા કહે, કાવતા બધે કહે,—
 બાધ્યો મને પ્રેમેજ આ ઝાડીએતે ઝુંક;
 જીવન ના હતું માર્ગ; જીવન આ મૃત્યુ હતું;
 પશુ હવે બંડખોર હૃદય કૂંદે વ્યોમ;
 પ્રિયા, તાર્ક નામ હવે ખુલ્લું બધે દિવે છાપુ,
 કે આ હંમા જુએ સર્વ તને રામરામ.

તગાવને તીરે જોડ આબચ છે ગભા ઝૂંપી,
 ડાળીમા છે ડાળી ત્યાં એ બંનેની ગુંવાઈ;
 નીચે ગ્લા જળમા તે વાયુપ્રેયો ઝૂંપી ઝૂંપી
 જોય નિજ છાયા રહી રહી ઝૂંપ આઈ;
 તગાવને તીરે એમ ગુથી કરડાળાઓ ત્યાં
 એક દિન પ્રિયા ગભા તૂટેશે મારી સાથ;
 ઝૂંપી ઝૂંપી વેશું ત્યારે ઊંડા જળદર્પણમાં
 ગાલ પગ ગાન અને દાયમાદો દાય.

તળાવને તીરે, પ્રિયા, જ્યારે કરડાળીઓને
 ગુંધી રહેશું આપણે ત્યાં જોના એકમેક,
 પ્રતિજ્ઞા બેવડી ત્યાં જોશું જળદર્પણમાં,
 જાણે જૂના દેહ સરી ગયા જિંડા છેક;
 અધરે અધર, નેણે નેણ રહે ગુંથાર્થ ત્યારે
 દેહતણું દેત જોતજોતામાં હું ખોઈ;
 પ્રિયા, મારી આખમા ત્યાં જોય માત્ર તનેજ તું,
 અને તારી આખે હું સમાયો મને જોઈ!

સરોવરપાળે એક કખૂતર કેર જોડું
 ચાએચાચ ધસતું ત્યાં જોડું હું જોઈ,
 મંખાકાળે જોડે મારી આખોમા કે ચિત્ર એવા,
 જાણે પ્રિયાહોડે જિંડા ચુંમનો હું પ્રોઈ;
 પ્રિયામુખ સાથે માર મુખ ત્યાં ચુથાયું દેખું,
 જિંડી જાય દેહ, જોય પ્રાણ એકમેક;
 દિશાઓ ત્યાં ફૂળે ખધી, દેશ કે ન કાળ રહે,
 મૌનમાથી પામીએ ત્યાં ઉત્તરો અનેક.

ખેતરો ॥ ઝૂલ્યા રહ્યાં ભરપૂર દાણાયત્રી,
 તૂલ્ય બધું સોનેરી આ દીસે કામકામ ;
 રોલડીના સાંઠા ઊંચા લીલા-પીળા ડોલ્યા રહ્યા,
 વાયુના તરંગે હોંચે પાસ આ તમામ ;
 આકાશ તપે છે તાપે, ધરાએ સુવર્ણ પાકે,
 ભરી ભરી વાગે ઊડી આખાદીની હાક ;
 ધરા નિજ પાકને ઉતારવા અધીરી બને :
 હું જો જોઉં રાહ મારો લણવાને પાક.

સોનારંગી પૂળી આ સી ભરજક બાત ડેરી,
 દાણે દાણે મોતીડાં શું બધું છે અનાજ ;
 ભરશે ભંડાર એના ધણીઘેર જયે ત્યારે,
 રહે એની પગલીએ ખેડુતની લાજ ;—
 સોનારંગી પૂળી ! તારી પગલી બંધાઈ દવે,
 ધરણીની કન્યા ! જમ જોઈ તારી વાટ ;
 આખો પરિપાક, તારે અંગે અંગે છાઈ રહ્યો ;
 આનંદે નિહાળ્યા જો આ પૃથ્વી ડેરા પાટ !

નામલી રતુડી, લીલી ખાજરી, જુવાર ઘેરી !

રજા ન તમારે માટે કસા પ્રતિબંધ ;

વેરાયાં સૌંદર્ય મોંઘાં તમારી આ પૂળાંઓનાં,

અપરના છે સર્વના એ છૂટયા રતિબંધ ;

વેરાયાં સૌંદર્ય તે તો ખળાંએ ખળાંએ દીપે,

સમાયાં છે ખેડુતને અંતરે નિદાન :

નામલી રતુડી, લીલી ખાજરી, જુવાર ઘેરી !

પ્રિયા શું ન સમજે એ વખતની સાક્ષર

આવી છે હેમંતઃ તીથો પવન ને ટાઢ લાગી ;

અમના અંબાર ઝૂલે ધરણીને ચોક્ક ;

દાણાખર તૂલ અમે ખેતરે કપાય હવે,

ખળાંમાં વપાય તેનાં કુંદચાંના ચોક્ક ;

અમના અંબાર ધરવરના કોઠાર ભરે,

રૂપેયા-સોનૈયાતણી દારે મારે છોળ ;

આવી છે હેમંત, વર્ષભાવિને હુલાવતી આ—

પ્રિયા ! માફે ભાવિ દેખે હોલે હામાડોળ ?

પશુછ ને કામદાને સંગંધ દવિએ દબ્યો,
 પુરુષ ને સ્ત્રીનો તેવો સંગંધ છે નેકઃ
 પશુછ તણાતી પોતે વાળા દે છે કામદાને,
 તોય તેની આગા ધારી રાખે તેનો ટેક ;
 પશુછ ને કામદાને ખેંચે છે ચોતાની બધી,
 તોય તેની પૂઠે જતી અનુસરે ધીરઃ
 ત્રિયાની જો પશુછ બંધાય મારા કામદાના,
 જોજો દેવું જીડે ત્યારે વિધિ મૂંડે તીર !

રાત બધી વિચારોની હાર રુંડે ગ્રાહવીને—
 પ્રેમ મારી ત્રિયાને હું હતું મારો પ્રેમ ;
 જાણે દષ્ટિ મારી જ્યારે આવી અજવાળશે એ,
 કહીશ હું પ્રેમ મારો એને એમ-તેમ ;
 પણ એતે મળુ ત્યારે સૂર્ય જેવી જોઈ એને
 રજતી થુ ક્રમ મારી જીડેરી ખેંચાયઃ
 દોઢ મારા નાખી લે કે, વિચારો જીડેરી દે કે ;
 પ્રેમ જીડું મૌન ધારી જાણુએ મુંઝાય.

પ્રેમ મારો બંધનને મૂરી રહે વિચારહુબો,
 ત્યારે મારા ગીતની હું માગું સેવા-સાથ ;
 આછાંધેરાં વસ્ત્રમાં તે જાય એવું પ્રિયા પાસે,
 પ્રિયા નહીં પિછાને કે બોલાવે જરાય ;
 પણ માફ ગીત ધીરે ઉર-હાડા સર છેડે,
 અને શબ્દ પૂઠે ગુણ રહે આત્મતાન :
 પ્રિયા ધીમે શંકાધેરી જાડે, અને આચિંતી ત્યાં
 પ્રથમ દે કાન—અને પછી ઉરદાન !

અરે મને એવી કોઈ જુગતી બે જગ્યા મને
 સ્વર્ગ સાથે એકલો ત્યાં રહેવાને એકાંત,
 હૈયું માફ તેની પાસે રહે બધું દાલવી હું,—
 આજે છે જરૂર મને સ્વર્ગની નિર્ભાત ;
 વનવન કેરાં વૃક્ષ ઝૂલી રહ્યાં મંજરીએ,
 ડાહી રહી ડાળાઓ ને બોલી રહ્યાં પત્ર ;
 ત્યાં જ્યાં બેઠું ત્યાં ત્યાં ઉર દીસે ઉમરાઈ રહેતાં,
 સ્વર્ગચક્રા ભેઈએ શું તે સૌ બાણે અત્ર.

આવ, મદમાલી મારી રંગમાં રેલાતી હવા !
 શુક તારો અંધારે આ મટકે છે વ્યોમ ;
 આજે મારી આંખમાં આ તેજ તારાં આંજી નવાં,
 સૂર્ય થી જમાઈ મહાન્વોતિ રામરોમ ;
 આવ, લેહેરાતી નમસાગરે હેલાતી હવા !
 તારલાઓ નેતાં તને ખોખ નિજ આંખ ;
 નેતો નેતો તને તારે દેયે સરી જઈ અતિ,
 જોડી જઈ કુપો હું સમાઈ તારી પાંખ.

હવડા આઠાસ ત્યાંથી કુમળા પ્રકાસ આવે,
 પૂર્વ કેશ દારણી રેલે સોનારેણ ;
 ઉપઃચ છે બારણાં ત્યાં પમચીઓ પાડી કુંજા
 બાગમુર્ચ આવે વાંધી કૃષ્ણમરી વેણ ;
 ઉપડી છે કુસુમોની કીડીઓ ચમકતી ને.
 ઉપડ્યા છે પંખીડાંના કંક રસભોગ ;
 ઢેકડિયા ટહુકતી ત્યાં પ્રિયાને બોલાવે બદાર :
 જાડ, મારી પ્રિયા, રસે જર આ જુએગ !

તળાવને તીરે જેસી એક દિન પ્રિયા મારી
 હંસ અને હંસીતણા જોતી રહી ખેલ ;
 આશિંતો ત્યાં જતાં, બધું જોઈ મેં તો હામ બીડી,
 પૂછ્યો એને જીવનનો પ્રશ્ન એ સુવેળ :—
 હંસી જો ન માને તો આ હંસ અંતે હૂખી જશે ;
 બોલ, તું શું ચાલે ?—ત્યારે પ્રિયા બોલી ત્યાંય,
 “ હંસ જશે હારી તો આ હંસી સારી લાજ ખોશે,
 કાપર જે ચાપ તે શું પ્રીતમ કહેવાય ? ”

સીમા છે તળાવને ને સીમા હંસપૈર્યને યે :
 કેમ નહીં સમજે એ હંસી તેતો હાલ ?—
 પ્રિયા કહે, “ હંસમા જો હામ હોય તો તે એને
 ચાપ મારી પૂછી શકે પોતાનો સવાલ ! ”
 મેં ત્યાં કહ્યું, હંસ બધે ફૂળે કે એ હંસી માને—
 પણ તારો હંસ લે આ પૂછે, કહેની તુંજ,
 ફૂલું તો તે તારે માટે, જીવું તો તે તારે માટે,
 બોલ, શરો મારી ?—પ્રિયા કહે, “ હું તો છુંજ ! ”

પ્રિયામુખમાંથી ટપકાયાં એની દાનાં અમી,
 ત્યારે મારો આત્મા જાણે કૃદ્યા સ્વર્ગપાર ;
 દેવે દેયાં મળ્યાં ત્યારે મુખે મુખ મળ્યાં મીઠાં,
 મૂલી ગયાં બંને બધા પ્રેમના ઉચ્ચાર ;
 પ્રેમના ઉચ્ચારમાં તો “પ્રિયા, પ્રિયા,” “બહાલા, બહાલા,”
 દિવ્ય પ્રેમદેશમાં શું બોલે વાણી રંક ?
 કવિતા છુપાઈ દર, પ્રિયા એ લપાઈ ઉર—
 ચૂપ, વાણી, ચૂપ, તારા ખૂટ્યા હવે અંક !

વર્મતના આગમને કોયલ રહ્યો પેલો,
 અને વને વને ઊડી માધુરી રેલાય ;
 પ્રિયને મેં કીધું બ્યારે સુંગમ પ્રથમ મીઠું,
 થઈ અલુ અલુ મીઠી પ્રિયાતણી કાપ ;
 અમી એને હોડે હતું, કે કે દેવે દીધું ત્યાંજ,
 કે આ મારા હોડે બોલ્યાં અમીનાં તમાર ?
 પ્રિયા, તે તો ચખાડી એ મને અમીનોર કીધો ;
 હવે તો હારો જનુ તોપણ નિભાવ !

પ્રેમ કેસં ચુંબનોના રાખે' છે હિસાબ કોણ ?
 સમુદ્રનાં મોર્નને કો ગણી શકે કેમ ?
 અન્નપથો રે તોય પૂર્વે લાખોની ગણતરી કરી
 કસી જોતો માઈ અંકગણિત હું એમ ;
 પણ એક વેળા પહેલાં ચુંબનોના આક પડ્યો,
 પછી નાખ્યું માઈ અંકગણિત કો કામ :
 પ્રેમ કેસં ચુંબનોના કરવા હિસાબ, એ તો
 કસી કસી જોવું બીજગણિત તમામ !

હસી હસી ઉપા દિનઉરમાં લપાય જાડી,
 દિન જીડી ઝગી નમી સંધ્યામા સમાય ;
 સંધ્યા પાખો વીંઝવીતે સરી નય રાત્રિઉરે,
 રાત્રિ દમદમી પાછી ઉપાઉરે જાય ;
 ઉપાયકી ઉપા સૂધી દસ્ય આ સમાય વિશ્વે,
 વિશ્વ એ સમાય વિભુઉરમા અનંત,
 અમાસ આકાસ પણ એવા ત્યા સમાયા જીદા
 પ્રભુના આશિય સદા રહેા વરસંત !

લાંબા લાંબા દિવસો ને લાંબી લાંબી રાત્રીઓ
 પળે પળ લેતાં મારી ધીરજનો ભોગ ;
 જરા જરા કટુતા ને ભર્યાં ભર્યાં માધુર્યમાં
 જાગત આ લાગ્યું ખરે જીવવાને ભોગ ;
 માસ પછી માસ વલો, દિન પડે દિન ગયો,
 ગયા થોડા દિન, પછી આવી લીલી કાલ ;
 કાલ પશુ ગઈ, અને પ્રિયા મારી યર્ષ આજે :
 સાંજથી હું ઝંખી રહ્યો પ્રિયા કેરી ચાલ !

ધડીકમા મીઠી મારી રાતલડી આવશે ને
 દેશે ભે દીપાવી બધી ધરણીની સોજ ;
 ધીમે ધીમે લલપતા તારા એના ખુશ થશે,
 ભરી દેશે મારી આખે રૂપરેખાં તેજ ;
 ધડીકમા નોંદરશે મીઠી મારી રાતલડી,
 તારલા મીઠાશે પાછા જરા સમાઈ.
 થોભજે પ્રભાત ! જરા થોભજે દિવંતમાંદી,
 સ્વપ્ન કે અર્ધન રૂદેશે મીઠીન્ય લંગાઈ !

અર્નન આ કાળ જે દેખાય તેને દાખી દાખી
 ભરી રાખી જાણે કોઈ એક પળમાં,
 તો તે એક પળને યે તાર જેવી ખેંચી ખેંચી
 અર્નતતા જેવી લાંબી કરી જાણે ત્યાંય ;
 પ્રભુની જે પળ તે આ દેખાય અર્નતતા થી,
 વિશ્વ તો આ જાણે એનું કૃત્યું અશિખાણું ;
 પ્રિયા ડેરા પ્રેમની યે અદ્ભુત છે શક્તિ, પણ
 છે શું એને મારી અધીરાઈનું પ્રમાણ ?

પ્રજાતકુમારી અહીં ધડીકમાં આવશે ને
 વીણી લેશે તારા બધા પાસવની માંલ ;
 આવ, પ્રિયા, આવ, મારા તિમિરની જ્યોતિ, આવ,
 તિમિરના ડેરા જ્યાં આ ચોપાસ લંબાય ;
 આવ, પ્રિયા, આવ, મારા હૃદયનું રક્ત તું તો,
 તિમિરના ડેરાઓનું તારે છે શું કામ ?
 છે આ મારા હૃદયનો કિરમજી ડેરા તારો,
 આવ ને હ્રાડ તેનાં તેજ તું તમામ !

ઝો આ આવે પ્રિયા, અહીં આવે એ તો મારી પાસે ;
 કેમ મારી પૃથ્વીનું હું દેખાડું આ સ્વર્ગ ?
 પડે અને ઉપડે છે દ્યુપદ્યુ પદા એના,
 પડે પડે એના જાણે કરે સ્વિભર્ગ ,
 ઝો આ આવે પ્રિયા, એની ભમ્ભરોતી ક્રિયા ચાલે ,
 સંભાળાતા ચપ્પુ બરે લલ્લતપ્પુ પૂર ,
 પેખી જાણે પારકુ કે પાપણો મીચાય, તોય
 હુંજ એની આખનું છુ જીવન ને નૂ .

મેરા મેરા મુખટ આ સન્નિએ ઉતાર્યો નીચે,
 તારે સાર જાખ્યો ચાર ચદરો આજ ,
 દીવાળી રી દીપદાઓ લાખો એમા યગી દીધી,
 પડે તેજ મદ ત્યા, એ શોભાનો છે સાજ ,
 આવ, પ્રિયા, આવ એરી મોવેરી આ સન્નિઆહી,
 જઈશું દહાઈ જીલં સ્વમ મેરી પાખ
 સ્વમ પડે સાચા ત્યારે અંધારા પ્રકાશ નાખે,
 આવ, પ્રિયા, આવ બધું વિશ્વ જીડે આખ .

પ્રેમપાએ ઊડશું આ આછેરા અંધારમાંહી,
 પ્રિયા, કરે આપણું આ હૈયાં એક ગાન ;
 એક ગાન, એક તાન, એક સ્વપ્ન, એક પ્રાણ—
 અદૈત એ આપણું ત્યા ભેદે અંગભાન ;
 ભેદે અંગભાન, પછી ઊડશું ત્યા એક આત્મે,
 રેલરો સહસ્ર ચરે હૈયાનું સંગીત ;
 પ્રિયા, તારા-મારા ફેરાં સરી જશે પદ બધા ;
 ભેની, પ્રેમ પાસે નથી પ્રભુ થે અજીત '

પ્રિયા, આજે આપણા આ પ્રેમની અનંત ધડી
 પ્રભુપણ જેવી રહો અનંત લંબાઈ ;
 કાટિ કાટિ જ્યોતિ તારે અંતરે છવાઈ ઊડી,
 તેને ભેતા બૂલું બાલ વિશ્વની વડાઈ ;
 અંધારાની દોરી ખેંચી આણુમા સમાઈ જશું,
 કે એ દોરી છોડી તેને કરશું વિરાટ :
 પ્રેમમા સમાય તેજ પ્રભુમાં સમાય, પ્રિયા,
 પ્રભુમા સમાય તેજ ખરી વિશ્વવાટ .

ભરી દુનિયાનાં દુઃખ હૃદયને લાગતાં તે
 પીગળી છે ગયાં બધાં સંખાતણી સાથે ;
 ખાળના ને જોળતા જે સૂર્ય ચંદ્ર દેખાતા તે
 સોના રૂપા કૂચો ઝેરી ચાલો ધરે હાથ ;
 રાતે તારા કોટ કોટિ ભાલા નિજ ભોકતા તે
 આજે જણે રહે મોઢી આપણી આ રાત :
 આવ, પ્રિયા, આવ ! બધું જગત વિરામી મધું ;
 રહ્યાં માત્ર આપણે : જો, હસે જગતનાત !

સતતવર્ષત જેરા જીવુશી શી આવી જોડે
 વર્ષે વર્ષે વસુધામાં સર્વ આ વર્ષત :
 રોજ રોજ ઉધડે ને ધડીમા વિલાપ એવાં
 હાસ્ય પથરાય કે પ્રભાતના અર્નત ;
 સતતવર્ષત જેવી, અર્નતપ્રભાત જેવી,
 અમરપ્રિયા શી હું, ઓ પ્રિયા મારી, આવ !
 અધુરું ના હાસ્ય કે ના અધુરા પ્રમાણ દેતી,
 અમર આ પ્રેમે લેવા અમર છે દેવા !

આવે મારી પ્રિયા, અર્ધજાણી કે અજાણી જેવી ;
 હૈયે એને ઊઠે કેક અણુલલા લાવ ;
 સખીઓએ કંઈ કંઈ કહી એનું ઉર ભર્યું,
 સંભારી તે ઝૂમે મુખ્ય રતનજડાવ ;
 સંભારી તે કંઈ કંઈ કલ્પનાઓ સરે આંખે,
 રાંઠે જેવી બને, ચાલ ગાલ લાલ લાલ ;
 માળામાં ઉતરતી મેં પંખીણી શા પ્રિયા અંતે
 ઊભે કર ધસી મારે કંઈ પડે માળ !

જોજો, વિશ્વબંધુઓ ! જો પ્રભુની અનંત સહિ !
 યોબી જાને જરા અહીં જતાં તમ વાટ !
 પ્રભુનું નવીન પર્વે આજે ઉજવાય પાણું,
 ઉતર્યો છે અણુમાં જે પ્રેમ છે વિરાટ ;
 ઉતર્યો છે અણુમાં તે પ્રભુતા તો પ્રેમ ફરી,
 કોણીમા સમાઈ ગય જગત તમામ :
 પ્રભુતાણી મહેર હળો, જાગે લીલાદેહર યજ્ઞે...
 (ચાલ મારી પ્રિયા, મારી કલિકા...) પ્રણામ !...

विद्यायगीत

કલિકા

વિદાયગીત

(મુખ્યધાત્ત છંદ)

૩૧૭

નંઓ, માગ ગીત, હવે ધરની શી પ્રીત આ'વી ;
જવું રહે દૂર તે તો ચરની છે રીત ,
નંઓ, હવે આપણું આ થયું છે પ્રભાત પૂરે,
નંઓ, હવે જગતમા ઘૂમી રહો અછત .
હૃદયના રુધિરનું એકેએક ટીપુ માઝ
કડે તમ માણેક શુ ઝળી રહ્યું પૂર :
જગત આ હૃદયને ભૂતી જશે—મૂલવા દો ,
નંઓ, માગ ગીત, ઝળી રહો પૂરનર ' .

જાઓ, મારાં ગીત, જે છે માયાં તે તેા માયાં કાલે,
 રહ્યાં અધુગાયાં તેની ચિત્તમાં બિજાત ;
 અધુરી રે અધુરી આ આજ એવી આંકું ઉરે,
 અધુરી રે અધુરી છે કાલ કેરી વાત ;
 અધુરી જે હશે તે તેા યશે તપી તપી પૂરી,
 અધુરી જે છેજ તે તેા રૂઢેશે સદાકાજ :
 જાઓ, મારાં ગીત, હવે જગનનાં યાઓ પૂરાં,
 સુઢે સુઢે પૂરે જેથી જગત એ તાલ.

જાઓ, મારાં ગીત, કદી વાય વાય બેસુરા તેા
 તંબુરો ના બૂલે જૂના આનંદનો ગર્વ ;
 જીવનના તારે તાર તાણી તાણી કસી જોયા,
 મધુરા ને પૂરા એના બીડે સૂર સર્વ ;
 જગન જે પૂછે, જાને રોડ જાને દસો તમે,
 કહેજો, રડે દેવા દેખી આજનો આ દાવ ;
 કહેજો, મારાં ગીત, આંકું દાસ્ય કરી જાણો, કાલે
 આજો આ તમારી જાણે આવતી તે કાલ !

જાઓ, મારા ગીત, મારા હૃદયની હૂફ વિશે
 નહા પખીયાજ જેવા તમે મહુ દાગ,
 જગત શુ જાણે કેના ધમત્તા કપાળ નીચે
 વિચારો ને કંપનાની આવતી ધમાન
 વિચારો ને કંપનાના પીઝ આ તમારા આતે
 ખીની રહ્યા રૂડા ને શોભાવે તમ પાખ,
 હવે તો આકાશે કમો ડિડલુ તમાગ મોઘા
 જાઓ, મારા ગીત, હવે કારો જગ-આખ.

સૌવર્ણની દેની અહીં આની સ્વર્નસાદિકાવી,
 તેને જોવા આ-આ પૂઠે સુર ને સુરે,
 દિશાઓના દેવ દિશદિશથકી આવી અહો
 આખી ગયા પ્રેમ કેગ મોઘેગ મેંદ્ર,
 અનીગ ને અધુગ આ સૂર્ય ચંદ્ર તારાઓના
 દોડી દોડી આવ્યા અહીં આશાભગ ગાણુ,
 જાઓ, મારા ગીત, બધે બીક છે બરાં બારે
 જાઓ, વગ્નાવો મારી કલિમની આણુ.

જાઓ, નારાં ગીત; હારી પાંખો તમ નાની ત્યારે
 દેખાતા આકાશ અને તારા દૂર દૂર;
 ઝાડની કે દાખળીએ કે આ મારી રૂપડીએ
 બેસીને એકંતે તમે ગાવા મીઠા સ્વર;
 હવે તો આકાશ અને તારા જે દેખાય નીચે,
 પાંખો વિશ્વપાર તમ પાંખો આ પ્રવેશ;
 દેવાએ છે દાર નિજ દિયો દિયો ખોલી દીધાં:
 જાઓ, નારાં ગીત, ખેલોના પ્રજુના છે દેશ!

જાઓ, મનુ ગીત; મધુ મધુઈ મધુઈ લાગ્યું,
 હતું મઠે મઠે તે, રોડ તેનો અસોસ!
 મધુઈ જે લાગ્યું તે તો પ્રજુએ દીધેલ હતું,
 અધુર જે દીસે તેમ હરો દરિયોય;
 લાખોલાખ દુખોએ જે મથન દેવાના માગ્યા,
 તેની કડુતાએ આપ્યા અમૃતના ઓપ;
 કડુતા તો ગ્રેહ મારી: મધુરતા લે તમારી.
 જાઓ, નારાં ગીત, આપો અનંદ અમોપ!

આકાશના વારાઓને ખાંડણીમાં ખાંડી ખાંડી
 કથાચક્રી કાઢ્યું સર્વ તેજનું જે તેજ ;
 સાગરોનાં વારિ નમચાળણીમાં ચાળી ચાળી
 અમીનું જે અમા મોઢું ગાળ્યું હરે એજ ;
 હૃદયનાં અમૃત ને આંખનાં છે તેજ લીધાં,
 હુંડી હુંડી એકરસ કીધાં અહીં આજ :
 ભાઓ, મારા ગીત, એને ચખાડો જે ચાખી જાણે,
 રાખી જાણે રસ એનો એવી પ્રિયા કાજ !

૩૭૫

કથાઓ ને આખ્યાનોને કીધાં જૂના કવિઓએ
 અમુક પ્રસંગે ગાવા પાંચવાને કાજ ;
 કોઈ નવરાત્રિમાં તો કોઈ ચાતુર્માસ માટે,
 કોઈ હોળી દીવાળીએ ગીતે સમાજ ;
 વર્ષભર ગાવા માટે, આનંદે હસાવા માટે,
 તણસે ને પાંસઠ છે દિનનાં આ ગાન :
 ભાઓ, મારું ગીત ! વિભુદાસી ગુજરાતે રાઓ,
 પામે જાણે રસિયાંથી અદ્ય પિછાન !

૪

समाप्त

સૂચી

(પહેલી લીટીઓની)

	ક્રમી
અતિ ઊંડા સ્વર્ગપુષ્પ ફેરી એકવાનવાથી	૬૬
અતારીને ત્યાં ને જઈ ઘડી બેસી આવે પાછા	૬૭
અનંત આ કાળ ને દેખાય તેને દાબી દાબી	૩૫૭
અંતર ને બાહ્ય ઠેક ખમી ખમી તાપ લાગ	૧૪૫
અંધારી કો ઝાલી વિષે બ્યોતિપુષ્પ જેવા ભરી	૭૦
અબ્રુપોભરી ઇંદ્ર ફેરી દરબારે દિવ્ય	૯૭
અમૂલને પામવાની આશા સદા રાખે છે ને	૧૭
અરે કહી દુનિયા આ પૂત્તી ને હોત મોટી	૩૧૫
અરે પુષ્પધન્વા ! તને પુષ્પે પુષ્પે માવે આજે	૨૬૭
અરે પ્રિયા, પ્રેમ જેવો ગાયો મેં આ તારો અહીં	૨૮
અરે પ્રિયા, હું આ આખું વિશ્વ ધૂમી વળુ હામે	૩૨૭
અરે મને એવો કોઈ જીવતી જો જગ્યા મળે	૩૪૬
અરે મને લાગે આખી દુનિયા આ પ્રિયાભરી	૨૮૩
અરે મને લાગે આખું જીવન આ પ્રિયાભર્યું	૨૮૨
અરે મારા રક્તમાંજ મૃત્યુનું છે ધીજ પડતું	૩૨૧
અસીકની વેલી કેરાં કુળાં કુળાં પહોંચો સી	૪૮
અરત યતા રવિ કેરાં કિરણોની રેલ ચાલે	૧૫૨
આકારાના અંતરમાં ઊંઢુ લાંઢુ જોતી કાઈ	૧૬૮
આકારાના દ્રોણ કેરાં વેલાઓમાં ધડી ધડી	૨૭૬
આકારાને ખૂણે ખૂણે રહ્યા છે ને પ્રાણ, તેના	૨૫૦
આજે તો મેં એવું એક કૌતુહલ નવીન દીઠું	૪૪
આજે મારા આકરણે ધૂમાળી ધૂમાળી મેં તો	૪૧
આજે મારી કલ્પના તો બહુ મધમાખ જની	૫૩

આને મારે મટિ આખી દુનિયા આ નાની લાગે	...	૩૧૪
આનંદના પાક અહીં માનવીએ લણ્યા થણા	...	૨૮૭
આનંદના સિંધુ પ્રિયાહૃદયે તો ભર્યાં ઝૂંચે	...	૨૫૧
આવ, મદમાની મારી રંજમા રેલાતી હયા	...	૩૪૭
આવ, મારી મઠીલી! ઉતરીને આવ નીચે	...	૩૦૬
આવી ઊં વસંત પત્રપુષ્પ કેસ થાળ લરી	...	૧૭૩
આવી છે હેમંત : તીણો પવન ને ટાઢ લાવી	...	૩૪૨
આવી વર્ષગાંઠ ન્યારે પ્રિયાજન્મદિન કેરી	...	૨૭૦
આવે નવશાન્તિ ત્યારે ગામની સૌ કન્યકાઓ	...	૧૫૮
આવે પાછી રજની ત્યાં સંભારી સંભારી પ્રિયા	...	૨૭૨
આવે પોપ માસ : ફૂંકે વાણ કેસ ન્યાસ ઝંઝ	...	૧૨૩
આવે ભરવાડ ઢોલો સૂરજ સવારે ત્યારે	...	૨૬૬
આવે મારી પ્રિયા, અર્ધભણી કે અભણી જેવી	...	૩૬૫
આરા લાડી મારી રૂડી ફૂલભરી વાડી હાલી	...	૨૫૬
આરા કહે, જોતી હું આ જીવે બ્યોમટ્ટે ચડું	...	૨૬૮
આશાવર્ણી આખો જેવી પ્રિયા કેરી આંખો લાગે	...	૫૮
આપાદનાં વાદળા ત્યા પેશર્થ પેશર્થ રજાં	...	૨૬૨
આંખ જે આ આંખને તો પડી પડી કહેતી કેંક	...	૧૭૭
આંખવધી આખ મળી ત્યારથી તે આંખ ઝેજે	...	૨૪૪
આંખમાં એ વસે તેથી આંખે આમુષોલી ઝરે	...	૧૮૦
આંખે વસે વારણ બે તેથી ચાકું આંખે જોતી	...	૧૮૩
આંખલાએ નવશનુમાર ફરી ધાર્યાં હવે	...	૧૨૪
હપડે બીડાય પ્રિયાઆંખ કેસં પોપચાં આ	...	૧૨
હપડયાં આઠસ લાથી કુમળા પ્રહારા આને	...	૩૪૮
ઉપર નું જોડે તો નું જોડે જણ આઠસને	...	૨૭૫
ઉપા મારા પિપન્નાએ આવી રહે જોતી ત્યારે	...	૨૭૩
જામે ન્યા ઠિનારો દૂર સમુદને જાંખી રહે	...	૧૬૩

	કડી
લખ વેચી આંખનાં એ ઓઠણુ અમોઘાં દીપાં	... ૨૭૯
જ્યા લીલા પર્વતોએ ઠી સદા ગઢાલી રહેલી	... ૩૩૨
જ્યા સ્વર્ગમંદિરના સોનેરી કળચે જી	... ૧૫૯
જ્યા ગજસૂંટ નેની આખાની બે ડાળી વચ્ચે	... ૧૨૧
જ્યા આસમાને કેક વિવિધ ગુલાંટ ખાતો	... ૩૦૪
જ્યા જ્યા જાડનારી, બ્યોમટ્ટે બેસનારી	... ૩૦૮
જાડા આંખાવાડીઆની સૌમ્યલીલી છાયા નીચે	... ૨૬૩
જાડી પ્રિયાઆંખમાં છે રીતળ પ્રકારા રહો	... ૧૮૭
જાડી બ્યોમખાણુમાથી ખણી ખણી ખોદી કાઢી	... ૧૦૪
એક દિન પ્રિયાપદે બેસી એના કર મહી	... ૩૧૨
એક દિન મારે માટે લાભ્યો જગવાળાં રડા	... ૧૩૮
એક દિન મીઠી સધ્યાસુદરીની સાથે સાથે	... ૨૧૯
એકથો હું બેઠો બેઠો મુંઝાઝ મુંઝાઝ રહો	... ૨૬૧
એક વેળા ગયો'તો હું પ્રિયાની માસીને ગાથે	... ૧૪૬
એક સાઝે વેરાતો'લી તિમિરની રેત ઝીણી	... ૧૫૫
ઓ આ આવે પ્રિયા, અહીં આવે એ તો મારી પાસે...	૩૫૯
કદી કદી આંસુડાંની રેઘ આપે મારી આખે	... ૨૫૮
કદી કદી ચલચડી ચકુ છુ હું બ્યોમટ્ટે	... ૧૬૦
કદી કદી રૂવિ નિજ ધનુરખી હસને તો	... ૩૨૫
કદી મારા જીવનની સાઝ આવી રહેથે ઠી	... ૩૧૬
કવિઓ આ જગતમા કવિતા કરત કોની	... ૨૬
કવિ માટે હશે શું આ દુનિયાના દુખ ભર્યા	... ૨૮૬
કળાધરો નય રોજ સૌહર્યની શોધમાર્ગે	... ૭૭
કંઈ નઈ રૂપ મારી વાદળી ભે નભે દોડે	... ૧૧૧
કાંતિ જેની જોઈ ચઢા જળી જળી બ્યોમે રૂમે	... ૨૨૫
કારતક આબ્યો, વાયુ ઉતરે ડુકાબ્યો પૂઠે	... ૧૧૮
કાલિદાસ કવિ જેવું પામ્યો હતો તેવું મને	... ૨૪

હાળાધેરાં પાંપણો ને પોપચા હાળેલા નીચાં	...	૧૪૯
હાળા નસસાગરમા ખસો દો તારો જેમ	...	૨૧
હાળો કાળો વાયસ દો હડતો અંધારે જેમ	...	૨૬૨
હુતુમેમાં વસે છુપાં મીણુ અને મધ તોય	...	૧૬
કેમ કંઈ ખડિત હું તારી આ સ્વતન્ત્રતાને	...	૨૩૨
કેમ વને માપી રાકું હું તો, મારા પ્રેમ, કહે	...	૨૪૩
કેમ મારા પ્રેમને હું રાખું અટકાવી, પ્રિયા	...	૩૧૭
કેમ સ્વર્ગપથ કહી માપી રાકું પાપી હું આ	...	૨૯૭
કેમ હામ ભીડું, મારી પ્રિયા, વને નુંલવાને	...	૫૫
કાઈ નિજ સિરે ખોસે પ્રેમનાં ખંદેલાં પીળાં	...	૭૩
કાપુ મારી કવિતાને ભવિષ્યમાં માનશે કે	...	૨૫
ખેતરો, છે જૂની રક્ષાં બરખૂર હાથાચની	...	૩૩૬
શુક્ર વહે, પૂર્વજન્મે કીધા દરો કને લે ચા	...	૨૮૦
શુંલગી કૂલતણી ગોરી લાંબી દાડી નેડી	...	૫૦
ગોરીપરી વાદળીના ચાશુને ઘટાડતી કે	...	૮૧
ધણકમાં મીઠી મારી સતવણી આવશે ને	...	૩૫૧
ધણી પર મેષ આવી ચાલી મયો હશે તેની	...	૧૩૩
ધનધન થયું છે મનન ધનધોર નાનું	...	૨૦૭
ધેરા ધેરા ધુંપટ આ શરિરને હતાયાં નીચ	...	૩૬૦
નહા આવે કહી કહી બેની નમનેડીને તો	...	૨૨૪
નહા નિજ હર મારી શુકને રનાડે જોમે	...	૧૪૨
નંદ્રકંઠે ખોલ્યાં નિજ મોનીકને વેરી દેલી	...	૩૧૧
નંદ્ર વિરે નથી ખરી ઉર કેરી વખા દાડ	...	૨૦૮
નંદ્રિયાના કુંડા કુંડા ખેલામા પડીને ચુએ	...	૩૨૧
નંપકની કળી એવી પતની છે અનુકીનો	...	૩૬
ચાલી જતી રજનીના કેશમાથી ખરી પડી	...	૧૬
ચાલ્યો જતો હોતો મારો આત્મા મે પ્રવાસી એવો	...	૬

ચોડુ પૂછ વાચી નિજ તેજઝઘમાથી જ્યારે	૯૩
ચોનાસાના ધાસમાધી હો ૧૦ મ્વ નાનુ	૧૬૭
ગાંધીપર ઝડતા જુવાર ટરા ખેતરોમા	૪૦
ગાયા અને લડગાની વાતો ધણી પ્રિયા જાણે	૧૫૦
જગતની મુંદરીઓ મુંદરતા ધારી ગોળે	૧૩૬
જરા તારે હૈને મને જગ્યા દેશે, પ્રિયા મારી	૭૨
જન્મ અને મૃત્યુ સૌથી મુંદર મેં જોયા સત	૭૩૪
જન્મ ધરી માનવી તો સ્વર્ગને છે શોધી રહો	૩૨૨
જા દે પ્રિયા, હવે મ્દી હું તો નહા ચહુ તને	૨૮૬
જીવનદિગત પર ડોંગી જો પ્રિયા મારી	૨૪૦
જીવનસરે આ ધાર્યા કિરણ અનેરા તારા	૮
જુગ જુગ થયા, પ્રિયા, તારી પૃંઠ જડે હું તો	૧૮૪
જે જે દુનિયાઓ હજી હસ્તીમા ન આવી વિશ્વે	૧૮૨
જેના રૂડા ગુણધર્મો સગ અને જે ધર્મ	૨૩૧
જેમ રૂંદે પૃથ્વી તેની સામે રહે રૂંદે દિશા	૧૮૭
જોઈ છે વસત ધણી આખની અટારીએ ડો	૨૦૪
ગોળો, વિશ્વજલુઓ ! જો પ્રભુની અનત સુધિ	૮૩
ગોતા ગોતા ગમન આ ઘેરાયુ જાઓ ન ધ્રુ	૩૬૬
જ્યારે તને પ્રથમ મેં જોયું, મારી પ્રિયા, ત્યારે	૩૨૧
જ્યારે મન્યરજનીની ભૂમિ કેત રેતીકણો	૭૦
ઝાઝગથી ઝૂમી રહ્યા અને અને ખેતનને	૧૬૯
ઝીણા ઝીણા ઝરણાના અભીણિદ કેરા ધ્વનિ	૧૧૭
તપી તપી તારે દિન સોનેરી દોડાની ગાડી	૬૨
તળાવને તીરે જોડ આળના છે ધમા ઝૂંડી	૬૭
તળાવને તીરે નિજ સખીઓની સાથે પ્રિયા	૩૩૬
તળાવને તીરે, પ્રિયા, જ્યારે ઠરઠાળોઓને	૧૨૭
તળાવને તીરે બેસી એ દિન પ્રિયા મારી	૩૩૭
	૩૪૮

તાજ તાજ લંકુસરી શુભાળની પાંદડીઓ	...	૪૯
દિન કો તપતો તો બાકરો બપોર કો	...	૨૭૮
દિવસનાં બારણાંને ઢાંકી અંતે સંઘ્યાએ ત્યાં	...	૩૧૮
દીઠો છે કે રાજવંસ માનસસરે કદાપિ	...	૩૧
તેનતા કે હીનતા હું પ્રેમમાં ન દેખું કશી	...	૧૬૬
નવાળીના દિવસોમાં પ્રિયા મારી એક સાંઝે	...	૧૯૦
દુનિયાના દેવ, દેવી, ચેગંબર પીર વિશે	...	૫
દેવોની નવાઈ, પૃથ્વીજનોની સવાઈ ચોંધી	...	૧૦૭
દોપલરી દુનિયા એ નેહ બલે દોષ બધે	...	૧૯૩
ધગધમ ધમી રહે ધરા છુલ ધોમધકી	...	૨૬૧
ધન્ય છે એ પ્રિયા ફરી રતન કલ્પિતજ્વાને	...	૪૨
નરકમાં પડ્યા રાદા સંકટમાં સડ્યા રહે	...	૨૫૨
નવાં નવાં પશુવોથી છાયા આંખાવાડીઆમાં	...	૧૪૧
નવીન વિચારને હુલાવતો છે કવિ નેમ	...	૨૩૦
નાગલી રતુડી, લીલી બાજરી, જુવાર ઘેરી	...	૩૪૧
નાનાં મોઢાં પાદાં ઢિંગાય રહે સૂણ જેવાં	...	૬૫
નાની નાની સફરીઓ સાબરવરંમ પર	...	૧૨૬
નાની મોટી સખીઓને નક્કો રી બેગી ઠરી	...	૧૨૮
નિર્મળ છે રતે ઘેરા સિંધુના મેઘાનમ્રહી	...	૨૩૬
ન્યાસ ન્યાસ વાસઓનાં કિસોને લઈ લઈ	...	૮૮
પગથી જ માયા મૂકી હોયે એના દોષ પછા	...	૧૯૨
પડતોજ વારો પાડે રમ્ય તેજ્યંમ બ્યેમે	...	૩૨૩
પણુ ને કામડાનો સંબંધ કવિએ કબો	...	૩૮૩
પદ્મિમતી પડે દોડી મૂંઝા મધમાળ જેને	...	૧૫૧
પાકંડીલા ખેડુતો ને સાકપીળી પાણીને	...	૩૩૧
પાનખર આવી ધંચે સાજુને વાઝાવી આ	...	૨૧૦
પાપી આ દેખાડી બધી દુનિયા દેસાલી તેમા	...	૨૨૦

પાદેડીની કોર સૂક્ષ્મ સૌદર્ય ભરેડ લાગે	૬૩
પીગમેલી વીજળીઓ વાદળેથી સરી નેમ	૩૭
રૂઝિમાની રાતે શુદ્ધ અભ્રહીન બ્યોમ વિષે	૬૧
પૂર્વ દિગોમાહી કેંક લીલા એ નિહાળી હતી	૧૫૭
વિશ્વમિવાદિનમા સોનેરી કુવારા હોડે	૨૭૪
પૃથ્વીએ પધારી તારા સ્વર્ગથી ઇ ન્યારે, પ્રિયા	૬૮
પૃથ્વીએ વસત ન્યારે પધારે હસંત પૂરી	૧૬૨
પ્રભા ર હોજે તેને કુમુદની કરે કંથુ	૧૨૫
પ્રભાતકુમારી અહીં ધરીકમા આવશે ને	૨૪૬
પ્રભાતે આ મનજને ખીની રહેડ ભાવે શાને	૩૫૮
પ્રભાતે જીડીને પ્રિયા જોડે નિજ આખ ત્યારે	૧૭૬
પ્રભાતે તે લિન, પ્રિયા, વાડમાથી ફૂલ વીણી	૧૧૯
પ્રભાતે દિગત પર અર્ધ સૂર્યબિંબ હોજે	૨૧૭
પ્રિયા અને મારી વચ્ચે તારા નેડુ છેડુ હીરો	૮
પ્રિયા, આજે આપણા આ પ્રેમની અનત ધડી	૧૬૬
પ્રિયા આવે કઠી કઠી કેરા નિજ જ્ઞા રાખી	૩૬૨
પ્રિયા, ઝાડી ભક્તિ મારી શું ન વાટે ન ધરે	૧૩૦
પ્રિયા, એક રાજદ વને કહેવાને હ માડ પલ્લુ	૨૬૦
પ્રિયાએ તો વિશ્વ બધું સર રી ચીકુ લાગે	૧૮૧
પ્રિયા કહે, "સસારમા પુરુષો છે વાયુ નેવા	૩૫
પ્રિયા નરા કર્ણ એતુ અખડ સોભાને મુખ	૩૦૭
પ્રિયા કેરા કાળા ગાને પડ્યો કાગો વન દેખી	૬૩
પ્રિયા કેરા સૌદર્યની રેખાઓ ચીતરવાને	૫૬
પ્રિયા કેરા સૌદર્યમા કવિતા અભોવ કેં	૮૭
પ્રિય કેરા હાથમા છે કામલુ ભરવા લડા	૮૭
પ્રિયા કેરા હાથ શોભે કમળની દાડી નેવા	૪૬
પ્રિયા કેરા દર્શને તો પ્રભુપયે પાડ્યો મને	૧૫

પ્રિયા કેરી આંખોમાં છે સ્વર્ગ માટે રસ્યું બનું	...	૬૩૧
પ્રિયા કેરી આંખોમાં છે પ્રગટ સૌંદર્ય વને	...	૬૭
પ્રિયા કેરી આંખો લાગે નમેલી વિચારભારે	...	૫૭
પ્રિયા કેરી એસીમાં સતત મુનંદ વાલી	...	૧૧૪
પ્રિયા કેરી કાલિ તે તો દેવોની વિશ્વાસિ જેની	...	૩૩
પ્રિયા કેરી કૃષ્ણકો દૂર જ્યારે થાડ જ્યારે	...	૨૫૬
પ્રિયા કેર કર સદા સ્વર્ગનું છે સ્નેહવાસી	...	૧૦૨
પ્રિયા કેર સૌંદર્ય આ આંખે બરી બરી પીડ	...	૭૮
પ્રિયા કેર સ્વર્ગ તે તો પ્રીતમનું સ્વમ મોહું	...	૨૨૩
પ્રિયા કેર હાસ્ય એક વેળા પણ જોયું હતી	...	૮૮
પ્રિયા, ગુણવાસો લાગે સૌંદર્યની કાઠીમાં હું	...	૨૦૧
પ્રિયાજન્મકાળે જોના જોશીજોજો જોય જોયાં	...	૮૬
પ્રિયાજન્મકાળે પાડી વસંત પધારી હતી	...	૩૬
પ્રિયા જરી એક કાળી નીનું જોડી જોય મને	...	૧૧૩
પ્રિયા, જો આ દેહ મારો દે'શ જોવા બની રહે	...	૧૮૫
પ્રિયા, જો આ ધનુષીને સદાની હું ઊડી જાઉં	...	૨૨૭
પ્રિયા, જો વિશાલ વિશે લાગેની કો કાઠીના રૂ	...	૨૨૬
પ્રિયા જ્યારે પાયાનીની કૃષ્ણભાષા રહેલી આવે	...	૭૬
પ્રિયા, જ્યારે મારા પર મુખ લાગે જો પાડુ	...	૩૧૩
પ્રિયા જ્યારે મારા સાગી આવતી દેખાય જ્યારે	...	૧૧૧
પ્રિયા જ્યારે સ્વર્ગની આ પૃથ્વીએ પધારી તાર	...	૬૬
પ્રિયા જ્યારે હરો જ્યારે જાગે ગુણકની કાઠી	...	૮૫
પ્રિયાતણા લોહ રેલી લાગીને સ્ત્રીનાર બહારી	...	૬૮
પ્રિયાતણી વસંત આ અવન અમર રહે	...	૮૬
પ્રિયાતણી સાગીને હું મુઠું સસણાદ જ્યારે	...	૮૦
પ્રિયાતણું મુખ દેખી જાણે હજારે ખીલે નદી	...	૩૬
પ્રિયા, લાગે આત્મા કેરી પ્રમાણે દેવાન બો	...	૧૧૪

પ્રિયા, તારા હૈયામા કેા હોડું ઘાડું ને, નકે	...	૨૧૨
પ્રિયા, તારા ગીત સંજ ભેડી ભેડી ગાઈ હુ તો	...	૨૩૬
પ્રિયા, તારા કવાની કઠારી સાને મારે ખાલી	..	૨૪૫
પ્રિયા, તારી આખોજે આ અગ્નિને પ્રજ્વલ્યો હૈયે,	..	૨૧૫
પ્રિયા, તારી અથા માર જીવન જુવાને એડુ	..	૩૦૫
પ્રિયા, તારી પગલીએ અધારા દુખાય નીચે	.	૧૬૪
પ્રિયા, તારી પૂઠે પૂઠે જતો વસડતો હુ ત્યા	..	૨૧૮
પ્રિયા, તારે મોઢે ઠેનુ આકાર વળે છે વાડ	...	૨૨
પ્રિયા, તારો પ્રેમ એવો પાકે બલે મોટો તોય	..	૨૫૫
પ્રિયા, હુ ભે ભણે તો હું ભણુ આ શુ છે તે બધુ	..	૧૭૮
પ્રિયા નહીં જગતની ડુંખેરી વાતો ભણે	..	૧૫૬
પ્રિયાના કપાળે રાજ્ય ચાલે એના શીલતાજુ	..	૮૨
પ્રિયાના કપાળે શીલે કહુ કેરો ચાલ્યો તે	.	૧૬
પ્રિયાના નિર્દોષ એન, પ્રિયાની નિર્દોષ મસ્તી	.	૧૬૪
પ્રિયાના હૈયાથી વાલી મોવેરી મુગધ મુગ્ધી	..	૧૦૧
પ્રિયા નિજ આરંભ કરે રાજ્યગાર ત્યારે	...	૧૧૫
પ્રિયાની પ્રતાપા તમે કરી કરી યાદી જસો	..	૧૦૫
પ્રિયાની બા ફેર એના ઓળી વ-ને નેથી પાડે	..	૧૯
પ્રિયાની બા જ્યારે એનો બદ એવો દોષ કાઢી		૧૬૫
પ્રિયાની બા બેઝે જ્યારે માધુ એતુ ઓળવાને		૧૦૮
પ્રિયાની સમીપમા હુ બેઠો જ્યારે હોડું ત્થ	..	૨૦૫
પ્રિયાતુ વહન વાલે રતન સદન મોપુ		૫૧
પ્રિયાતુ સોદર્ય જે આ દૃષ્ટિએ પડે છે તેના	.	૭૬
પ્રિયાને ને ભેડ ત્યાથી પ્રેર્યના ને શુદ્ધિનાજ		૨૫૭
પ્રિયા બને સૂર્ય તો હુ આકારા બની ને વાર		૨૨૨
પ્રિયા મને જલે, કવિ, તમે મારા ગુરુ બનો	.	૧૭૭
પ્રિયા મને પ્રજ્વલ મળી જ્યારે ના ત્યારે	.	૧૭

રજનીના અંધકારે હજોલા જે ઊઠ નાના	...	૩
રજનીના સૌંદર્યને પોતાનું સર્વસ્વ અર્પી	...	૨૩૫
રજનીને કહો ભૂલી ના હું વારા તારવાને	...	૨૩
રજનીને ઝળે નભગંગા જેમ દીપી રહે	...	૪૫
રજની ને દિન પણ એવાં સાચાં પ્રેમા ભેવાં	...	૩૦૦
સામે પ્રેમસાજ દરબારે એનો કેસરી તે	...	૨૧૮
સત બધી વિચારોની દાર રહું મોહવીને	...	૩૪૪
હુ હુ સાથે, પ્રિયા, હસી કે હું રડી રહું	...	૩૦૧
દેવીના કે રણુ ભેલું છવન હું ભેતો મારે	...	૭
લાખોલાખ વાસણેને દેયામા બતાવે તોય	...	૨૧૩
લાખોલાખ સૂર્ય છતા આકાશે અંધાર રહે	...	૩૦૬
લાલ લાલ કુહો નિજ કાપી હવામા ફૂંડી	...	૩૦૩
લાલ લીલા રંગે કેરી સાલ નિજ ખસે નાખી	...	૧૨૦
લાંબા લાંબા દિવસો ને લાંબી લાંબી રજનીઓ	...	૩૫૫
લીલા પેલા આબલાની સૂર્યનુંથી ડાયા નીચે	...	૧
લીલી છે વસંત આવી : લીલા સણુમારે એના	...	૧૭૮
લેવાવાળો નહોં પાડુ સદાનો એ લેવાવાળો	...	૧૬૮
વસંતના આનમને કોયલ રહુકે મ્હેલી	...	૩૫૨
વસંતની નંજરીએ વાયે આ સુગંધ, પ્રિયા	...	૩૦૨
વસંતની સાથે નહોં કોયલ મરણે વળે	...	૭૫
વસંતની રોનેરી તે પાંખોમા ભેઠ પ્રિયા	...	૪
વસંતે વરેલી મારી પ્રિયાની મુંદરતામાં	...	૧૦૦
વાધની શુભાગ રહેડું બચાવક નથી એડું	...	૨૧૧
વાદના કુપાદને ચીમાય કે જરાઈ બચ	...	૧૦
વાદમાં મધ્યાદ્ય આને લાગે કીક બમ્બો બને	...	૧૨૨
વજીની મુનુરવા છે પ્રિયાની અર્ધવ જાડી	...	૬૨
વજીમાં વીજવીંછે જીરો ને નવ તેન	...	૫૯

વાયુને વરમ જેમ પાદ્યુ તે કપી મે	૨૪૭
વિચારી વિચારી રહો એક ખારી ખારી રહો	૨૭૧
રક્ત કાળ બેઠો બેઠો પૂવળા અસખ્ય મેડ	૧૮
સરદના નદ નેથી મેરી મેરી પ્રિયા મારી	૩૨
સરદનો પૂષ્પિમાનું પૌદ્ય અલૌકિક જ્યા	૨૨૨
શાને સરમાડ મારે ચ્હાતા વને, પ્રિયા મારી	૧૯૫
સાલ સરોવર પર મધ, સ્વેદ પુષ્પો નેથી	૫૪
શાલિપુ ૧૭નીમા વારણ્યો સરે ત્યારે	૨૧૯
શાસ્ર કહે પ્રભુવે તો રહેડ આમરા નેડ	૨૯૫
શીળી શાસ્ત્રપૂષ્પિમાની સતે સકુ વારણીને	૧૧૨
શેરી ફરી કન્યાઓ સો વાડીને જવાને ચારી	૧૪૩
શેરી ફેરે નાકે હું તો વાઠ નેતો બેઓ રડુ	૧૩૧
શ્રાવણીઆ આગાવણી ફરી જેમ પાકે મોડી	૨૫૪
મખીઓની સાથે પ્રિયા દૂધ વીણવાને ચાલી	૧૪૦
સતવવસત કેસ અજુકા શી આવી બે	૩૧૪
સમી સાડે જનવણે પનરવ દૂર થતા	૧૪૩
સમુદ્રકિનાર જ્યારે ભરતી ભરાય ત્યારે	૧૦૩
સમુદ્રવળે વસીને મોડાઓ ને છોપો મોટી	૧૪
સરખી સમાલી નિજ સાહેલીઓ સાથે લા	૧૩૮
સરોવરપાળે એક કબૂતર ફેર નેડુ	૩૩૮
સમજિલ કિનારાને સાગર મનાવવાને	૩૩૪
સામે ધૂણ રહેલા અમાર આરપાર નેતા	૨૯૬
સારો દિન દિશાઓની લટકતી દોરી આવી	૧૪૬
સાક્ષર કે પડિલ કે કવિ મહાકવિ કહે	૨૩૩
શિંધુદેવ નેવા સ્વેદ પુષ્પભરી પથારીથી	૨
સીમા જી વળાવને ને સીમા ઉંઘાયેને યે	૩૫૦
સુખ સુખ ફરી જમે માનવી અસુખે રહે	૨૧૧

પ્રિયા, મારા પ્રિયે મને ગાળી ગાળી લાગ્યો આગે	...	૨૮૪
પ્રિયા, મારા શરીરનાં અલ્પપરમાલ્પ વિષે	...	૧૮૬
પ્રિયા મારી આવે, મારી છાતી, મારી મધુરી એ	...	૧૩૨
પ્રિયા, મારી કલ્પના આ જાયે જાયે ચડે સદા	...	૧૦
પ્રિયા મારી કંઈ કંઈ પ્રેમકળા દાખે એવી	...	૧૩૫
પ્રિયા મારી મઠ, મારી મોંઝી, મારી મુંઝરી એ	...	૧૩
પ્રિયા મારી લય જ્યારે ફરવાને બહાર ત્યારે	...	૧૨૬
પ્રિયા મારી દૃષ્ટિથી લય જ્યારે દૂર ત્યારે	...	૨૧૮
પ્રિયા મારી જ્ઞાનમત ધારી આજે બેઠી-હોવી	...	૨૬૪
પ્રિયા મારી સૌંદર્યની કવિતા છે કોડરગી	...	૭૧
પ્રિયામુખમાંથી ટપકાયાં એની હાનાં અમી	...	૩૫૧
પ્રિયાનોદરાજ્યે કેમ કેદ બની આજે પડયો	...	૨૩૭
પ્રિયા, રૂંઠે ગીત જે આ ગાય તાર ગાન આજે	...	૨૭
પ્રિયા વિષે કાંઈ કાંઈ વાતો મારે કાને આવે	...	૧૧૧
પ્રિયા શણગાર કરી ખીલી રહે કમળ શી	...	૧૧૬
પ્રિયા રાને માટે એને ગળે હાર જૂઠાવે આ	...	૭૮
પ્રિયા, હોવી નૌઠા મારી કિલ્લા ખસાવે ચત્રી	...	૨૬૩
પ્રિયા, 'હવે મુશ્કી શું દૂર થયા આજે છે તુ	...	૨૨૬
પ્રેમ અને સ્વર્ગ નહીં મળે બુદ્ધિદંપ લેવાં	...	૨૦૦
પ્રેમ કેમ મુંબતોના રાખે છે હિસાબ કોણ	...	૩૫૩
પ્રેમ કેમ નખરાને બાવે બધી વાતો જામી	...	૧૩૮
પ્રેમ કેરું જંજન જે કીધું આખ હારવાને	...	૨૧૫
પ્રેમ છે ત્યાં આત્મ વસ્તે, પ્રેમ ત્યાં પ્રકાશ હરો	...	૧૮૬
પ્રેમ જે હું બંધુ તે હું બંધુ એમ કેમ કહું	...	૨૪૨
પ્રેમના પ્રકાર ખમી ખમી વળી પીક મારી	...	૨૭૭
પ્રેમની આ પૂલ માંડી ત્યાં છે દેવું બધું બાંધી	...	૨૦૨
પ્રેમની સ્વીકારી જે આ સેવા ત્યારથી એ	...	૨૪૩

	કહી
પ્રેમનું સિંહાસન આ હૃદય ને મોઘરે તે	... ૨૮૦
પ્રેમપાખે ડડશુ આ આગેત બધારમાંહી	... ૩૬૧
પ્રેમ પ્રેમ બહુ પણ કેમ જોનો બોલ બોલ	... ૧૮૨
પ્રેમ મારો પ્રાણતપ્તે ન્યારથી છે આવી બેઠો	... ૨૦૩
પ્રેમ મારા બધજીએ ફરી રહે વિચારૂંબધો	... ૩૪૫
પ્રેમશયતળી દરબાર છે વિચિત્ર જગે	... ૨૪૮
પ્રેમ શુદ્ધ મારો કહી પ્રતિક્ષા માગે નહીં	... ૧૬૭
ફૂલડા ઉછળતી ને વેરતી ત્યાં બંને હાથે	... ૧૭૧
ફૂલવાડી વિષે એક ક્ષણપ્રભાતે ફર	... ૧૭૨
ફૂલો છે હગાડયાં નિજ વાડીમાં પ્રિયાએ મોખા	... ૧૪૮
બહુ બહુ દિન સૂકી, પ્રિયા, મેં તો પ્રેમ મારો	... ૩૩૫
બળતે બપોર એક વાદળની છાયા જેવી	... ૧૧૦
બળું બળું યાય બધી ભમિ આ બપોરમાંહી	... ૩૨૮
બારી પાસે બેઠી બેઠી પ્રિયા ત્યાં વિચારે કે કે	... ૧૪૪
મક્કા પાસે નહ—એ, તો રોજ પડે રોજ રે	... ૨૦૬
ભરી દુનિયાના દુઃખ હૃદયને લાગતાં તે	... ૩૬૩
ભર્યો ભર્યો રવિ રેડો હગે ભૂરા બ્યોમમાંહી	... ૩૩૦
ભણે મારૂં જીવન આ રોજ કચડારૂં લાગે	... ૨૦૧
ભવિષ્યનો ભેદ ખોલી નેવા મહે બ્યોવિધિઓ	.. ૧૧
બૂથો હતો બાળપણ ફેરી હું નિર્દોષતાને	.. ૧૬
મંજરીની મોહકતા ફળે કળસ્વાદમાંહી	.. ૨૬
મદારી વગાડે ન્યાયે ંસી એની બદુલરી	.. ૨૩૮
મારું મારૂં રે બધું માનવી આ જન્મતમા	.. ૨૮૧
મારે માટે રૂઠો નહીં છીવો હોત કાળને તો	૩૧૬
મિત્રો મને પ્રિયા ફેરી ધુળી અણવાને કહે	.. ૩૦
મૃત્યુ ફેરાં નખશના જેવું આ જીવન લાગે	.. ૩૨૦
યૌવનને ધડયું, અને ધડયો સાથે આનદને	.. ૧૭૮

રજનીના અંધકારે લગેલા ને ઊડ નાનાં	...	૩
રજનીના સૌંદર્યને પોતાનું સર્વસ્વ અર્પી	...	૨૩૫
રજનીને કહો બૂલી ના તું વારા વારવાને	...	૨૩
રજનીને બળે નભગંગા જેમ દીપી રહે	...	૪૫
રજની ને દિત ખલુ એવાં સાચાં પ્રેમી એવાં	...	૩૦૦
રાખે મેધરાજ દરબારે એનો કેસરી તે	.	૨૬૮
રાત બધી વિચારેની હાર રહું ગોઠવીને	...	૩૪૪
રતુ રતુ સાથે, પ્રિયા, હસી કે કુ રડી રહું	..	૩૦૧
રનીના કા રહુ જેવું છવત કું ભેતો માટે	...	૭
લાખોલાખ વાચાણેને દેયામા બતાવે તોય	..	૨૧૩
લાખોલાખ સૂર્ય છતાં આકાશે અંધાર રહે	...	૩૦૯
લાલ લાલ કુકો નિજ દગાથી હવામા ફૂંકી	..	૩૦૩
લાલ લીલા રોા કેરી સાથ નિજ બને નાખી	...	૧૨૦
લાખા લાખા દિવસો ને લાખી લાખી રજનીઓ	..	૩૫૫
લીલા પેલા આબલાની સૂર્યનુંથી ઊપાનીએ	...	૧
લીલી છે વસત આવી : લીલા સહુનાર એના	..	૧૭૪
લેવાવાળો નહોં પણ સદાનો એ દેવાવાળો	...	૧૯૮
વસંતના આનમને કોયલ ટફકે પહેલી	...	૩૫૨
વસંતની નંદરીઓ વારે આ સૂકાય, પ્રિયા	...	૩૪૨
વસંતની સાથે નહોં કોયલ મરણે વળે	...	૭૫
વસંતની રોનેરી તે પડીઓમા બેઠ પ્રિયા	...	૪
વસંતે વરેલી મારી પ્રિયાની મુદરતામા	...	૧૦૦
વાધની ગુફામાં રહેવું બચાનક નથી એવું	...	૮૯૧
વાડનાં ઘુપાઈને ચીમાય કે સરાઈ નય	..	૧૦
વાડીમાં મધ્યાહ્ન આને લાગે ઠીક ભગ્ને બપે	...	૧૨૨
વાણીની મધુરતા છે પ્રિયાની અત્યંત જાડ	...	૬૨
વાણીમાં વીજળીએ જીવે ને નય તેન	...	૫૬

વાયુને વરમ જેમ પાદ્યુ તો કપી ગ્રહે	૬૬૧
વિચારી વિચારી રહ્યો જોઈ ધારી ધારી રહ્યો	૨૪૭
રૂઢ કાળ બેઠો બેઠો પૂતળા અસખ્ય ઘડે	૨૭૧
ચરદના ચંદ્ર જેવી મોરી મોરી પ્રિયા મારી	૧૮
ચરદની પૂર્ણિમાનું સૌદર્ય અઘૌઠિયું જ્યા	૩૮
ગાને ચરમાતુ મારે નહાતા વને, પ્રિયા મારી	૨૨૧
સાત સરોવર ધર યત, શ્વેત પુષ્પો જેવી	૧૬૫
સાવિત્રી રજનીમા તારલાઓ સરે ત્યારે	૫૪
સાત્ર કહે પુરુષે તો રહેતુ આકાશ જેવું	૨૧૯
સીંગી સરપૂર્ણિમાની સાતે સહુ તારલીઓ	૨૬૯
શેરી કરી કન્યાઓ સૌ વાડીએ જવાને ચાલી	૧૧૮
શેરી કરે નાકે હુ તો વાટ જોતો બસો રત્ન	૧૪૩
શ્રાવણીઆ આળાવણી કરી જેમ પાકે મોગ	૧૩૧
સખીઓની સાથે પ્રિયા કૂલ વીણવાને ચાલી	૨૫૪
સતતવસત કેસ અણુકા સી આવી બેઠે	૧૪૦
સમી સાહે જનતણે પગરવ દૂર ચતા	૩૬૪
સમુદ્રકિનારે જ્યારે બારતી બસત્ય ત્યારે	૧૫૩
સમુદ્રવળે વસીને કોડાઓ ને છીપો મોલી	૯૪
સરખી સમાણી નિજ સાહેલીઓ સાથે છ-	૧૩૬
સરોવરપાળે અક કપૂરર કેરે જોડું	૩૩૮
સરહિલ કિનારાને સાગર મનાવવાને	૩૩૪
સામે ધૂણ રહેલું અધાર આરપાર જોતા	૨૬૬
સારો દિન દિશાઓની લટકતી દોરી ગાવી	૮૪૬
સાક્ષર કે પડિત કે કવિ મહાકવિ કહે	૨૩૩
સિંધુદેવ જેવા શ્વેત પુષ્પહરી પયારીથી	૨
સીમા છે વળાવને ને સીમા હંસધૈર્યને યે	૩૫૦
સુખ સુખ કરી જગે માનવી અસુખે રહે	૨૧૧

	કડી
સુરયા હ મં ગીત મારા ગવાતા અને મુખે ...	૬૪
સુરયું છે કે સિંધુકરે ચાંદરાણી રાતે ન્યારે ...	૭૮
મુંદર ઓ પક્ષી ! ગૂંદે સ્વતંત્રતા શી રહી ધારી ...	૩૩૩
તુ સુ યતા પવનની કથવાળી ગાલી હું તો ...	૨૮૫
ગૂંદો એક ખાંડો હતો પગો કોક ખૂણામાંથી ...	૧૮૮
સૂર્ય ગયો નાહી નભસાગરમાં વરવાને ...	૧૫૪
સૂર્યદેવ મુરલિને વધાવી વધાવી ખેંતે ...	૨૬૧
સૂર્ય નથી, ચંદ્ર નથી, તોય છે પ્રકાશ 'હરિ' ...	૧૭૫
સૂર્યને હું પૂછું ત્યાં એ વાપનો પ્રવાય રાખે ...	૨૧૦
સૂર્ય રોજ ઉગશે ને સૂર્ય રાજ આપમશે ...	૨૮૮
સૌનારમાં પૂજી આ શી ભરતક ભાવ ફરી ...	૩૪૦
સૌંદર્યની ભેગી ફરી બધી કુમળાસ સાથે ...	૧૭૦
સૌંદર્યને માટે આત્મા તલસે છે પુષો સૌમા ...	૩૮૧
સ્વર્ગની વતંતે, પ્રિયા, નિત્યપ્રેમી ગદાલુ એવો ...	૨૨૮
હતો હું કુમાર ન્યારે વર્ષ માત્ર બાર કેંસા ...	૬૩
હરિજી શી લીરુ, કાલી પોલી લેવી વેગવતી ...	૧૦૯
હયે શૂર રાજ્યોએ મોટાં મોટા રાજ્ય રચાયા ...	૧૦૬
હસી હસી હયા દિનકરમાં વધાય બે'ડી ...	૭૫૬
શિવિજના હપલા અધર ખર વચકતો ...	૫૨

ગુહ્યપત્રક

				અશુભ	શુભ
મુખપૃષ્ઠ	૧૦	શ્રીયી	૧૩	રૂધીર	રૂધિર
"	૧૩	"	૨૦	ધ્રુ.	રૂ.
"	૧૬	"	૧૫	તેઓ	તેઓએ
"	૨૩	"	૮	આવવા	આવવાં
કી	૪	"	૮	હિંસા	હિંસા
"	૫	"	૪	દેવળે	દેવળે ને
"	૨૩	"	૬	વસર	વિસર
"	૨૫	"	૧	આવખા	અવિખા
"	૭૩	"	૬	ચિંચો	ચાંચો
"	૨૫૨	"	૨	અહિં	અહા